Cornicke van Brabant

Hennen van Merchtenen

editie Guido Gezelle

bron
Hennen van Merchtenen, *Cornicke van Brabant* (ed. Guido Gezelle). A. Siffer, Gent 1896

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/henn004corn01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

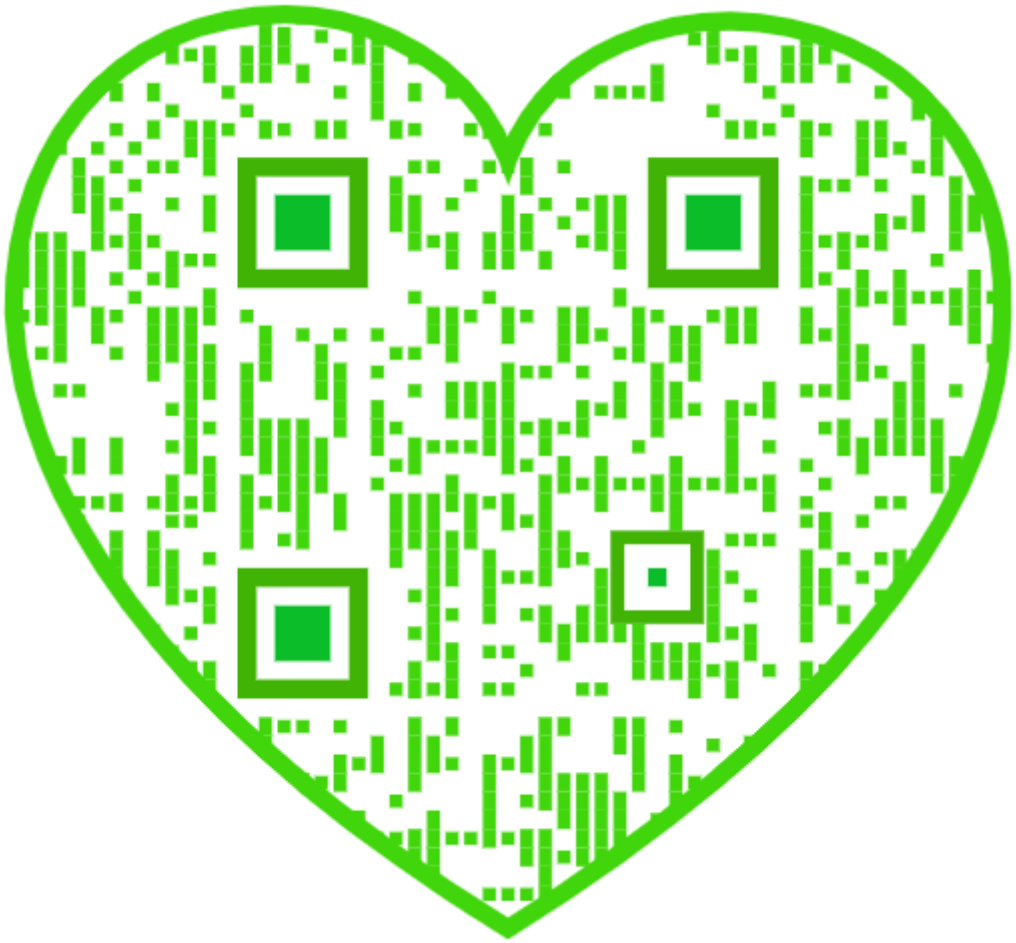

Voorbericht

IN de '*Zitting van 20 Juni 1894 der Koninklijke Vlaamsche Academie voor Taal- en Letterkunde,*' (Z. *Verslagen en Mededeelingen 1894, Juni,* blzz. 178-181) las ons achtbaar eerelid, heer F. van der Haegen, de hier volgende

Bibliographische aanteekening.

'Mij voor eenige dagen voor zaken, de Bibliotheek betreffend, bij den heer Cam. Vyt, boekhandelaar alhier, bevindend, toonde deze mij een oud handschrift in Nederlandsche verzen, getiteld: *Cornicke van Brabant*. In de meening dat het wellicht een reeds uitgegeven geschrift zou zijn, verzocht ik het ter inzage te mogen ontvangen.

'Op de Bibliotheek terug gekomen, raadpleegde ik het werk van den heer L.-D. Petit, waarin eene volledige lijst van soortgelijke werken voorkomt.

'Na alle werken door den heer Petit genoemd te hebben doorloopen, kwam de heer Arnold tot de overtuiging, dat geen dezer op dezelfde wijze aanvangt als het nieuw ontdekt Handschrift.

'Het is dus onuitgegeven.

'Het Handschrift is geschreven op papier, in lang-klein-folio formaat (agenda-formaat), en bevat

54 genommerde bladen, dus in het geheel 107 bladzijden. Elke bladzijde telt van 35 tot 44 regels.

‘Te oordeelen naar de lijnen en watermerken, behoort het papier ongetwijfeld tot de eerste jaren der XVe eeuw.

‘Het jongste vermelde feit is van 1414, en dit jaar is dus waarschijnlijk dat der samenstelling, en, te oordeelen naar het schrift, ook dat der overschrijving.

‘Naar alle waarschijnlijkheid is het werk volledig. Het bestaat uit ongeveer 4000 verzen, maar aangezien ik het niet heb gelezen, ben ik ook niet in staat een oordeel uit te spreken over de letterkundige waarde.

‘Ten einde de Academie in staat te stellen hierover te oordeelen, laat ik de eerste helft der eerste bladzijde hier volgen:

Jesus Maria salve.
Behouder alder wereld wyt
Christus heere ghebenedyt
Coeninck der ewiger glorien
Ic bidde v vriendeliken
Dat ghi myn herte op desen tyt
Verlichten wilt en*de* mijn memorie
Ende mijn **r**ude plompe sinne
Soe ontpluken die ic kinne
Slecht en*de* rut dese hystorie
Te makene maer noyale (?) minne
Die ic drage te mer herte binnen
Toten vrome brabantsche heer*e*n
Die vter troyen der ryker warande
Ghesticht hebben alle de lande
Die men vint in dessyde der meere
Ghelyc dat *Jacop van Merlant*
Maecte in een buexken dat ic vant
Ghedicht staen scoen en*de* cleere
Welc boec es van cleinder spasien
En*de es geheten Jacop Clarasien*.
.....

‘In deze laatste regels is sprake van een tot

dusverre onbekend werk van Maerlant: *het boec geheten Jacop* [van Maerlant] *Clarasien*. Hetzelfde werk wordt nog genoemd op bladz. 9 r°, en ook verder in het Handschrift komt Maerlant's naam meermalen voor.

'De dichter maakt zich bekend op fol. 53 v°.

.....
Besitten moet hoeghe Jherusalem
Dies bit hennenvan merchtenen
Int yaer ons hee*ren* m. CCCC
En*de* xiiij wie dats v'wondert
In meerte de x. calende
Soe makes henne een eynde
Die gode bit.....

'Hendrik van Merchtene is een geheel nieuwe naam in de geschiedenis der Nederlandsche letterkunde. Het moet een in de XIVe eeuw geboren dichter zijn, die ongetwijfeld het dorp Merchtem, in Brabant, niet verre van Brussel gelegen, bewoonde, en die wellicht Heer was over deze plaats. Alph. Wauters (*Histoire des environs de Bruxelles*, II, blz. 93) noemt een Sire de Merchtem, die in 1231 eenige renten afstond aan de abdij van Affligem.

'Ons Medelid d^{r} Guido Gezelle verklaart, na het Handschrift gelezen te hebben, dat onafhankelijk van het letterkundig belang, ook de beoefenaar der Geschiedenis daarin bijzonderheden zal aantreffen die niet van belang zijn ontbloot. Dr Gezelle heeft zich bereid verklaard zich met de bezorging der uitgave te belasten, indien daartoe wordt besloten.

'In denzelfden band is, achter de *Cornicke van Brabant,* nog eene andere, kleinere kroniek gebonden, in handschrift van later tijd, in ongebonden stijl en van gering belang. Daarin worden, op 16 bladzijden en op hoogst beknopte wijze, de gebeurtenissen verhaald, voorgevallen in de jaren 1288 tot 1461.

Geheel aan het einde leest men: '*Item int selve jaer* (1461) *was merchtenen verberrent vanden moer-branders*.'

'De heer Cam. Vyt heeft mij dit onuitgegeven Handschrift voor een zeer matigen prijs afgestaan, zooals hij dat meermalen doet daar waar het onze Openbare Boekerij geldt. Men kan zijne wijze van handelen in deze niet genoeg loven. De liefde van den heer Vyt voor alles wat strekken kan tot uitbreiding der historische wetenschap, verdient, evenzeer als zijne belangeloosheid, eene gepaste waardeering.

F. VAN DER HAEGHEN.'

Bij die woorden van den zoo geleerden als gelukkigen vinder van deze en van menig andere middeleeuwsche zeldzaamheid blijft weinig te voegen.

Het Hs. behoorde vroeger zaliger den heer Delsaux, handvestwaarder of *archivaris* van den Burgerlijken stand te Brussel; het staat vermeld in de *Catalogue d'une belle collection de livres.. provenant de plusieurs bibliophiles, dont la vente aura lieu le jeudi 22 Mars 1894 et deux jours suivants, à 4 h. précises de rel. sous la direction et au domicile de J. Fiévé...* enz. *Bruxelles, Impr. E. LHoest, 26, rue de la Madeleine, 1894*. Bl. 27 heet het: *N° 678: 'Chroniques du Brabant, en vers. Manuscrit du XVIe siècle, form. agenda, rel. parch.'*

De heer Camille Vyt kocht het Hs. op een der hooger gemelde koopdagen; later is 't eigendom geworden van de vermaarde *Bibliotheca Universitatis Gandavensis,* wier merk het draagt, benevens het teeken R. 55, 701.

Tusschen den aarkant van bl. 32 en den voorkant van bl. 33 van het Hs. is een geheel blad, waarvan de

bovenste hoek ter rechtere hand geschonden was, zonder talmerk gebleven; gevolgentlijk bevat het Hs. niet 54, maar 55 bladen, en in het geheel niet 107, maar 109 bladzijden.

De watermerken verbeelden nu een anker, dan een Latijnsch kruis, dat aan de drie bovenste einden in een klaverblad, aan 't benedenste in een klaverblad en in een pinne uitloopt, gelijkende aan 't onderste van een bisschopsstaf; dan weêr het hoofd van een rund, met opstaande hoornen, tusschen welke eene rechte schreve staat, die op haar uiterste tweemaal gekruist is, naar de gedaante van een sterre.

Dit laatste watermerk ontmoet men in 't papier van de eigentlijke berijmde *Cornike* en in 't papier van de 8 bladen '*Item daer men screef...*' enz., die de *Cornike* toegevoegd zijn.

Waarschijnlijk zal het oorspronkelijk werk van *Hennen van Merchtenen* meermaals mislezen, mishoord, misverstaan en misschreven geworden zijn: 't gene hier uitgegeven en gedrukt wordt vertegenwoordigt een afschrift van een afschrift, zoo 't gaat en staat; zoo nochtans dat de oorspronkelijk gedaante van dit afschrift beneden de bladzijde nauwkeuriglijk vermeld wordt, iederen keer dat er in de uitgave iets aan veranderd is.

Eene ABC-wijs ingerichte lijst van *Namen en zaken,* benevens eene andere van *Woorden en wendingen*, volledigt de uitgave dezer *Cornike*.

In het jaar 1836 verscheen te Brussel, bij, M. Hayez, drukker der Koninklijke Belgische Academie, de *Rymkronyk van Jan van Heelu betreffende den slag van Woeringen, van het jaer 1288, uitgegeven met ophelderingen en aenteekeningen van J.-F. Willems, lid der Koninglyke Academie van Brussel*.

Op bladzijde 346 van dat werk staan, onder de

bijlagen, 79 rijmreken, daar J.-F. Willems van getuigt en aanteekent: '*Tiré du manuscrit des* Brabantsche Yeesten, *ayant appartenu à l'abbaye de Tongerloo, et écrit au XV*me *siècle, sur parchemin, fol. 6, recto*.

Dit deel van het Tongerloosche handschrift der *Brabantsche Yeesten*, bij J.-F. Willems Hs. C, luidt als volgt:

Dit es vanden yersten Hertoge Jan van Brabant, maer die Cornike en houdens niet.

Als van Woeronc quam hertoghe Jan,
Daer hi menigen prince verwan,
Soe quam hem eene niemare,
Die hem te hooren was herde zware,
Van sijnder suster der coninghinne,
Die men onverdient ter doot woude bringen;
Want vander Broetsen her Peter, die heere,
Seide haer op loghene ende onneere.
Soe deetse die coninc vaen,
Ende sij dedet haeren broeder verstaen,
Den edelen hertoge, die groeten noot,
Bescreven met haren bloede root
In een scale, dair sy uut dranc,
Soe dat Hertoge Jan van Brabant
Reet, doe hi verstaet die mere;
Op twee dage reet die edel heere
Ende omtrent op eenen nacht,
Te Parijs, dair menne sach
Den verrader, valsch van doen,
Verworgen aen Monfacoen,
Ende bracht in vreden, wilt versinnen,
Sijnder suster der vranscher coninghinnen.
Met hem liep oic zekerlike
Een knecht, ende was van Meerbeke
Uuter meyerien van Kempenhout:
Dese liep met den hertoge stout,
Ende een haeswinde, die Vlieger hiet;
In ware dinc, en liege u niet,
Hanct den stegereep des hertogen
Te Parijs, voir die zale hoghe.
Ende die coninc van Vranckerijc
Quam metten hertoge te dier tijt
Tot sinte Quintijns in Vermandois:
Daer hoofden ende feesten die heren cortois,

Deen metten anderen in vriendelicheiden,
Ende alst soude comen teenen scheiden
Vraeghde die vransche coninc
Sijnen zwager, in clare dinc,
‘Wie metten anderen eten soude?’
Doen soe seyde die hertoghe boude:
‘Wie yerst bereet hadde sijn spijse.’
Het consenteerde die coninc wise.
Hi dede verbieden dat men colen noch haut
En vercochte den hertoge stout.
Ende als die hertoghe verstont dat
Dede hi alle die planen nappen van der stat
Coepen, ende alle die scotelen mede,
Ende dede sijn spijse bereeden ter stede.
Ende doen dedi den coninc halen;
Ende als sij saten tien malen
Over maeltijt, ende hadden gheten,
Dedi bringhen sekerlike ten eten
Dweermoes, dat hi hadde doen bereiden,
Met plaen nappen heetheiden,
Ende dus diendemen voir den coninc,
Diet vremde had, ende vraechde of selc dinc
Die zede ware in Duytsche lant?
Doen seide die hertoge van Brabant:
‘Neent, her coninc, maer waendi,
Dat ic niet zoe rijke en si,
Dat ic mijn spise niet en bereide
Voir die uwe? dat heeft my vriheide!
Al en condic vinden colen no hout,
Dit wermoes is costeliker, coninc stout,
Dan alle die spise, die ghi hebt geten;
Want andere bernynge, suldi weten,
En wasser toe dan nappen van pladen.’
Doe seide die coninc, hooch van daden:
‘Dit comt uuten hoochsten moede
Die ic noyt hoorde, zwager goede;
Ende om datmen dit eeuwelike
Weten sal in eerterijke,
Soe ghevic u, in uwer gewelt,
In vryer erve dat velt.’
Noch heetet *le terre de Brabant*.
Ende die coninc van Vranckelant
Nam oirloff, ende voer te Parijs,
Ende die hertoge thuys, zijts wijs.

Dit stuk wordt den lezer hier medegedeeld opdat hij bij der ooge kunne waarnemen dat het,

op de vier eerste reken en twee- drie woorden na, teenemaal eensluidend is met de *Cornicke van Hennen van Merchtenen:* hij gelieve de zake, met behulp van de talmerken, gade te slaan: 2879 en volgende van J.-F. Willems' bijlage, uit Hs. C, wijzen naar 2879 en volgende van de *Cornicke* van Hennen van Merchtenen.

Hier moet ik nog iemand aanhalen die waarschijnlijk de voorgemelde *Cornicke,* zoo niet den dichter ervan, gekend zal hebben, te weten den ongenoemden *compositoer* van *Die · alder · excellenste Cronyke · van · Brabant, van Vlaenderen, Hollant Zeelant int generael, ende die nieuwe gesten gheschiet zijnde bi onsen prince ende coninc Kaerl, die in die ander Cronijcken niet en sijn. Gheprent by Rolant Van den Dorp, tHantwerpen,* in 't jaar 1497; later herdrukt, *Thantwerpen bi mi Jan van Doesborch Int iaer M.v.C. xvij*(1).

Hierna wordt bericht waar de schrijver dezer *alderexellenste Cronycke* zijne wetenisse en zijne zeggenschap vandaan gehaald heeft.

> ‘Mer op dat nyemant en wane,’ zegt hij in de *prologhe*, ‘dat die compositoer des boecx, om 't lant sijnre geboerten te eeren, na sijnder beliefte yet meer daer in gheset hevet dan die gherechte waerheit, soe geeft dije compositoer te kennen dat hi niet van den sinen gheset en heeft, mer heeft dese cronike getrocken wt veele ander auctentijcke boecken, Te weten uten beghin vander Bibelen; uten boeck vanden byen; uten legenden van vele heilighen, als sinte Remijs eertsbisscop van Riemen, ende van veel ander heylighen sancten ende sanctinnen; uten schriften des eertsbisschops Turpijn; wten spiegel historiael van meester Vincent van Beauvays; wten boeck gheheten Fasciculus temporum; uten cronijcken van vrancrike; uter declaratien van Jacob van

(1) Eene andere uitgave van dit werk heet: *Van · brabant · die · excellente · Cronike... Gheprent tot Antwerpen op die Lombaerde Vest, bi mi Jan van Doesborch, int iaer ons heren M. CCCCC. XXX. in Junio*.

> Merlant; ende sonderlinghe wten croniken van Brabant, die ten eynde vergadert sijn van meester Janne de Clerck van Antwerpen ende daer na vanden eerweerdighen heere meester peter vander heyden, tresorier vander kercken sinte Goedelen in Bruessel, die de latijnssche cronike int lange stelde ende lietse voert maken in duytscher rymen in .vij. boecken, tot hertoghen Karels van Bourgondyen ende Brabants tiden.'
> '*Uten boec vanden byen*,' zoo 't verder in de *Cronyke* gezeid wordt, dat is uit een werk van 'broeder Thomas, van Cantypre, geheten den boeck vanden byen, daer hi veel in ghescreven heeft van schonen ende loofliken dingen, weerdich te ghedincken, die in sinen tide in brabandt ghescieden, ende van heilighe ende weerdighe personen die hi ghesien heeft.'

'*Uter declaratien van Jacob van Merlant*.' Wat onder dien name te verstaan zij laat de *Alderexcellenste* ongezeid. Men vergelijke Hennen van Merchtenen, 20, - 692, en volgende reken, waar sprake is van '*Jacop clarasien*' en van de '*clerasie van Jacoppe*,' twee benamingen die, waarschijnlijk genoeg, eveneens wijzen naar de *Declaratien van Jacob van Merlant,*' die de compositoor der *Alderexcellenste Cronyke* geraadpleegd heeft.

Het bovenstaande berijmd verhaal van hertog Jan, die naar Parijs reed enz., luidt in de *Alderexcellenste Cronyke,* XXV ca. ¶ 6, als volgt:

> 'Item alsmen screef .M. CC. ende .lxx. so gebuerdet dat heere Peter vander brootsen die seer groot was biden .lij. coninc Philips van Vrancrike sinte Lodewijcx sone, betichte te onrechte de coninghinne dye hertoghe Jans suster was van lelike sake om des wille dat hi sinen wille van haer niet ghecrigen en conde, ende dede so veel als dat se gevangen wert ende in perikel was om ghedood te werden. Twelck si haren broeder den hertoghe heymelic over screef met haers selfs bloet. Ende so reet hertoghe Jan haestelijken na Parijs toe daer sijn suster gevangen lach over dach ende nacht. Ende met hem liep een man te voet van groot meerbeke ende een haeswinde, becortende den wech van bruessel op couwenberch tot Parijs op .ij. nachten ende eenen dach. Ende hi dede aen den coninck alsulken ondersoeck met groter subtijlheit die sake wel vernemende dat dye coninghinne sijn suster verlost wert tot harer eeren ende den valschen man, heere Peteren vander brootsen dede hi hanghen aen die galghe te Monfaucoen.
> Voert leest men in sommighe boecken mer in die brabantsche cronijcken en vindix niet Dat coninc Philips met hertoghe Jan daer

> nae quamen tot sinte quintijns in Vermendoys daer si te samen feestelic hoveerden. Ende als die hertoghe scheyde van daer so vraechde hem die coninc, wie van hem beyden den anderen te maeltijt hebben soude. Doen antwoerde de hertoghe, dat syn soude die sijn spise eerst bereyt hadde. Twelc die coninc consenteerde. Mer hi dede verbieden datmen des hertoghen lieden noch hout noch coelen vercopen en soude om den hertoghe alsoe te bescamen oft bi avontueren hi om den hertoghe minlick te bourderen. Twelc hertoghe Jan verstaende so dede hi al dye plattelen, schotelen ende nappen dye hy crigen conde copen ende daer mede werde sijn spise ghecoect. Ende als die coninc quam te maeltide so verstont hi dat des hertoghen spise met so costeliken vier ghecoect was. Doe seide hi dattet quam wt eenen hoghen ende edelen moede. Ende op datter ewighe memorie af soude sijn soe gaf hy den hertoghe een velt datter bi lach in vryer erven, twelc in fransoyse heet, terre de brabant. Ende so schiet dye hertoghe minlic vanden coninc.'

Ten jare 1838 verscheen, ter drukkerij van *L. Hebbelynck,* te *Gent,* het eerste deel *Oudvlaemsche gedichten der XII*e*, XIII*e *en XIV*e *eeuwen, uitgegeven door Jonkh*r*. Ph. Blommaert;* en daaronder, blzz. 84-90, eene *Korte Rijmkronijk van Braband*. Eene tweede maal werd die *Korte Rymkronyk* gedeeltelijk uitgegeven, te weten de 14 eerste ende 42 laatste rijmreken ervan, door J.-Fr. Willems, in *De Brabantsche Yeesten,* 1e d., bl. 597-599, 1e Bylage; en eene derde maal door J.-H. Bormans, in de *Brabantsche Yeesten,* 3e deel, *Avant-propos,* bl. CXLIII-CLX.

In 't jaar 1839 verschenen te *Brussel,* bij M. Hayez, *De Brabantsche Yeesten of Rymkronyk van Braband, door Jan de Klerk, van Antwerpen, uitgegeven door J.F. Willems, lid der Koninglyke Academie van Brussel*(1).

(1) Nader bericht over zoo gezeiden Jan de Klerk, van Antwerpen, zoeke men in de *Inleiding* van F.-A. SNELLAERT, tot de *Nederlandsche gedichten uit de veertiende eeuw van Jan Boendale, Hein van Aken en anderen... Brussel, M. Hayez... 1869;* in de opstellen van ED. VAN EVEN, in de *Eendracht*, van Gent, de *Dietsche Warande;* verder in de *Bibliographie...* van LOUIS D. PETIT, *Register. Jan Boendale* (*Werken over*), *253-276;* in de *Verslagen en Mededeelingen der Kon. Vl. Academie... Gent, A. Siffer, 1889*, bl. 119, *Lezing* van P. GÉNARD; enz

Op bl. 843-861 van dit eerste deel geeft J.-F. Willems eene *Table indiquant la concordance de la chronique de* De Klerk *avec le* Spiegel historiael *de J. van Maerlant, selon le manuscrit appartenant à l'Institut des Pays-Bas, à Amsterdam*.

Menigvuldige rijmreken van de *Cornike* van *Hennen van Merchtenen* zijn eensluidend, of bijkans eensluidend, met die van den *Spiegel historiael,* van de *Yeesten* en van de *Korte Rymkronyk van Brabant*. Hennen bekent ook allerwegen dat hij de *Cornike* en den *Spiegel historiael* gelezen en benuttigd heeft. Hij deed daarbij gelijk Jan van Engien, heer van Kestergate, amman van Brussel, in 1460. Z. *Bulletins de la Commission royale d'Histoire,* t. 13, bl. 290.

Zoo in de *Rymkronyk van Jan van Heelu,* zoo in de *Brabantsche Yeesten*, drukt J.-Fr. Willems, als *Bijlage*, een stuk uit het reeds gemelde Tongerloosche Hs. C; immers op blzz. 599-604 van het 1e deel der *Yeesten* leze ik als volgt:

'*Bijlagen*. Voorwerk in het handschrift A... Voorwerk in het handschrift C. Hier begint...' enz., en eindelijk:

Hoe die derde hertoghe Jan hoirde der seventhien lands heeren raedt ende offerde vore; maer die cornike en houdens niet.

Te Bruwildre, in een abdie
Bi Coelne, soe reet die hertoge vrie
Ende hoirde harer alder raet,
Ende hi offerde, mi verstaet,
Voir hem allen die prince boude
Eenen penninc root van goude;
Want van Beehem die coninc
Ende deertsche bisscop, verstaet die dinc,
En woude voir dandere offeren niet.
En als die hertoge dat strijden siet
Offerde hi vore, als ic u seyde,
Dat hem allen hadde vremtheide,
Ende hi keerde om, die prince werde,

Op tkerchoff, daer een page sijn perde
Hilt, ende gaf den armen lieden
Eenen penninc van goude, hoirdic bedieden;
Ende als hi op sijn pert soude scrijden
Schoet een heraut [bi] te dien tiden,
Ende hilt hem den stegereep sijn,
Ende seyde: ‘Van Brabant prince fijn,
God wille u nemen in sijnder hoeden.’
Doen antwoirde die prince goede:
‘Vrient! vraeght yemant: wie is die man?
Segt: het is van Couwenberch Jan,
Ende dat ic ben haers raets getroost.
Haren overmoet word hen gerooft
Dorren zy my bieden velt ende schilt.’
Dus jaeghde wech die hertoghe wilt
Buten tcloestere met pagie alleyn,
Ende alle die heeren, groot ende cleyn,
Liepen tsamen over hoot,
Ende spraken van den wonder groot
Dat die vremde man bedreeff,
Dat hi en boech noch en neech
Den hoogen princen, ende offerde voren,
Hi moeste sijn geck oft dore,
Dat hi sulke sake dede.
Eenderhande heeren seden:
Het docht hen van Brabant die hertoge;
Maer som seyden het ware gelogen,
Ende meynden hi en wair niet so coene.
Die heraut, die den vromen baroene
Gehouden hadde sinen stegereep wet,
Sprac: ‘Voir w**a**er sy u geset,
Dat was die ever wilt
Van Brabant, die u velt ende schilt
Ontbiet te comen, wair ghi begeert;
Want my beval die prince weert
Dat ic u seyde, int openbare,
Dat hi Jan van Couwenberch ware.’
Ende als dat hoorden die vrome heeren
Liepen zy ter wapenen zeere,
Ende reden na den hertoge goet,
Maer twas sake tegen spoet;
Want hi hadde, wilt verstaen,
Sijn pert doen averecht beslaen.
Dus soe volghden zy hem contraren.
Onder den hoop des greven van Baren
Soe jaeghde die hertoghe fijn,
Ende berende tot Colen aen den Rijn,
Ende keerde soe om, doir Gulkerlant,

Dat hi doir roefde ende doir brant,
Ende reet te Lymborch in.
Dus en consten zy in ghenen sin
Den hogen prince niet gedoen,
Soe dat gemaect werdt die soen.

Hier komt het Handschrift C van Tongerloo, wederom, reke voor reke en bijkans woord voor woord, overeen met de *Cornike van Hennen van Merchtenen,* zoo 't den lezer zal blijken, die de talmerken gadeslaat.

Het bovenstaande verhaal: *Hoe die derde hertoghe*... luidt, in de *Alderexcellenste Cronyke,* Ca. .xl. ¶ 4, als volgt:

> ‘Men leest oeck in sommighen boecken maer niet en vintment in de Brabantsche croniken, hoe dat dese voerseyde lantsheeren op een tijt vergadert waren te Bruwylder by Colen in een abdye daer si te rade waren so quam hertoghe Jan heymelijcken ende onbekent tot daer ghereden met eenen pagie ende hy hoorden al haren raet die si met malcander sloten. Hier en tusschen so wert daer die misse begonnen, ende alst tijt waer datmen ter offerhande gaen soude so en wilden die coninc van Behem ende die eertsbisscop van Colen deen naer den anderen niet ter offerhande gaen so ginc hertoghe Jan voer hen allen onbekent sonder te bugen voer die heeren ende offerde een gulden penninc dies die heeren hen verwonderden wie dat mocht zijn. So ginc die hertoge ter stont uter kerken opt kerchof ende gaf den armen oec een gulden penninc. Ende op sijn paert scrijdende so seide hi tot een heraut die daer stont aldus: Vrient ist dat u yemant vanden heren vraget wie die man is die daer offerde so seght dat Jan van coudenberghe is ende dat ic haers raets ghetroost ben ende ic ontbiede hem velt ende strijt waer si dat begeren. Ende so reet die hertoghe haestelic wech. Twelc die heeren vernemende syn hem gevolcht met gewapende mer twaste vergeefs want sijn paert was averecht beslagen ende hi reet tot Lymborch in sijn stadt daer hi vry was.’

Van de twee verhalen verwittigen zoo de afschrijver van het Tongerloosche Hs., zoo de *compositoor* der *Alderexcellenste,* dat ze ‘in sommighe boecken,’ maar niet ‘in die Brabantsche cronijcken’ te vinden zijn.

Ten jare 1842 verscheen het *tweede deel* der *Brabantsche Yeesten, uitgegeven door J.-Fr. Willems*, ook bij M. Hayez.

In 1859-1860 verscheen te *Gent*, bij H. Hoste, in het *Vaderlandsch Museum, uitgegeven door C.-P. Serrure*, blzz.. 437-448, nog eene *Korte Rijmkronijk van Brabant. Vijftiende eeuw*. Dit rijmwerk begint met Kaerleman van Haspegouw, vader van Puppijn en van Sinte Amelberge (z. Hennen van Merchtenen, 890), en 't loopt tot in 't jaar 1430.

Ten jare 1869 verscheen te *Brussel*, bij M. Hayez, het *derde* en laatste *deel* der *Brabantsche Yeesten, uitgegeven door J.-H. Bormans*. Geheel die *Brabantsche Rijmchronijk* loopt tot in 't jaar 1433; die van *Hennen van Merchtenen* eindigt met het jaar 1414; men kan overal de tweede met de eerste vergelijken.

Ten slotte volgt hier nog een uittrek of twee, uit *Die · Alderexcellenste · Cronyke* enz., dienende om 't een en 't ander dat bij Hennen voorkomt ertegen te vergelijken.

> *Die · Alderexc. · Cron.*, 2e deel, 1e ca. ¶ 7: ‘Van dien Priamus quam Francion oft Francke. Ende die Francion had xiiij. sonen ende .v. dochteren, die hi niet al gegoeden en conste. Ende daerom gaf hi sinen sonen schat ende beval hem lieden land te soecken, om te bewoenen; also si deden... Ende daer was een... die Brabon hiet, ende die track wonen in Griecken, biden hertoge van Archadien... Ende Brabons broeder, die Karel hiet, die quam wonen tot Heyden Tongeren, in dit Nederlant, ende hi wert heere van desen Nederlande, tusschen den Rijn ende die Schelt. Ende hi dede een casteel maken, op een riviere genaemt die Wale, die boven den Rijn leyt. Ende dat casteel heet Megem, maer nu heetet Nieumeghem. Ende dat waer om sal namaels verclaert worden.’ Vrgl. Hennen v.M., 183-186.

> *Die Alderexc. Cr.*, 2e ca. ¶ 5:... ‘So track Julius vast nederwaert, met sinen volcke; ende int reysen stichte hi de stadt van Gulke. Ende van daer so track Julius over die Mase, tot in Vlaenderen twelc doe heet Tfelle wout sonder gcnaden. Ende hi quam daer die Leye in die Schelt valt. Daer stichte ofte vermeerderde hi een stadt, die hi na sinen name dede heten Gand, want hi heet Gaius Julius... Ende van daer track hi voort ter plaetsen die nu Cassele heet, ende daer sterf een van sijn maghen die Cassius heet, dien hi groef boven op den berch, ende dair na heet (het) noch Cassele.’ Vrgl. Hennen v.M., 748-754.

¶ 6: ‘Ende die wile hi daer lach, so is wat te verclaren vanden voorseiden Karle, sone van Francio oft Francken; die welck Kaerle woonde tot Tongeren ende tot Megem. Ende hi had een sone die ooc Karle heet... Ende dese jonge Karel misdroech hem aen goede vrouwen ende maechden, also dathi gebannen wert... Ende hi quam te wonen hi Julius vader, den hertoge van Archadien, in Griecken. Ende ooc quam hi by Julius suster, die Swane heet, also datse van hem wert met kinde bevrucht. Doe Karle des gewaer wert, en dorste hi daer niet langer bliven. Ende ooc had hi vernomen dat doude Karel sijn vader doot was, en seyde tot Swanen: Ick en derf om uwen wil hier niet bliven, maer ick sal trecken tot mijnen lande, wildi met mi reysen ic sal u trouwen tot eenen wive? En Swane was daertoe bereet. Ende ... quamen tot eenre plaetsen daer .viij. tommen stonden, te weten van .viij. heydensche heeren, die dair verslagen waren ende begraven; daer nu een tomme af is vergaen, ende heet te Seventommen, ende is tusschen Bruessel ende Loven. Ende sommige scrijven dat daer der edelre Swanen den arbeyt aen quam van kinde, ende dat si daer gelach van eenen sone, geheten Octavianus Augustus dye gloriose mogende keyser. Mer dat en is niet wel te geloven,... Aldus bleef die voorseide Kaerle, met Swane Julius suster, wonende te Tongeren ende te Megen, dat nu Nyeumeghen heet.’ Vrgl. Hennen v.M., 183-268.

¶ 8. ‘Doe quamen... bi Brabon die grote heren van Julius Cesars wegen... ende versochten aen hem dat hi soude comen om Julius bistant te doen. So dat Brabon met hem lieden track, ende si quamen... tot Loven. Daer stont een tempel, daer die heeren den afgod Mars plagen te looven. Mer eenige boecken orconden dat Brabon dair geloofde ende eet dede van des rijcx van Romen wegen, doen hi dat lant van hem ontfinck. Ende Loven is noch die hooftstadt van Brabant.’ Vrgl. Hennen v.M., 625-660.

¶ 9. ... ‘Ende si quamen lijdende door een lant, dat al vo riets stont. Ende doen seide Brabon: Hier moet ymmer een water bi wesen. Ende doe seyde daer een die dat lant kende, dat dair bi liep een riviere, die de Schelde heet. Ende daer op die passagie daer si over mosten scepen een ruese lach, op eenen torre, ende wachte daer den tol, want die over de Schelde varen wilde die most dair sijn hant ten tolle laten, oft tegen den ruese vechten.’

¶ 10. ‘Doe die ruese verslagen was... trak Julius, weder in Vlaenderen, in een grote wildernisse, dair hi veel rovers vant die hi alle versloech. Ende dat was te Toerhout... Ende daer vertelde Brabon Julio hoe hi den ruese verslegen had op de Schelt, daer dat riet stont; ende hoe die ruese den tol nam van der hant, ende hoe hi de hant in die Scelde werp. ... Ende hi maecte Brabon, om dat hi den ruese verslagen hadt, marcgraef des heilichs Rijcx; ende om den hant werp die Brabon werp so bleeft hetende Hantwerpen. ... Ende daer track Julius... ter plecken die nu Cameric heet, ende noch hetet de camer des heilichs Rijcx. Ende daer vant hi ooc een wout vol

moordenaren, di hi alle versloech.' Vrgl. Hennen v.M., 410-516.

¶ 11. 'Als... Brabon verstont dat Julius Cesar daer ruste, so nam hi een scip in de Schelde, ende wilde te Camerijcke varen spelen. Ende onder wegen vant hi eenen dal daer veel swanen waren. Ende Brabon ginc na een swane schieten, mer de swaen ontvloot hem, ende Brabon swoer hi soude den swaen volgen, so lange dat hi hem crigen soude. Ende hi volchde den swane weder om lancx den water tot Meghem in Gelderlant. Ende daer lach die voorseyde Julius Cesars suster, die met Karlen, here van Tongeren, weder comen was. Ende doe si sach dat Brabon schieten wilde den swaen, so riep si, in Griecxscher talen: Heer ridder, laet mijnen swaen sijn leven! Ende Brabon verwonderde seere wie die vrouwen wesen mochte, ende ginc uten scepe opt slot. Ende, doen hi daer boven quam, verkenden si elc den anderen, want si te samen waren opgewassen, maer si was veel ouder dan Brabon. Ende si gaf Brabon een cofferken, ende daer was in een cleyn beeldeken van goude. Ende dat plach Julius moeder toe te horen. Ende dat gaf si Brabon, om Julius haren broeder te dragen. Ende Brabon... track... te Cameryke, daer hi Julius vant ende... gaf hem dat cofferken... Daer hem Julius alte wonderliken af verblide. Ende track... met Brabon tot Megem. Ende onder wegen... so wijsde hem Brabon het dal ende tlant daer hi die swanen ghevonden hadde. Ende doe gaf hem Julius den name Valencigne, dat is Swanen dale.'

¶ 12. 'Ende van daer trocken si voort tot Meghem, daer Julius sijn suster Swane vant... Ende noch thoonde si hem een jonge dochter, die ooc Swane hiet. Ende si claechde hoe dat haer heere gestorven waer... Ende Julius dede haer casteel al heel vermaken, ende daer na bleeft heeten Nyeumeghem. Ende Julius nam na hem sijnen jongen neve. Ende... Brabon badt te hebben in huwelike die jonge swane die hem Julius gaf... Ende al die wijle dat Julius bi zijn suster lach, en dede haer casteel vermaken, so voer hi met Brabone iagen... Ende in die selve reyse quam Julius tot Lovene, daer den tempel van Mars stont, dair die heren den afgod Mars plagen te loven ende ooc den roomschen rycke ghehoorsaemheyt te gheloven. Ende noch so hevet de stadt den name daer af behouden. Ende Julius stichte tot Loven een borch. Ende van daer track hi met sinen volck twee milen, dair Julius eenen aerne schoot, al vliegende. Ende noch heet (het) daer af Aerschot. Ende Julius maectede daer een casteel.' Vrgl. Hennen v.M., 559-680.

¶ 13. 'So nam hi oorlof aen sijn suster ende aen haer gheselschap, ende track na Rome, met Brabon ende met Octaviaen sijnen neve ende met alle sinen volcke.' Vrgl. Hennen v.M., 725-734.

In *Het leven vanden H. Vader Franciscus ende der vernaemste Heylighen, Salighen ende godvruchtighen van sijnen derden Reghel. Byeen vergadert*

door P.F. Jacobvs Raps, Guardiaen van het Couvent der Minder-broederen tot Brussel. Brussel, by Francois Vivien, 1662, bl. 316-318, staat het volgende, in *Het Leven van de H. Elisabeth, Coninghinne van Portugael* († 4 Julij 1336):

> ‘Hier toe heeft seer geholpen een merckelijcke sake die den Coninck ghebeurde. Als hy noch besigh was met sijne onghereghelde liefde, onder sijne Hovelinghen was er eenen pluym strijcker, die seer benijde d'affectie die de Coninghinne droegh tot eenen haren Pagie, die sy seer beminde, ende dickmaels ghebruyckte om aelmoessen te gheven; aen-ghesien hy seer ghetrouw ende deughdelijck was. Den pluym-strijcker dan wel wetende de kleyne affectie die den Coninck droeg tot de Coninginne heeft dese occasie waer ghenomen, ende hem te kennen ghegheven, dat de vrijigheydt tusschen haer ende haren Pagie soo verre ghekomen was datter niet goedts af te verwachten en stondt. Den Coninck met onghereghelde liefde besmet zijnde, heeft lichtelijck ghelooft den ghenen die t'onrecht vande selve beschuldighde sijn huysvrouwe, oversulks nam voor hem met gheleghentheydt den voorghemelden Jonghelinck te doen dooden. Als hy wat tijdts hier naer was gaen wandelen buyten sijn Paleys, over de riviere komende aen den kalck-hoven, heeft den kalck-brander ter zijde gheroepen, ende scherpelijck belast, dat hy den eersten Hovelinck die hem daeghs daer naer soude komen afvraghen, oft het ghebodt des Conincks volbracht was, sonder ghenade sonde aen-vatten, ende levendigh worpen ende verbranden inden kalck-hoven. Den onnooselen Jonghelinck wordt daeghs daer naer vanden Coninck ghesonden naer den kalck-hoven, om den kalck-brander af te vraghen oft het ghebodt des Conincks volbracht was, den welcken nauwelijcks ghepasseert zijnde over de brugghe vande riviere, hoorde inde bygheleghene Kercke vanden *H. Franciscus* schellen de belle tot een teecken van d'aenstaende Elevatie: hy loopt met groote haest inde Kercke, om het H. Sacrament des Autaers naer gehewoonte t'aen-bidden ende blijft daer tot het eynde der Misse; ende alsoo daer-en-tusschen noch een andere Misse begonst wierdt, bleef die oock uyt-hooren, meer achtende op den heylighen dienst des Heere, als het boos ghebodt sijns conincks. Den beschuldigher wetenschap hebbende van desen aen-slagh, ende seer keurigh zijnde om te weten oft dien wel gheluckt was, presenteerde aen den coninck sijnen dierst om 't selve t'onder-soecken, ende loopt met groote snelligheydt naer den kalck-brander, hem vraghende oft het ghebodt des conincks volbroght was; den welcken met hulpe van sijne dienaers hem vast-houdende heeft gheworpen inden brandenden kalck-hoven, niet-teghenstaende dat hy met groot gheroep ende ghehuyl protesteerde, dat het eenen anderen was die den coninck tot dese doodt veroordeelt hadde: ende alsoo is den ellendighen mensch, door 't rechtveerdigh oordeel Godts, ghekomen tot de straffe die

> hy een ander t'onrecht bereydt hadde, ende (soo het te vreesen is) door het tijdelijck vier gheraeckt tot het eeuwigh.
> Den onnooselen Dienaer vande coninghinne naer het eynde der Misse volbroght het ghebodt des conincks, ende boodtschapt hem d'antwoordt van den kalck-brander. *Dionysius* hier over verbaest zijnde, ende verstaen hebbende 't ghene daer ghepasseert was, loofde den Heere, niet alleen om de wonderlijcke verlossinghe vanden onnooselen, maer oock om de rechtveerdighe straffe vanden quaet-doender, ende heeft voort-aen meerder eere ende ghetrouwigheydt bewesen aen Godt ende sijne Heylighe huys-vrouwe.'

Dit verhaal staat ook bij *Pater Fr. Marcus Ulissiponensis*, of *Padre Fra Marco da Lisbona*, die leefde in 't jaar 1581; hij schreef in 't Portugeesch. In de Italiaansche uitgave van zijn werk, *Delle Croniche de' Frati Minori... In Venetia, Gioliti*, 1606, 4 deelen, staat het P. II, 1. 8, c. XXVIII, ¶ 2. Het staat ook in de *Generale Legende der Heylighen* van *P. Petrus Ribadineira en P. Heribertus Rosweydus, 2*e *druk, Antw., H. Verdussen, 1629*, op den 4n Julij. Verder in *Pratique de la Perfection...* van *P. Alph. Rodriguez, S.J.*, uit het Spaansch vertaald door *l'Abbé Régnier-Desmarais, Paris, L. Vivès, 1890, t. III, chap. VI, pp. 420-421*. Rodriguez verzendt naar (*P. Fr. Marcus Ulissiponensis*) '*Chron. S. Franc., p. II, l. VIII, c. XXVIII*.'

Hetzelfde verhaal is voorhanden in *La morale en action,* en in veel andere boeken zulker hoedanigheid; in *Le bon Fridolin et le méchant Thierry*, dat eertijds bij de jongens een zeer gegeerd prijs- en prentenboek was; in *Journael der kinderen*, 1te *jaer. - 1836, nos 1-4. Rousselaere, by den uytgeéver Jacq. Marant,* blzz. 38-40; en in veel Duitsche, Engelsche, Fransche, Vlaamsche en andere kinder- en schoolboeken.

Het verhaal gaf Schiller den grond van zijnen *Gang zum Eisenhammer,* die in Tollens' *Romancen, balladen en legenden* vertaald voorkomt, als *De Boodschap naar de ijzersmelterij*.

In 't eene land speelt het stuk bij *kalkbranders,* in 't andere bij *ijzergieters* of *ijzersmeden*, elders nog bij *kolenbranders;* overal stelt het, handelender wijze, de waarheid voor van 't eeuwenoude spreekwoord: *Die eenen put maakt voor een ander, valt er zelf in*. Vrgl. *Hennen van Merchtenen,* 1605-1820.

[Tekst]

Jhesus, Maria, Salve! -

[*]**B**ehouder alder werelt wyt,
Christus, heere ghebenedyt,
Coeninck der eweger glorien,
Jc bidde u vriendeliken[4]
Dat ghij myn herte, op desen tyt,
Verlichten wilt, ende myn memorie;
Ende myn rude, plompe sinne
Soe ontpluken, die ic kinne
Slecht ende rut, dese hijstorie
Te makene; naer noyale minne,[10]
Die ic drage, te mer herten binnen,
Toten vromen Brabanschen heeren,
Die uter Troijen, der ryker waranden,
Gesticht hebben alle die lande
Die men vint in dessyde der meere.
Ghelyc *dat Jacop van Merlant*
Maecte, in een buexken, dat ic vant
Ghedicht staen, scoen ende cleer.
Welc boec es van cleinder spasien
Ende *es geheten Jacop clarasien*.
Alle leven der heeren ryne

[*]Bl. 1, voorkant.

4 Hs. Vriendeliken. Schrijver heeft zijnen voorlezer hooren zeggen *vriendelic*, of *vriendelijc*, dat rijmen, of half rijmen zou op ... *tijt*, van de volgende reke; hij heeft nochtans *vriendeliken* gezet, zoo hij gewend was te hooren of te zeggen. Andere zulke misgrepen late ik onveranderd, om de schamele eigenheid van geheel het werk niet te kort te doen.

10 Hs. maer noyale...; de stafrijmzucht heeft den schrijver doen zetten: Te *m*akene *m*aer noyale *m*inne.

Daer hy inne verrupenteert,
Die oit in desside der maryne
Haer leven hebben geregeert,
Sint Ector, die vrome prince fine,
Liet dat edel leven sine,
In Troijen, als hy scoen vercleert.
Ende hoe Brabant creech sinen name
Nae den hoeghen ridder Breboen,
Die, doer der wilder Maesen stroem,
Volch een swane, van scoender gedaene,[31]
Tot Nijemaghen, daer hy .j. maget scoene
Vant, die hem die keijser coene
Ghaf, die was, al sonder blame,
Haer broeder; hiet Julius Cesaer,
Ende was die ijerste, dat was waer,
Die in Roeme noet keiser was.
[*]Nu biddic der maget, daer al claer
Die Gotheit inne daelde, ende daer naer[39]
Moeder ende maget ghenaes,
Dat zij haeren weerden soene
Wil bidden, dat hy die heere vrome
Bringhe int hemels palais,[37, 40, 43]
Die de ryke warande scone,
In hoegher aert, als prince coene,
Gheregeert hebben, sonder scande,
Metten ridderliken brande.[47]
Recht voer *Christus* onss Heeren gebuert
.Xj[c]. jaer, ende daertoe voert[48, 49]
Omtrent .xlix. jaer,
Vloen uut Troyen, des syt waer,[51]

[*]Bl. 1, aarkant.

31 Hs. Volch een swane... verbeeldt waarschijnelijk 's schrijvers uitsprake van *volgde een swane*, z. 4 en vrgl. 229 *verenech samen*.
39 Hs. Die gotheit daer daelde...
37, 40, 43 Hs. ... was: ghenaes: palais, z. 4.
47 Hs. ridderlike.
48, 49 Hs. gebuert: voert, z. 4.
51 Hs. Vloe..., z. 2480.

Ende stichten Rome ende IJtalien,
Ende Aelmaengien, hoert nae mije,[52, 53]
Ende daer maecten sy een coeninc,
Die Priamus hiet, verstaet die dinc;
Ende dese Priamus, vroume ende bouwe,
Droech den scilt van sabele, daer in van goude[56, 57]
Twee leuwen, staende rampant,
Alsoe den leu es van Brabant:
Ghecraeut, getonct van roebin,
Ende getant van selver fin.
Bercomeryuse, die vrome man,
Dese Priamus die wan,
Die al wan, met ser vromer hant,
Van Sassen toet in Spaenien lant,
Ende maket der croonen onderdaen
Vanden Ryne, wilt mij verstaen.
Mercomeryuse, name conde,
Wan den coeninc Ferramaonde,
Die vrome was, van hoegher aert
Ende van wapenen wyde vermaert.
Ende Ferremont, die prince vrome,
Wan die coninc Clodione.
Clodione, verstaet die dinghen,
Wan den coeninc Merrowinghen.
Des Morrowinc, in doechden vrome,
Hae wel .xxiiij. soene,
Daer die .ix. af coninghe waeren.
Die outste hiet Hilderic, hoerter naere,
Ende bleef in Almaenden coninck,
Nae sinen vader, verstaet die dinc.
Die ander wert coninck in Goet lant,
Dat nu heet Vrancryc, ende was genant

52, 53 Hs. IJtalien: mije, z. 4.
56, 57 Hs. bouwe: goude, z. 4.

*Merrj. Die derde Ector hiet,
Ende hij was coninc, verstaet bediet,[85]
Van Gernaeten, van Erregoen.
Die vierde hiet Troyelus, ende droech croene
Van Spandien, van Castelien mede.
Die v.te hiet, dats waerhede,
Mercueryus, verstaet den sen,[90]
Ende was in groten Bertanien[91]
Coeninc, dat nu heet Inghelant.
Die vj.te was Golijas genant,
Ende was coninc in Denemerken.
Die vij.te was van live sterke,
Ende was coninc vanden Swaven mede;[96]
Sinen name, dats warede,
Was Saledyn. Ende viij.te broeder
Was coninc in Beem, des syt vroeder,
Ende hiet met name Ferremont.
Die ix.te broeder, ic doe u cont,
Hiet Lucabel, verstaet den sin,
Ende was coninc in Germaenden,[102, 103]
Dat Uutrecht ende voert Friesen heet.[104]
Ende elc dese coninghe, sekerlec,
Naem een ser broeders by hem
Ende maectenen, verstaet den sin,
Hertoghe binnen sinen lande.
Die ander .vj., wilt verstanden,
Worden mercgreven ende prinsieren.
Den outsten maecty mercgreve fiere
In sinen lande, sy u becant,
Ende gaf hem te vueren den brant:

*Bl. 2, voorkant.

85 Hs. ontbreekt.
90 Hs. verstaan...
91 Hs. betanien.
96 Hs. *mede* ontbreekt.
102, 103 Hs. sin: Germaenden, z. 4.
104 Hs... prusen heet...

Hier bij van Brandenborc wan den name.
Die ander werd vrome van lichame
Ende in Mysen oec mercgreve.
Van Bourgonignen, ryc van have,[116, 117]
Soe wert die derde prinsier mede.
Van Beijeren, van Sassen, dats warhede,
Die ander worden heeren.[120]
Die vj.[te] wert, daer ic op keeren
Alle die materie mine,
Prince tusschen der Scelden ende den Ryn,[122, 123]
Ende *was Kaerle bij name* geheten.
Ende dese Kaerle, ic doe u weten,
Woende te Nijemaghen, op castel ryke.
Van desen Karle sekerlike
Soe syn sy comen, die hoeghe heeren,
Die, in soe ridderliker eeren,
Met den ridderliken brande,
Hebben payen ende Godts vijande
Bekeert aent geloeve kerstyn,
Als den Spieghel, in vraijen rym,
[*]Ons doet weten, ende die Cornike:
Hoe van Brabant die heeren ryke
Waeren wortel ende fondement,
Diet kersten ghelove hebben gheprint,[136, 137]
Alsoe wide alst es ghestaen.
Op Karles broeder willic vaen,
Die coninc van Gotie was,[140]
Ende hiet Mercwinc, als ic las;
Die .j. sone liet, hiet Hilderyc;
Die oec liet .j. sone ryc,

[*]Bl. 2, aarkant.

116, 117 Hs. mercgreve: have, z. 4.
120 Hs. die die ander...
122, 123 Hs. mine: Rijn, z. 4.
136, 137 Hs. fondement: gheprint, z. 4.
140 Hs. ... van gorie, z. 82-84.

Die by name hiet Clouwys,
Die ijerste kersten maecte sent Remijs,
Ende doeptene met sire hant,
Ende hieten Lodewyc genant.
Die ander alle, voer genomt,[148]
Storven heyden ende verdomt,
Ende des bleef kersten, oech van doene.
Ende, doen hy sterf, die coninc coene,
Wert hy begreven in Senoveven,
Daer men vele vint van hem bescreven,
Te Parys, met groeter eeren.
Alst poent es, sael ic op hem keeren
Ende op die coninghe die nae hem quamen,
Tot op den groeten Lottarys van namen,
Die sent Amant, des syt wys,
Kersten dede te Parys.
Die .j. dochter hae, hiet Slitelt.
Maer eerst soe moet u syn ghestelt
Van Karlen, die leefde voer Goets geboert
Omtrent .lxx. jaer, nu hoert,
Letter meer oft men.
Nu seldj hoeren den rechten sen,
Hoe Brabant erst crech sinen name,
Ende hoe dierste hertoghe metten swane
Quam; maer hets al gheduas,
Die meijnen dat wilen Elijas
Eene swane was ende daer nae man.
Hets dingen die ic niet en can
Gheloven: hets segen nature;
Ende oec vint ment, te gender ueren,
In Spiegel noch in Cornike.

148 Hs. ... voer genant.

Nu hoert, ic sal u clerrelike
Dichten, in cleeren vraijen rijme,[176]
Die namen al der heeren ryne,
Die, van voer Christus geboert
Tot op den hertoghe Anthoenys, hoert,
Hebben geregeert Brabant,
Ghelyc Jacop van Merlant[181]
[*]Ons cleerlyc het bescreven.
Van Karlen scryfty, dat hy syn leven
Regeerde in eeren, sinen tyt,[184]
Ende dat hij eenen sone ryc
Oec hae, die *Kaerle was* gheheten;
Die van naturen sekerlike
Vroem, lustich, coen was ende stout.
Die Historie van hem hout
Dat hij vermaect was alle gader
Tsegen Karlen, sinen vader;
Dies hy nam gout, selver ende wapenen,
Ende voer over die maryne,[193]
Tot den keiser, in Griec lant;
Teenen ander keiser dat men hem vant,
Te dien tyden, dat es waer.
Des edel keiser, sonder vaer,
Onthielt Karle, den joncheere,
Want die hoeghe keiserlic heere[199]
Verkende, daer hy, met eeren groet,
Sat over tafele, die wapen bloet
Karels, die was swert, van sabele,
Metten leuwe van gouwe noyabel,

[*]Bl. 3, voorkant.

176 Hs. ... vraijem rijme, de-*m* van *vrayem* is een been doorgehaald.
181 Hs. ... jacoc, z. 10.
184 Hs. Regeerde hi in eeren..., *hi* doorgehaald.
193 Hs. *over* ontbreekt.
199 Hs. want verkende, *verkende* doorgehaald, van den roodmerker of *rubricator;* en *want* op den *boord* erbij gezet.

Dats zy uut Troyen was geresen;
Ende deden sitten, als men mach lesen,
Te sinder tafelen. Nu soe hoert:
Een edel bloeme, van hogher gheboert,
Hae teender dochter die keiser ryke;[208]
Daer dedele nature sekerlike
Te maele niet aene en hae vergheten.[210]
Ende Karle, die was geseten
Seghen *die maget, die hiet Swane;*
Die haer verruwe ende ghedane
Verkeerde ende veranderde mede
Vrouwe Venus, die, te dier stede,
Dede der hoegher naturen werc;
Ende, met haeren strale scerp,
Doer wonde die edel naturen beide,
Die sy vant, alst was warreide,
Van eenre substancien gheordeneert.
Dies vervingense, als ons leert[221]
Ovidius, in sier leere,
Beide jouffrouwe ende joncheere,
Haer verruwe, die jonghe persoene ryke:
Want nature vant haer gelike,
Al daer sittende voer oghen.
Met gepeyse wert daer getoegen
Den herte uut des anders lichame[228]
Ende met begeerten verenech samen,
[*]Daerse die edele natuere toe bracht;
Soe dat ghepeijs, herte ende gedacht
Eens worden, al sonder spreken.
En hae die scamte sekerlike[233]

[*]Bl. 3, aarkant.

208 Hs. Hoe teender dochter.
210 Hs. ... en*de* hoe, de *o* van *hoe* gebeterd tot *a*.
221 Hs. Dies verg vervingense ... *verg* doorgehaald.
228 Hs. Den hertoghe..., *hertoghe* doorgehaald van den schrijver.
233 Hs. En*de* hoe...

Haer gedwongen, die maghet fijn,[234]
Sij waer, van noijaelder minne ryn,
Vander taflen geresen.
Eenen broeder, als men mach lesen,
Hae die maeght, hiet Octaviaen,[238]
Die Karlen, wilt verstaen,
Coes, teenen ghesellen sine;
Ende toech soe op den jonghelinc ryne,
Dat hij sinet voer die maget jonc,[242]
Synder suster, wie herte ende gront
Karlen op gaf, ende hy haer weder.
Soe dat die maget met hem neder
Hier quam, tot den .vij. Tommen,
Die edele vrouwe, die bloeme jonge,
Die groot ginc met kinde, tier tyt.
Natuere, die nieuwers nae sekerlyc
En beijt, haer aen selc wee bracht,
Dat sy daer, by fynder cracht,[251]
Moest beteren; dies Kaerle was tachter seere.
In een hof trach Karle, die joncheere,
Daer beneden, in een valeye,
Twee mechden die jonghelinc vrije
Met hem brachten, verstaet bediet,
Deen Beerte ende dander Lefde hiet;
Ende van hem beiden, verstaet mij wale,
Es comen Berthem ende Leefdale.
Des mechden waeren der vrouwen by;
Ende sy genas, die vrouwe vrij,
Van .j. schoenen jongelinc,

234 Hs. Hae...
238 Hs. Hoe... die Octaviaen.
242 Hs. Dat dy... *dat hij* en *dat dij* zijn onverkenbaar in de uitsprake; schrijver heeft lezer hooren zeggen *datti;* hij heeft verstaen *dat dij* en 't zoo geschreven.
251 Hs. ... by synder cracht: *f* mislezen. Vgl. 331, 2310, en z. VERDAM, *Mnl. Wdb.*, i.v. Fijn, bl. 806, 5e r. van beneden geteld.

Die van Roeme, verstaet die dinc,
Ierst keiser was: hiet Julius Cesaer.
Kaerle bracht die vrouwe daer naer
Tot Nijemaghen, in 't castel ryc,
Ende makesse vrouwe ghehellike
Vanden lande tusschen der Scelt ende Ryn:
Doet vant hij den vader syn,[269]
Dies was gheweldich heere.
Karle creech, verstaet myn leere,
Een dochter ende die hiet Swane.
In corten tyden, die wael gedaene
Prince quam van live ter doet;
Ende Swane, die vrouwe groet,
Bleef regerende dlant.
[*]**N**u hoert, ic doe u becant
Van haeren broeder Octaviaen; [*]Bl. 4, voorkant.
Als hij wiste ende ha verstaen
Dat syn suster weghe was,
Dedy ghereiden, met leden rasch,
Een groet heer ende breet,
Ende swoer eenen groeten heet,
Dat hy en ruste, dach noch nacht,
Voer hy vonde borch ende gracht
Daer sy woende, de suster syn,
Ende voer hij wiste den rechten fyn,
Ocht Karle waer van hoegher aert.
Soe verre quam die keiser weert[288, 289]
Over die see tot Cameryke,
Daer huijs noch sale sekerlike,
Te dien tyden, was gestaan.
Die ryke keiser die dede slaen

269 Hs. Doen vant hij... Vrgl. 462, 600.
288, 289 Hs. aert weert. Z. 4.

Daer tenten ende pauweloene.
Een ridder, hiet Breboen,
Hae by hem die keiser hoege,[296]
Die op die Scelde, wilt geloven,
Hem voer verwandelen, daer hy vant
Den scoensten swane, sy u bekant,
Die hij met oeghen noet hae ghesien.
Eene boghe nam hy, met dien,
Ende scoet nae den swane scoene,
Die hem ontswam metten stroeme,
Lanx der ryvieren, seer verborst.
Ende als hem by was, dedel vorst,[305]
Ende hien wenden scieten wel,
Vloech wech, dedel voghel snel.
Dit herdeerdij langen tyt,
Soe dat hij swoer, die ridder ryc,
Dat hij nemmer rusten soude,
Voer hij den swane, in goeder trouwe,[310, 311]
Hadde te wille ende mat.
Dus ruste hij velt, bosch noch pat,
*Voer hy quam in een vallee,
Wel .vij. mijlen, te dien tyden,
Van daer die keiser lach ende heere.
Den edelen swane, van plumen cleere,
Sach hij, dies hy verblide.
Maer den swane, te dien tyde,
Ontvloech hem weder, ende hy reet
Den vogel na; ende die valeye heet
Valenschine, dats swanen dale
In dietsche, verstaet mij wale;[323]
Een scoen stat eest in Henegouwe,

*Bl. 4, aarkant.

296 Hs. Hoe h by hem... de *h* tusschen *hoe* en *by* doorgehaald. Z. 10.
305 Hs. ... dede vorst. Schrijver verstond: *dede vorst*, d.i.: gaf uitstel.
310, 311 Hs. soude: trouwe. Z. 4.
323 Hs. ontbreekt.

Want naeder hant dede die prince getrouwe
Daer maken .j. castel ende sale.
Den swane volgde den ridder noyale
Tot Nijemagen, aent castel ryke,
Daer Swane, die vrouwe suverlike,
Teender venster uut lach, ende sach.
Den swane vloech, met sinder cracht,[331]
Teenen waterscape, aen sterke slot,
Als die in vreden gerne daer op
Waere. Ende, als si dat sach, die vrouwe,
Riep sy, in griexsce: ‘Ridder getrouwe,
Doet genade den scoene,
Die aan mij, edel ridder vrome,
Ghenade soec, biddic dy!’[338]
Ende, als Breboen, die ridder vrij,
Hoerde de vrouwe ende huer tale,
Riep hy: ‘Ghenadeghe, cuusche, smale,[341]
Edele, werde vrouwe, dat sy!
Gherne sprakic seghen dy,
Waert uwen wille, edel bloeme.’
Doen sprac Swane: ‘Ridder vrome,
Ic sal u sinden .j. scepelkin,
Daer ghij binnen den castel myn
Mede selt comen: wilt daer beiden.’
Een scep sant sy hem, tien tyden,
Daer hy in ghinc, ende voer over doen.
Ende Swane, die vrouwe scoen,
*Ontfinc den ridder vriendelike;
Haerrer dochter, der maget ryke,[353]
Ende haren soene, sy u becant,
Bracht sy, gheleit in haer hant,

*Bl. 5, voorkant.

331 Hs. ... met sinder cracht. Met *finder* cr.? Z. 251, 2310.
338 Hs. ... soec... Z. 31.
341 Hs. ... tusschen smale.
353 Hs. ... haerrer..., mishoord voor *haere*.

Binnen der ryker hoeger salen.
Meneghe vriendelike tale
Was daer gesproken tusschen hen beiden.
In die sale dat men leide
Die taflen, eten dat men ghinc.
Metten cortsten salic die dinc
Overlopen, nae die warede,
Ende den tex in ryme besceden:
Die edel Cornike, wilt verstaen,
Ende som die daden, die ghedaen
Hebben die heeren der Brabansoene.
Den tyt, woude God, mocht soe noch comen,
Ghy sout hoeren, groet ende cleine,
Alle die daden der heeren reyne
Van Brabant, die sy hebben bedreven,
Sint Hectoer van Troyen liet syn leven,
Toet op Anthoenys, den hertoge,
Die Brabant vander vrouwen hoeghe
Bleef, der hertoginnen Jehannen.
Op Breboene keric, wilt verstanden,
Die bij vrouwen Swanen sat
Over tafele, ende at,
Te Nijemegen in die sale,
Ende wel hoerde, aen haer tale,
Dat sy uut Grieken was gheboeren;
Maer niet liet hem die vrouwe hoeren
Dat sij des keisers suster was.
Een coffer gaffem, als ic las,
Van ijvoren, daer in .j. beelde van goude,
Ghemaect nae Venuse, der vrouwen,
Die sij hielden over godinne;
Ende dat hyt gave, wilt versinnen,
Den riken keiser Octaviaen;
Ende dat hem sonde, wilt verstaen,[389]

389 Hs. ... dat hem, voor *dat 't hem*. Z. 31.

*Die selve vrouwe die hyt gaf,
In Griecken, op .j. dach,
Doen hy uut Aetenen quam:
‘Wel sal weten die hoghe man
Wie ic ben, ende minen name.’
Breboen, die ridder sonder blame,
Ghelovet Swanen, der vrouwen ryk;
Ende, als was gedaen die maeltyt,
Nam hy oerlof aen die vrouwe,
Ende aen haeren soene getrouwe,
Ende aen die jonghe Swane mede,
Ende aen alle die hy tier stede
Liet; ende reet den wech die hy quam.[402]
Dor bosch ende haghe reet dedel man,
Als die ten keiser gherne waere;
Maer den wech die hy quam gevaren[405]
Nae den swane, verloes hy;
Ende quam gedoelt, die jongelync vrij,
Int groetste riet dat hy noet sach;
Daer reet hy meer dan .j. dach.
Ten anderen hy gereden quam
Daer *hy .j. castel vernam,*
Op .j. riviere, sterc ende groet.
Ende, als die ridder menjoet
Den sterken casteel wende liden,
Quam uten castele, tien tyden,
Een sterc reese, popelikant,
Al roepende: ‘Keert om, truwant,
Ende wilt minen tol betalen;
Ocht, eest dat ic u achter hale,
Het sal u costen leven dyn!’
Breboen, die hoeghe ridder fyn,

*Bl. 5, aarkant.

402 Hs. Leet...
405 Hs. ... die hy gevaren.

Werp omme ende was zeer gram,
Ende seide: ‘Waer omme, popelican,
Eest, dat ghy mij scelt truwant?
Eenen tol ic hier int lant
En ben sculdich, want ic toehoere
Den ryken keiser, hoegheboren,
Van Grieken, die in syn muegentheden
Mint alle die lande, dorpe ende stede
Te brenghen, in desside der maeryne;
Nyemen ic kenne, groet noch cleine,
*Over heere, noch sculdich tribut,
Dan den keiser, fel cornut,
Diemen heet Octaviaen.’
Die reese antworde, wilt verstaen:
‘Heer ridder, al waer die keiser hier,
Met altemale sine princhier,
Soe moest hi laten tol ende pant,
Dats pert ende wapen ende .j. hant,
Ocht lijf, most hier vechten voeren;[440]
Sij .m. hebbender dlyf verloren,
Die den tol niet wouden gheven:
Wildj vechten, het cost u dleven.
Laet sien, wildj een eynde maken?’
Breboen, die wel verstont die sake,
Dat hier moste vechten ocht verliesen .j. hant,
Den helm van stale dat hij bant
Ende werp omme den destenier;
Den scilt dwanc hij, alse ridder fier,[449]
Aen die borst, ende rechte spere.
Tselve dede die sterke heere,
Die felle rese Druwoen,

*Bl. 6, voorkant.

440 Hs. ... most hier, d.i. *most hi* (hi, Druwoen) *er vechten voeren*.
449 Hs. ... alle ridder fier, de tweede *l* van *alle* mislezen.

Ende stac den ridder Breboen
Op den scilt, van kele roet,
Met der vaesschen van selver bloet,
Dat spere in trensoene brac.
Breboen, die ridder, weder stac
Druwoene, den reese groet,
Dat spere lanc den rese, al bloet,
Tsine rugghe ute quam,[460]
Ende dat hy storte, dedel man,
Uten gereye doet int sant.[462]
Breboen, die hoege edel wigant,
Spranc uten ghereyde syn,
Ende roefden den helm stalyn,[465]
Ende smet hem vanden buke thoet,[466]
Dat mer dan drie mans hoeden groet
Was, ende hinc aen sijn gereide.
Doer riet, lanc, groet ende wyde,[469]
Jaechdj wech, die ridder Breboen;
Al doelende, die ridder coen,
Reet henen wech, lanx henen der Scelt,
Soe langhe dat die vrome helt
[*]In een foreest den wech verloes;
Ende ter rechter hant op coes
Den wech, soe langhe, dat hy quam
Aaen een castel, daer hy vernam
Een linde staende, groet ende breet;
Daer .j. ridder sekerlyc[479]
Onder sat, ende hiet Eidier;
Ende was int lant der forestier

[*]Bl. 6, aarkant.

460 Hs. ... uten, de *-n* van *uten* doorgehaald.
462 Hs. ... doe int sant. Z. 31.
465 Hs. ... ytalyn. Z. 447: *s* mislezen voor *j*.
466 Hs. Ende sniet ... Vrgl. 1574.
469 Hs. Doer reet ... Vrgl. 716.
479 Hs. Daer hij .j. ... *daer hij* van 477 zat den schrijver nog in 't hoofd.

Vander vrouwen wegen Swane,
Die skeisers suster, wilt verstaen,
Was; ende cas*teel hiet Monfroit*.
Ende uut desen castiel groet
Es geresen Bruesel, die stede;
Want menich jaer, dats warede,
Hiet de stede Ten Berghe Cout,
Eer Lambrecht, die greve out,
Die canesie daer stichten dede,
Ende sente Goerix capelle mede,
Ghelyc als ic u nae sal scriven.
Maer, tiersten moet ic u bedriven
Aender redenen, in mer talen.
Eijdier, die den ridder noyale
Sach gereden comen doer thout,[496]
Ghinc segen den ridder stout,
Die hy daer sach gereden comen,
Ende vrechde, de ridder vrome,
Hoe hy hiete ende wie hy waer.
Ende Breboen seide hem, al claer,
Altemale syn aventure,
Die hij hae leden, van die uere
Dat hy yerst uut Griecken sciet.
Ende, als Eijdier dat bediet
Hoerde ende verstont, was hy blyde
Ende gerepen om syn seide,
Ende hieten willecome syn,
Ende seide: ‘Edel ridder fyn,
Ghij hebt gedaen die hoechste daet
Die noet ridder, mij verstaet,
Dede binnen hondert jaeren,
Ten felle rapasse, hoert mij verclaren,

496 Hs. ... doethout. Z. 31.

Dat Antwerpen es geheten;
Want menich mensche, sekerlyke,
Heeft daer geworpen lyf ende hant.
Al dit foreest ende dit lant
Hoert toe der hogher vrouwen Swane,
Daer ic u af hoerde vermanen,
Te Nijemeghen woende sy.
Te nacht moetj bliven by mij:
Gherne salic syn u weert.'
Dus bleef hy, sy u verclaert,
Breboen, tot smorgens, dat men sach
Verbaren den scoenen dach.
Doen soe nam hij oerlof
Aen Eydiere, ende rumet hof;
Ende es alsoe lange gereden,
Dat hy quam ter selver stede,[529]
Daer die keiser Octaviaen
Gheseten was, wilt mij verstaen,
In die ryke tente syn.
Breboene, den ryke ridder fyn,
Ontfinc hy met vrouden groet,
Ende vrechde hem, al bloet,
Waer dat hij hae geweest gereden.
Doen ghinc hy hem al die waerhede
Vertrecken, ende die aventure,
Die hem gesciet was, vander uere
Dat hy voer uten here:
Vanden Swane, ende voert mere,
Hoe hy vant die hoeghe vrouwe.
Coffer soe liet hij hem scouwen,
Datsem metten beelde sant;
Ende dat sem dede becant

*Bl. 7, voorkant.

529 Hs. Dat hy quam d ter selver stede.

Dat sy die selve vrouwe was,
Die hem te constantijnoble, int palas,
Ghaf, doen hijt bracht uut Aetenen.[548]
Herssenbecken werp hy doen henen
Van Druwoene, den fellen rese;
Ende vertrac den keiser wesen
*Vanden fellen popelicaen;
Ende hoe hem in campe verwan;
Ende vanden tolle die aventure.
Ende, als die edel keiser fiere
Verstaen ha die ridder fyn, breboen,
Seidj: ‘Edel, wert baroen,
Die blyste meer hebdj mij bracht,
Edel ridder van groeter cracht,
Die ic hoerde in eenen jaere;
Die blyste meer horic verclaeren,
Die ic hoerde in langhen stonden;
Daer ic u, edel ridder jonghe,
Gheve daer voer dierste bede,
Die ghy mij bidt, over waerhede,
Want die vrouwe myn suster sy.
Die dade, die ghij, ridder vrij,
Hebt ghedaen, sael ic onthouwen.’
Ridder ende knechte, in goeder trouwen,
Nam die keiser in deel met hem
Ende voer, verstaet den sen,[571]
Te Nijemeghen, met Breboen,[572]
Daeren Swane, die vrouwe scoen,
Ontfinc, in vriendelike aert;
Want segen den keiser, sy u verclaert,
Voer dedel vrouwe ende haer sone beide[576]

*Bl. 7, aarkant.

548 Hs. Ghaf doen ghyt ... Z. 10.
571 Hs. Ende voert ...
572 Hs. Te nijemeghem, 't derde been der *-m* van *nijemeghem* doorgehaald.
576 Hs. ... ende haer soneder beide. Schrijver en weet niet of hij *sonder beiden* (zonder wachten) of *sone beide* gehoord heeft.

Die salutasie ende die vrindelichede,
Die daer int verghederen was,
En soudic u, syt seker das,
Nae die plompheit mer sinne,
Qualic cunnen voert ghebringhen,
Alst wel by redenen te proeven sy;
Want daer die edelste, hoert nae mij,
Vander werelt vergedert waeren.
Want van hem beiden, hoert hier naer,
Sij comen, die edelste der werelt wyt,[586]
Ende diet gheloeve van kerstenhyt
Ghewyt hebben meer, metten sweerde,
Dan alle die noet leefden op derde;
Als wel verclaert die croenike.
Ende oec was des keiser ryke
[*]Die selve Octaviaen,
Daer *Christus* onder, wilt verstaen,
Menschelec woude syn gheboren.
Nu hoert, ic sal u laten hoeren
Hoe Breboen heere in brabant wert
Ende hoe hy dierste, sy u verclaert,
Hertoghe was, voer Christus tyt.
Octaviaen, die keiser ryc,
Was droeve dat hy Karle vant doot;[600]
Want hy wel vant dat .j. heere groot[601]
Was, mechtig, ryc van grooten lande.
Tot synder suster, der vrouwe plasande,
Seidj: ‘Lieve suster myn,
Julius, desen joncheere clein,
Soe willic hebben te minen soene;
Ic sal hem noch doen spannen croene

[*]Bl. 8, voorkant.

586 Hs. Sy comen ... (Sijn comen?).
600 Hs. ... vant doot. Vrgl. 269.
601 Hs. ... dat .j., d.i.: dat 't, dat het een ...

Van Roeme ende van alle desen lande.
Mynder nichten, der maecht plasande,
Latic haer vader lant ende goet.'
Breboen, die by den keiser stoet,
Viel neder, bugende op syn knien,
Ende seit: 'Heer keiser, ghy gaeft mijen
Een bede, doen ic quam in here,
Ende ic u brachte die blide mere
Van uwer suster: nu biddic dij
Om uwer nichten, der maget vrij,
Die hier nu steet voer oeghen.'
Doen seide die ryke keiser hoege:
'Breboen, Breboen, ridder vercoren,
Mynder nichten, hoech gheboren,[621]
Soe gevic u, ende al huer lant,
Ende maeck u hertoghe van: Brabant[623]
Saelt nae u heten emmermeere.
Oic wil ic dat u hulde ende sweere
Alle lant, voer Maerse ende Plutoen,
In die sinagoghe, daer die baroen
Die wapen te vertyden plegen;
Myn suster set sy es gelegen
In hueren lande, in .j. groen wout;
Het hetse menech ridder stout
[*]Versocht uut verren landen.'
Doen dede die keiser te handen[633]
Bereiden al doen syn vaert,
Om ter sinagoghen wert[634, 635]
Te treckene, daer nu Loeven steet.

[*]Bl. 8, aarkant.

621 Hs. Mynder nichten. Z. 4, 10.
623 Hs. ... u hertoghe van. Aldus verbeeldt schrijver 't gene hij zal gehoord hebben, te weten: *u 'r* (u er) *hertoge van*, met *'r* en *h* ineen versmolten. Z. 4, 10, 621.
633 Hs. Doen dede keiser te handen, met *die* boven de reke gezet, tusschen *dede* en *keiser*.
634, 635 Hs. vaert: wert. Z. 4.

Nu seldj hoeren cleer besceedt,
Waer om dat Loeven es geheten.
In dien tyden, wildyt weten,
Stont een capelle daer,
Daer Maers ende Plutoen, dat es waer,
In was verheven ende was geheert;
Ende des capelle, als ons leert
Distorije, woende .j. out ermijte,
Die dofferande, sekerlike,
Tontfane plach, die men der bracht.[646]
Ende, als ijemen sterven plach,
Hinc men daer teken ser wapen;
Ocht, als sij seghe, verstaet die sake,
Hadden gevochten inden velde,
Staken haer baynieren ende scelde
Voer Maerse, dat soe was haer sede;
Ocht, alsy lant, borch ende steden
Haeren kinderen daer op wouden dragen,
Verghederde siere vrinde ende maghe,
Ende droegense lant ende goet op,
Voer Maerse ende Plutoene, die got.
Ende die capelle, dats waerhede,[658]
Hiet Victorie: ende seghe[659]
Was, tien tyden, int lant.
Dese capelle, sy u becant,[661]
Soe reet de keiser Octaviaen,
Ende syn suster, wilt verstaen,
Ende haer dochter ende haer soene,
Die jonch, lustick ende scoene
Was; bij Breboen soe reet hy.
Soe langhe reden die heeren vrij,

646 Hs. Tontfane brach plach die men bracht, met het w. *brach* doorgehaald. Z. 10.
658 Hs. ontbreekt.
659 Hs. Hiet victorie ende sede seghe, *sede* doorgehaald.
661 Hs. Dese capelle ...

Dat sij op .j. ryviere claer
Quamen, daer den scoensten aer
Stont, van plumen scoen ende swert.
Julius, die jonchere, weert
*Verhit op den haer, tier tyt,
Ende scoet den aer, die jonghelinc rijc,
Met eenen boghe hornyn.
Dies groete genoechte die keiserijn
Hadde, ende dede tenten ende pauwelloene[675, 676]
Daer slaen: het was daer lustich ende gruen.
Ende namaels, doen Julius keiser was,
Dedij daer mak*en een palaijs*,
En*de gaf hem den name Aerscot*.
Ende oec loet hy van goude roet
Den scilt, metten aer van sabel,
Alsoese noch die keiser noijable
Draghen, heden op desen dach.
Merct, Aerscot, daer men soe letter af
Wet te spreken, dan, hier omtrent,
Hoe wortel, beghinsel ende fondement
Was dat edel lustich plin,
Datter dat edel romsche wapin
Es uut comen ende geresen;
Als men scoen ende cleer mach lesen
In de clerasie van Jacoppe.
Smergens dede die keiser oppe
Laden, tenten ende pauwelloene,
Ende voer ter capellen scoene,
Daer nu Loeven es gestaen,
Daer hy gaf der jongher Swaen[697]
Den edel ridder Breboen,

*Bl. 9, voorkant.

675, 676 Hs. ... pauwelloene: gruen. Z. 4.
697 Hs. ... den jongher swaen.

Ende deden hulden ende sweeren doen
Alle den lieden daer int lant.
Ende hij gheloefdem, met vromer hant,
Dat hyse houden soude te rechte,
Segen lans heeren ridders ende knechte.
Dit swoer hij voer Mars ende Plutoen.
Ende, om dit selve oeckesoen,
Bleef Loven Ten Gheloeve heten.
Ende, na der hant, dedj daer, sekerlike,
Op den berch .j. castel maken,
Ende .j. duwiere, verstaet myn sprake,
Onder derde, tot in die capelle,
Van op castel, hoert mij tellen.
*Ende van daer voer hy tAntwerpen,
Daer hem tryke casteel sterke
Op was gegeven, van diet hielden;
Ende doen gaf hyt den hertoghe milde,
Ende hiet lant van den Riet,
Ende sient bleeft hetene, verstaet bediet,
Dlant vanden Rijne, alst noch heet:
Ende van daer ontboet hy sekerlyke
Sijn her, dat lach te Cameryke,
Daer hij .j. casteel ryke
Hadde doen temmeren ende maken:
Ende hiet Cameryke, om die sake.
Ende, doen hij hae syn her by hem,
Voer hij te Nijemegen, verstaet den sen,
Ende daer liet hij der suster syn[726]
Ende harer dochter en den hertoghe fyn[727]
Breboene, ende voer te Roeme;
Daer hij Juliuse die croene

*Bl. 9, aarkant.

726 Hs. ... de*r* suster syn. Z. 4, 10, 621.
727 Hs. ... hare*r* dochter. Z. 4, 10, 621, 726.

Wan ende gaf, ende maecten keiser mede;
Ende maecctem alle die lande ende stede
Onder daen, in desside der see.
Ende doen voer hy, dats waree,
Over weder in Griec lant.
Daer icken laete, ende doen u becant
Vanden hertoghe Breboen,
Ende van synder vrouwen scoen,[737]
Die Ten Ghelove gingen woenen,
Op den riken casteel scoene,
Die sy daer hadden doen maken.
Ende vrouwe Swane, verstaet die sake,
Voer woenen op casteel van Niemagen.
Ende al die wile, hoerdic gewagen,
Dat men tymmerde Ten Gelove,
Woendy *op den casteel, boven*,
Te Bruessel, dat hiet Monfroet,
Dats Coudenberghe, verstaet, al bloet.
Ganus sone, Mondedier,
Die ghinc stichten, verstaet hier;
Doen hij uut Troyen was gevloen
Ghaf Ganus Mondedier, sinen soen,[751]
Die contrie, diet maken dede,
[*]Ende Parijs die stede,
Ende Cassus casteele, dats waer.[754]
Op den edel prinche voerbaer
Keer ic, ten hertoghe Breboen;
Die van Zwanen, der vrouwen scoen,
Een dochter hadde, hiet Brabansiaene;[758]
Die te manne, wilt verstaene,[759]

[*]Bl. 10, voorkant.

737 Hs. Ende vander synder vrouwen ... *der*, van *vander*, doorgehaald.
751 Hs. Ghaf mondedier sinen soen.
754 Hs. Cassus casteele dats waer.
758 Hs. ... brabansioene.
759 Hs. Die te manier...

Ghecreech den jonghelinc Aetsaert,
Hoeijoens soene, sy u verclaert.
Welc Hoeijoen woende op der Masen cant,
Te Hoey, dat nae hem es genamt,
Ende was heere van Ardenen,
Ende van den Eyfele, ende alsoe henen,
Van Lymborch, van Retters, van Pierlepont,
Ende van der Martsen, ic doe u cont;
Alsoe op streckende in Verremandoijs.
Ende, als Breboen, die prince courtois,
Sterf ende syn edel vrouwe Swane,
Quam Brabant Aetsaert al aene,
Van Brabansiaene, sinen wive,
Dat hij regeerde, sinen live,[773]
In vromer aert, als prince coen.
Ende hij creech eenen vromen soen,
Die Maersiaent geheten was.
Tusschen syn scoudere, als ic las,
Bracht hy een sweert ter werelt scoene.
Ende des edel hertoghe vrome
Suverert wout sonder genade,
Met sinen ridderliken daden,
Van meneger costumen, quaet ende fel;
Ende dit wout, verstaet mij wel,
Crech sint den name Vlaendren,
Daer men scoen ende claer den sen
In die Vlemsche Cornike vint.
Dies scedec nu plomp vander dinc,
Want teser materien niet en hoert.
Op Maersiaente stel ic mij voert,
Die heere was van menegen lande;
Want Henegouwe, wilt verstanden,

773 Hs. Dat sy regeerde... Vrgl. 1909, 4252.

Aertois ende Picaerdien
Creech hy al in syn baelgie
*Ende maectet Brabant onderdaen.
Redene waest, wilt mij verstaen,
Omdat Julius Cesaer
Een hertoghedom maecte, al claer;
Ende dyerste was dattij maecte mede.
Ende dander lande, dats warede,
En waeren van gheenen naeme.
Soe ghaf hy Brabant al te samen
Den hoechste name, doverste sen;
Soe dat alle die lande ghemeyn,
Vander see op toter walen,
Brabant hieten, al te male.
Dese Maersiaent gheen kint en liet.
Doe tract aen hem, verstaet bediet,
Die keiser van Roeme, dlant aen hem,
Toter Scelden, verstaet den sen;
Ende voert, die coninc van Goet lant,
Die soe trac tot synder hant
Aertois, Vlaenderen, Henegouwe.
Niet dat die lande, wilt onthouwe,
Alsoe hieten, hoert nae mij,
Maer om die redene dat ghy
Sout weten hoe verre Brabant ginc,
Soe scrivic u alsus die dinc,
Ende noeme u dlant alst nu heet.
Die keijser, verstaet besceet,[819]
Hiet, tien tyden, Traijoen;
Ende die keiser hae .j. soen
Die conincx dochter van Goet lant
Ghetrout hae, ende hij was genaemt,[822, 823]

*Bl. 10, aarkant.

819 Hs. Die keijser tien verstaet die dinc. Vrgl. 637.
822, 823 ... lant: ghenaemt (voor ghenant). Z. 4.

Die soene der edeler vrouwen syn[824]
Gotlant conincx dochter Florentyn,
Priamus, nae Hectoris vader;
Want sij waeren al te gader
Uten pryelle van Troyen comen.
Dus wert Priamus keisers sone
Coninc van Goten ende vanden Ryne.
Ende hy loet die wapen fyne
Van sabel, metten leeuwe van gouwe;
Ghetonct, gheclaut, wilt onthouwen,
Van kele; ghetant van selver claer,
Alsoe die hertoghe openbaer
Van Brabant dragen, teser tyt.
.Vij. coninghe waren sekerlyc
*Aeve Priamus comen, wilt hoeren,[838]
Daer die leste aeve, hoegeboren,[839]
Was edel, stout, ende was geheten
Clouwys; ende hy was sekerlyke
Die yerste kerstendom ontfinc.
Ende die ander, verstaet die dinc,
Die voer hem was, sterf verdomt.
Ende des *was Lodewijc ghenoemt;*
Ende het deden, des syt wys,
Kersten die goede sent Remys,
Die en doepten met ser hant.
Ende doen hij sterf, sy u becant,
Soe weert eerlic begreven
Te Parys, sent Senoveven.
Eenen soene dat hy liet,
Die *Elentaryus hiet,*
Ende die de ryke vransche croene
Regeerde in eeren, als prince vrome.

*Bl. 11, voorkant.

824 Hs. ontbreekt.
838 Hs. Aene priamus wilt hoeren.
839 Hs. Daer die leste aene... Vrgl. 924.

Ende, doen hy sterf, liet hij hem naer
Eenen soene, dat es waer,
Die *Lottaryus die naem* gewan.
Van desen Lottaryus quam
Die edel coninc *Silpryc*,
Die nae hem liet, den coninc ryc,
Den groeten *coninc Lottarys;*
Die sent Amant, des syt wys,
Kersten dede; ende doe hien over las[864]
Antwerdij Amen, daer menech was.
Ende dese wies op in doechden groet,
Ende bracht menegen payen ter doet,
Ende maectet al kersten, sy u becant,
Tusschen Sassen ende Spaendien lant.[869]
Vrome was hy, des syt wys,
Ende w*ort begraven Sente Denys*.
Een dochter hae hij, hiet *Slytelt*,
Die hij gaf eenen vromen helt,
Anselberte, van Roeme geboeren,
Ende dlant daertoe, wilt hoeren,
Van den Ryn, verstaet den sin,
Daer in steet de stad van Antwerpen,
Ende alsoe lancx neven der Schelt.
Anselbert wan .j. vromen helt[879]
[*]Eenen grave, *hiet Aernout,*
Die nae hem liet, mij wel onthout,[881]
Sent Aernout, den heileghen man;
Die, mits ser heilicheit, gewan
Dat hy besit suete hemelrike.
Sent Aernout liet sekerlike

[*]Bl. 11, aarkant.

864 Hs. ... ende over las.
869 Hs. ... sassen spaendien lant.
879 Hs. Anselberte want..., de laatste *-e* van Anselberte doorgehaald.
881 Hs. Die nae hem hiet liet ... *hiet* doorgehaald. Z. 1370.

Angaijse, den edel prinsier;
Die die edel vrouwe fier
Te wive creech, nu hoerter nae,
Ende was geheten *Beggae*.
Haer ouder vader *Kaerleman,* in goeder trouwen,[890]
Hiet, ende was prince op Haspegouwe,[890, 891]
Te Lande dat hy woenende was.
Syn soene hiet Puppyn, als ic las,
Ende was dierste hertoghe in Brabant,
Jae kersten, sij u becant.
Ende des hertoghe Puppyn
Hae .j. maget, in duechden ryn,
Teender suster; ende was geheten
Sent Amelberge, ic doe u weten.
Ende des hertoge Puppyn
Was vader, verstaet den fyn,
Van Begga, Ansaeys vrouwe,
Ende daer toe, wilt onthouwen,
Van sente Gertruden, der maget goet.
Ende doen Puppyn, des syt vroet,
IJerst hertoge wert in Brabant,
Screef men, als ic gescreven vant,
.Vj.^{c} *ende .xvij. jaer ende .xxx.* regeerde, naer,
Ende *Ansaeijs, dat* es waer,
Wert hertoghe, na Puppins doot,
Ende regeerde, in eeren groet,
Brabant *.xxx.* jaer ende *.viij.*
Ende, doen die prince, groet van machte,
Sterf, screef men carnasioen:

890 Hs. Daer ouder vader ... op den rand staat *h*, de roodmerker mislas en zette *D.Z.* 2709.
890, 891 Hs. Daer ouder hoerter nae
Hiet Kaerleman in goeder trouwen

Jhesus Christus, Marien soen,
.Vj.[c] ende *.lxxxviij.* mede.
Des Ansaijs, verstaet myn rede,
[*]Was comen uut Troyen ende uut Roeme;
¤ Ende Begga, syn vrouwe, was comen
Uut Lotrike ende uut Brabant.
Dit syn die .iiij. syden, als ic vant,
Daer die brabantsche hertoghen vrije
Ave sijn comen, geloves mije.[923]
Ende des hertoghe Ansaijs[924]
Was verwapent, ben ic wijs,
Van selver, met .j. leeu van gouwe,
Gheclaut, getant, wilt onthouwen,
Van kele, ende oec mede getonct.
Eenen vromen prince jonc
Liet hy hem *nae, hiet Puppyn*
Van Herstale, want die prince fijn
Dede *daer jerst, verstaet mij* wale,
Mak*en kasteele ende sale,*
Tusschen Ludicke ende Tricht,
Te Herstale, op die Mase slicht.
Dies hiet hij van Herstale Puppyn.
Aen dat soete gelove Kerstyn
Dat hy ijerst die Vriesen bracht,
Met synder ridderliker cracht,
Ende sloech haeren hertoghe doot.
Eenen bastaert, in deuchden groot,
Soe wan Puppin, als ic las,
Aen .j. vrouwe, hi*et Alpidas,*
Ende was uut Normandien geboeren.
Haer magen waeren alle, wilt hoeren,

[*]Bl. 12, voorkant.

923 Hs. Daer die hertoghen van Karelman.
924 Hs. Ane syn comen... Vrgl. 838, 839, 924.

Paijene ende Sarresine;
Sijn getrouwe vrouwe reyne
Verstiet hij, om deser Alpidas.
Dat hem calengierende was
*Sente Lambrecht, syn biecht v*ader,
Die bisscop was, hoert algader,
Van Tricht, ende dien lande mede ·
Soe dattij Alpidasse van hem dede
*Ende santse tuijs, in Normandien;
Datse haeren maeghen, den quadien,
Claechde; die, met felleyden groet,
Sente Lambrechte sloeghen doet,
Daer hij te Tricht stont messe en dede,
Tonser vrouwen, met innecheden.
Om dese mesdaet oppenbaer
Wert sent Lambrecht maertelaer.
Dese bastaert hiet Kaerle Marteel,
Die nae den vader al geheel
Besat Brabant ende Lotrijke;
Want doen sijn vader, die hertoge ryke,
Sterf, en liet hij gheen kent.[966]
Ende men screef doe, mij versint,
Doen hy sterf, hertoge Puppin,
Carnasioen, verstaet den fin,
.Vij.[c] ende viere.
Ende hij regeerde, de hertoge fiere,
Brabant *.xix. jaer*.
Den scilt droech hij van selver claer,
Metten leuwe van goude roet,[974]
Ghelyc den vader, verstaet al bloet.
Kaerle Marteel, dedel bastaert,
Wert die vromste, sy u verclaert,
Die men doe wiste in kerstenhede;

*Bl. 12, aarkant.

966 Hs. Sterf ende.
974 Hs. ... van goude g roet, *g* doorgehaald.

Soe dat hy, dor syn vromichede,
Wert gecoren, tier tyt,
Rewaert te sine in Vranckeryc.
Met .j. haemer eyseryn
Soe vacht dat ridderlike gryn:
Daer crech hy Maertel om den name.
Met sinen ridderliken hamer[985]
Maectij kersten menech lant,
Dies men den hoegen, edelen wygant
Boet die rike vranssche croene.[988]
Maer die prince, van hoeghen doene,
Die en wouder niet ontfaen;
¤ Want hij seide, wilt verstaen,
Dat het waer meerder eere
Boven coninc te sijn heere,
[*]Dan sonder heere coninc te sine:
Al en docht die coninc niet te wapine,
Dies en woudij hem niet nemen syn goet,
Want die coninc, saecht ghemoet,
Woende tsente Medaerts, te Cissoen.
Des Kaerle Marteel, hoech van doen,
Toech, met cleinder menichten kerstin,
Orlogen op Sarresyn,
Over die Roe See, in vromer aert.
Nochtan quam die edel bastaert
Ongescant in Vranckeryke,
¤ Dat hij in eeren, als rewaert ryke,
Regeerde wel *.xxxiij.* jaer
Ende *.xxvj.*, dat es waer,
Regeerdj Brabant, hoert nae mij.
Carnasioen, al sonder sy,
Screef men ons Heeren ¶ *.vij.*[c]

[*]Bl. 13, voorkant.

985 Hs. ... ridderliken name. Z. 4.
988 Hs. Doet.

Ende *.xlij.*, wie dats wondert.
Te sent Denys, met groeter haven,
In Vranckeryck, was hy begraven.
Ende hij droech, die prince bouwe,
Den scilt van selver, met den leeu van gouwe.
Eenen soene liet hy, hiet *clein Puppyn,*
Rechtverdic, vrome, edel ende fyn,
Clein, sterck boven natuere;
Dies hy ghecoren, te dier ueren,
Was coninc in suete Vrancke lant.
Doen hij hae .viij. jaer Brabant
Gheregeert, in groeter vreden,
Wert hij gecoren, dats warede,
Vanden anderen paus, die Steven hiet,
Ende van allen den princen, verstaet bediet,
Van kerstenheit coninc te sine.
Men screef doen, dats waerheit fine,
.Vij.[c] ende *.l.*, dats waer.
Ende hij regeerde, sonder vaer,[1029]
¤ Brabant der jaeren *.x.* ende *.ix.*
Ende, doen hy sciet van desen levene,
Screef carnasioen ons heeren
.Vij.[c] ende daertoe meere
[*].Lxix., nu wilt hoeren.
Ende des hertoghe hogheboeren, [*]Bl. 13, aarkant.
Nae dattij die crone ontfinc,
Was hy verwapent, verstaet die dinc,
Van lasure, ghescut met lylien van gouwe.
Ende des edel prince bouwe
Wert begraven, nae syn doet,
Met bitterliker rouwe groet
Sente Denys, in Vranckerycke.
God geve sier siele hemelryke!

1029 Hs. ... sonder waer. Z. 1114, 2364, 2492.

Een vrouwe hae hij, die Beerte hiet;
Die walen heetens aeu granpiet,
Coninc Florys dochter van Hongherien
Ende Blensefleuren, der vrouwen vrijen.
Daer hij eenen soene aen wan,
*Kaerlen den edel*en man,
Daer men soe menech edel dinc,
Die in Vranckeryck was coninc,
Ave scryft, leest ende telt.
Natuere die was in hem verselt
In alsoe vromer edelder aert,
Dat die Spieghel van hem verclaert,
Ende die vransche Corenike,
Dat alle heeren voer hem wyken
Van kerstenheit moesten, in sier tyt;
Want Norwegen, Scotlant, der gelyc;
Ingelant, Vrieslant, Denemerken
Ende vanden Ryne die heeren sterke
Vriesen, Swaven, Almaendien,
Savoyen, Provensen, Avernen,
Castielen ende Catteloen;
Spaendien ende Erregoen;
Sesiele, Napels, Calabren mede;
Poeldien ende Roeme die stede,
Dit bracht hij al aent gelove kerstyn
Ende suveryt vanden Saresyn.
Die heileghe paus Adrianus
Sant hem den slotel, wy lesent dus,
Vander biechten, om dat hy
Roeme ontseite, gheloves mij.
Ende, doe hij Roeme te wille hae,
Maecty daer, alsoe ic verstae,
[*]*Twee hertogen, seldj weten,*[1076]

[*]Bl. 14, voorkant

1076 Hs. Maecty daer twee... *Maecty daer* doorgehaald.

Van Boene venten, van Spoeleten,
Om dat sy Roeme bevrijen souwe.
Vele torren maecte die keiser getrouwe
Aen Roeme, ende .xj. poerten oec.
In consilien die paus ontboet
Wel .c. ende .liij. bisscopen mede,
Ende vele prelaten, dats waerhede.
Desen gaven hem over dat hy hae macht
Een paus te makene, ende al die cracht
Die den stoel van Roeme hoerde toe.
Der Lombaert conincryc maecty doe
Een inde, om dat sy altoes waeren
Der heileger kerken contraire,
Diessen die goede sente Landrae,[1090]
Doer syn ridderlike daede,[1090, 1091]
Gaf den name *Kaerle die groet;*
Ende ander heilige liede oec[1093]
¤ Screven hem ane, mits sier ghewerke,
Apostel, piler der heileger kerken,
Want hyt gheloeve van kerstenheide
Meer wyde dan nije coninc dede.
Saech moedich was hy als .j. lam,
Ende als een hongerec libaert gram
Op syn viande, in alle weeghe.
Dese edel coninc, vroem van live,
Verhief noijt in sinen moede,
Wat voerspoede hy creech van goede;
Noch wat achterdeel hem quam,
Noijt verdroefdem dedel man.
Die *.vij.* ghetiden dagelike
Soe hief die edel coninc ryke,

1090 Hs. st landrae.
1090, 1091 Hs. landrae: daede. Z. 4.
1093 Hs. Ende ander liede oec heilige.. *liede oec* doorgehaald.

Met alsoe groeter innechede,
Dat dingel Gods, te menegher stede,
Seghen hem sprac; oec dedy hem kinnen
Den dach daer hij op soude winnen
Die doet, ende vander werelt sceiden.
Des edel coninc, vol werdicheiden,[1113]
Regeerde Brabant, sonder vaer,[1114]
Omtrent .*xlvj*. jaer,
[*]Ende .lxxij. was hy out,
Doen hij gout der natueren scout.
.*Vij*.[c] screef men, ende .xvj. met,
Doen hy sterf, ic wille ghijt wet.
In onser Vrouwen kerken leet hy, tAken,
Die hij daer stichte ende dede maken.
Dit was .j. jaer, verstaet mij wale,
Nae den stryt van Ronsevale,
Daer Roelant ende die ghesellen syn
Doet bleven, voer Sarresyn;[1125]
Die de greve van Henegouwe, Gouweloen,
Vercochte den Sarregoen,
Metten .xij. genoeten van Vranckeryke.[1128]
Dies Karle, van rouwe, op dien tijt,[1129]
TAken voer liggen, sy u becant,
Dat tien tiden was Brabant.
Hoet van Brabant sint es gesceiden,
Daer vandic gescreven af gewareijde,
Maer emmer waest Brabant op dien tyt.
Ghedeilt soe droech die coninc ryc
Den scilt van goude ende van lasuere;
Int goudt staende, scoen ende pure,
Eenen halven aer van sabele;
Int lasuer, lilien van goude noyable.

[*]Bl. 14, aarkant.

1113 Hs. ... wel werdicheden.
1114 Hs. ... sonder waer. Z. 1029.
1125 Hs. Doet bleven nae..., *nae* doorgehaald.
1128 Hs. ... Vranckerijke: tijt. Z. 4.
1129 Hs. Die Karle...

Ende sinen titel die was scoene:
Kaerle, geweldec keiser van Roeme,
Gheweldic coninc in Vranckeryke,
Gheboeren hertoghe, der ghelyke,
Van Lottryke ende van Brabant:
Over heere in kersten lant.
Des groete Kaerle liet .j. soene.
Die geweldich keiser van Roeme
Was, ende van Vranckeryck coninc,
Hertoghe van Brabant, verstaet die dinc,
By name *hiet hij Lodewijc;*
In eeren regeerdj sekerlyc,
Syn leven, beide lant ende croene.
Lierijc den jersten greve vrome
Van Vlaenderen soo maecte hij,
Die buten Corterycke begraven sy,
In die coniesie, te Herelebeke.
Ende Lodewijc regeerde, sekerleke,
[*]Dies keisers croene, ende Vrancke lant,
.Xxvj. jaer, ende Brabant;
Ende men screef, hoerter naer,
.Viij. ende *.xlij.* jaer.
In Lorynen, te Mets in stede,
Wert hy begreven, met jammerhede.
Lodewyx soene w*as Karle geheten,*
De kaluwe, als men ons doet weten,
Van wien die roemsche croene sciet.
Daer u te lanc waer af bediet
Te doen al nu, teser tijt;
Maer hy bleef coninc in Vranckeryc
Ende hertoghe in Brabant,
Welc was syn eyghen erve ende lant;
Dat hy regeerde, met eeren groet,
.Xxxvj. jaer, nae syns vaders doet.
.Viij.[c] ende *.lxxij.* mede

[*]Bl. 15, voorkant.

Screef men, dat soe was warede,
Doen hij sterf, die edel coninc:
God breng syn siele in hemelryc!
Eenen soen kalu Caerle liet,
Die de *lesper Lodewijc* hiet,
Ende des was coninc in Vranckerijck,
Ende hertoghe van Brabant, der ghelyc;
Ende hy en regeerde maer, dats waer,[1182]
Vrancryc ende Brabant .ij. jaer.
Ende men screef, op dier tyt,
.Viij.[c] ende *.lxxiiij.* sekerlyc.
Te sent Denys, met groeter haven,
In Vranckerijc, was hij begraven.[1187]
Dese lesper soe liet *.j.* soene,
Karel die sempel hiet die gone.
Dese coninc, als ic ben wys,
Sloech doet den greve van Parys,
Die Robrecht by namen was geheten.
Groet orloghe ende swaere veeten
Hielt hij menich, in sier tyt,
Dat hij in eeren, sekerlyc,
[*]Over quam, als coninc coene;
Daer nae sterf hy, te Pierone,
Als hij Vrancryc ende Brabant
Gheregeert hae, als ic vant,
Omtrent *.xl.* jaer ende *.j.*
Ende doen hy sterf, die coninc reen,
Screef men *.ix.*[c] jaer
Ende *.xv.*, dat es waer.
Kaerle soene, *hiet Lodewijc,*
Die sempel oic, in sier tyt;
Syn moeder was, sy u becant,
Coninc dochter van Ingelant;

[*]Bl. 15, aarkant.

1182 Hs. ... maert dats waer, -*t* van maert doorgehaald.
1187 Hs. ... was hy g begraven.

Sinen .xiij. jaeren wert hij
Hertoghe in Brabant, hoert nae mij;
Syn moeder, dedel coninginne,
Vuerden in Ingelant, wilt versinnen,[1211]
Over mits syn viande,
Die hy hae, in Vrancke lande,
Tot hy was comen sinen jaeren,
Daer hij over quam gevaren.
Twee bastaerde broeder hae hy,
Die hem dedele croene vrij
Ontweldechden langhe stont.
Ende de ander historien doen cont
Dat groet Kaerle was, Puppins soene:
Dat loghen es, ende dies vermanen
Die lieghen Kaerle den heere.[1222]
.Xiiij. jaer regeerdj, in eeren,
Vrancryck ende Brabant mede.
Ende, doen hy sterf, dats warhede,[1225]
Screef men *.ix.*[c] *.l.* ende *vive*.
Te Riemen, alsoe ic scrive,
Wert hy begraven, nae syn doet,
Eerlic, met rouwe groet.
Lodewijck .j. soene liet,
Die by name *Lottarys hiet;*
Die, in eeren ende in vrede,
Vranckeryck ende Brabant mede
Regeerde *.xxxj.* jaer.
Ende men screef doen, scoen ende claer,
.Ix.[c] ende daer toe mede
.Lxxxvj., dats warede.
[*]Sente Denys, syt seker das,

[*]Bl. 16, voorkant.

1211 Hs. Vuerde...
1222 Hs. Die liegen, Kaerle...
1225 Hs. ... dat warehede. de eerste *e* van warehede doorgehaald.

Dat hy oic begraven was.
Des edel coninc Lottarys
Liet .j. soene, ben ic wys,
Die men *hiet Lodewyc de jonghe;*
Want hy regeerde, ic doe u conde,
Maer Vrancryc, suet lant,
Een jaer, als ic gescreven vant;
Ende hy sterf, sonder te hebben soene.
Dies versterf die vransce croene
Op Kaerlen, syns vader broeder,
Beide van vader ende van moeder,
Ende hertoghe in Brabant was;
Dies hy uut Vrancryc, als ic las,
Ontboden was van den heer.
Ende men screef doen, scoen ende cleer,
.Ix.[c] *.lxxxvij.* mede.
Kaerle, die hertoghe, dats waerhede,
Die bereede sine vaert,
Metten brabanscen heere wart,
Te Vrancryc, sinen verstorvenen goede.
Seghen hem was op syn hoede
Huijghe Capet, grave van Parijs,
Die scalc was, nae der werelt wys.
Dese Huijge was aen de coninginne,
Daer hy af creech, wilt versinnen,
Al den tresoer van Vranckerycke;
Ende metten goede, sekerlike,
Die fransoyse toech aen hem
Ende weder stont Kaerle, verstaet den sen,
Onder den berch van Louwen.
Maer Kaerle, die hertoghe getrouwe,
Scoffierden ende jaechden vanden velde.
Heer Huyghe creech weder die gewelde,
Dat hij Kaerlen beleide in Louwen;
Maer ute toech die prince getrouwe,

Met meneghen edelen princier,
Ende jaechde den fellen putertier,
Hem ende syn muechentheit te male,
Beide te berch ende te dale;
*Soe dat hy cume ontvloet.
Nu hoert wat hy dede doe:[1278, 1279]
Hij maecte vriescap metten bisscop;
Die hem snachts dede die porte op
Vander stat van Louwen.
Ende, met deser ontrouwen,
Vinc hij Kaerle, op bedde sijn,
Ende vuerde gevaen dedel gryn
TOrliens, daer hy sterf
Ende in gevanckenesse bederf.
Her Huyghe bleef coninc met vreden,
Ende syn nae comelinge noch heden,
Want die groete Phelips, Got weet,
Die op Mansepevel streetEnde die Vleemingen verwan,
Was die .xij.[te] dan,
Die quam nae desen Hugen Capet,
Alsoet die vranckscheEnde die Vleemingen verwan, cornicke set.
Dus wert dedel brabansche geslechte[1296]
Vander croenen onderft; te rechte
Als sij croene hadden gedragen daer
.Ij. ende *.lxxxviij.* jaer.
Ende men screef carnasioen
Jhesus Christus, Marien soen,
.Ix.[c] ende *.lxxxviij.* mede.[1302]
Ende Kaerle regeerde, dats warede,
Brabant *.xx.* ende *.ix.*:
God, gef synre sielen deuwec leven!

*Bl. 16, aarkant.

1278, 1279 Hs. ontvloet: doe. Z. 4.
1296 Hs. Dus was wert ... *was* doorgehaald.
1302 Hs. Jhesus p chrs... *p* doorgehaald.

Twee kinder liet Kaerle in Brabant:
Deen was .j. soene, sy u becant.
Die by namen *Otte hiet;*
Ende .j. dochter, verstaet bediet,
Die *Gerberghe was* geheten.
Ende hertoghe Otte, sekerlike,
Loet weder den scilt van selver claer,
Metten leuwe van gouwe, dats waer,
Alsoe se droech Kaerle Marteel.
Brabant regeerdj geheel
Omtrent der jaere *.x.* ende *.iiij.*
Ende doen hij sterf, die prince fier,
Screef men *.m.* jaer ende *twee* mede:
God gef synder sielen vrede!
[*] **H**ertoghe Otte .j. suster liet,
Die Gerberghe by namen hiet.
Dese edele vrouwe waerde
Hae Lambrecht metten baerde,
Die hertogdoem aen hem toech;
Maer *die romsche keiser hoech*
Nam hem al dlant van Lotryke,
Ende gaeft .j. prince ryke
Van Aerdenen, Godeverde,
Dat Lambrechte sere deerde[1329]
Ende Gerbergen der vrouwen,
Want nemmer lants moch sy behouwen
Dan Loven, Bruesel, Nijvel mede,
Metten dorpe, dats waerhede,
Die daertoe hoeren, noch ter tyt.
Ende Lambrecht wert grave, sekerlyc,
Van Loevene, ende loet Breboens wapine,

[*] Bl. 17, voorkant.

1329 Hs. ... sere derde ... met eene *e* boven de *e* van *derde* gezet.

Van Kaerle, metter binden selverine,
Alsoese die van Loevene noch dragen.
Ende Lambrecht stret, hoerdic gewagen,
By Florynis, segen den Aerdenois,
Om dat hij gerne, die prince courtois,
Ghevryt hae ser vrouwen lant;
Maer inden stryt, die prince vaellant,
Moest voer Godeverde bliven doet.[1344]
Dus verloes Gerberch, de vrouwe groet,
Vrancryc, Lotryc, man ende vader,
Ende en hielt nemmer te gader
Dan Loven, Bruessel, Nyvel mede;
Wies vorders dat van kerstenhede
Gheweest hadden geweldich heeren:
En was gheen wonder, al moest haer deeren![1351]
Lambrecht regeerde, als ic vant,
Omtrent *.xiij.* jaer Brabant;
Ende, doen hy sterf, screef men claer
.M. ende *.xv.* jaer.
¶ *Greve Henrick douwe syn soene hiet,*
Die hy greve van Lovene liet;
Want nemmeer hilt hy vanden vader
Dan Loven, Bruessel, Nijvel te gader.
*Ende des edel greve Henric
Was verwapent, sekerlyc,
Van Kaerle, met eender vaesschen selveryn.
Ende des edel greve fin
Regeerde dedel greefscap goet
.Xxxiij. jaer, sijts vroet.
.M. ende *.lxviij.* mede
Screef men tien tyde, dats warede,

*Bl. 17, aarkant.

1344 Hs. Voer godeverde bliven doet.
1351 Hs. ... al moest haer deeren, d.i. al moest 't haer deeren.

Dat hy sterf, die edel heere:
God brenge syn siele uter hellen seere!
Een sone liet, *Lambrecht stamelaert,*[1370]
Die, nae den vader, den sueten aert
Van Brabant regeerde, sinen tijt.
Des edel greve, in duechden ryc,
Hae .j. suster, hiet Machtelt,
Die hy gaf .j. vromen helt,
Die grave was in Henegouwe;
Daer hij .j. dochter, in goeder trouwen,
Af hae, ende hiet sente Eijde,
Die moeder wert van soenen drie,[1378, 1379]
Daer douste af hiet Godefroit.
Coninc wert hy van lande groit:
Van Jherusalem, van Sueryen
Ende van Bohoen, geloves mije,
Was hij hertoge ende heere.
Sijn ouste brueder, verstaet mijn leere,
Was nae hem coninc Jherusalem,
Ende hiet Bouwyn, verstaet den sin.
Die derde hiet Eustaes, ende bleef grave
Van Henegouwe, rijc van have.
Des Lambrecht was haerer .iij. ouder vader,
Die Brabant hielt, verstaet, al gaeder.
Ende *des grave Lambrecht*
Waest, die de canesie stecht
Sente Peters, te Lovene, in stede;
Ende *te Bruessel, sente Goedelen mede*.[1395]
[*]*Ende hij woende te Bruessel binnen*
Tusschen .ij. erm vander Sennen,
Daer hij .j. capelle dede[1398]

[*]Bl. 18, voorkant.

1370 Hs. Een sone hiet. Z. 881, 1428.
1378, 1379 Hs. ... eyde: drie. Z. 4.
1395 Hs. Ende st te bruessel... *st* doorgehaald.
1398 Hs. ... dede maken, *maken* doorgehaald.

Stichten, in de wardichede
Van sente Goerix, den heilegen sant,
Die bisscop was, sy u becant,
Te Camerycke, met heileger eeren.
Des Lambrecht, hoert my verclaeren,[1402, 1403]
Regeerde, als greve, Brabant
.Xvj. jaer, als ic gescreven vant.
.M. ende *.xliiij.* mede
Screef men doen, dats warede.
Lambrecht .j. soene liet,
Die *greve Henric bij name hiet;*
Die vrome was ende hoege,
Ende hielt strijt ende orloghe
Seghen .j. heere van Utrecht,
Die hij vinc in .j. gevecht,
Daer hij seghen hem hielt stryt;
Ende *brachten gevaen, sekerlyc,*
Met *hem te Lovene, in de stede,*
Daer hyen, op syn sekerhede,
Liet wandelen binnen der salen;
Daer hyen in, verstaet mij wale,
Vermoerde, ende reet ser veerde.
Dus bleef Henric, die greve weerde,[1421]
Doet, ende vermoert jammerlike,
Als hij .x. jaer, als prince ryke,
Brabant hae geregeert.
Ende men screef doen, sij u verclaert,[1425]
.M .lxx. ende. iiij.
Doen hy sterf, die prince fiere,
Een soene liet, oic Henric,[1428]
Die Brabant, als greve ryc,
[*]Regeerde, wel *.lij.* jaer.

[*]Bl. 18, aarkant.

1402, 1403 Hs. eeren: verclaeren. Z. 4.
1421 Hs. Dus bleef lambrecht ... *lambrecht* doorgehaald en *henric* erboven gezet.
1425 Hs. ... men screef doen u verclaert.
1428 Hs. ... hiet.

Te wive hae hy, dat es waer,
Des hertoge suster van Dueringen;
Daer hij af hae, verstaet die dingen,
Me*tten baerde Godevaerde,*
Ende, doen hij sterf, die prince weerde,[1434, 1435]
Soe screef men ¶ *.xj.*[c]
Ende *.xxvj.*, wie dats wondert[1437]
Ende dit was, sy u becant,
Die leste greve van Brabant,
Ende die lest droech die wapine
Van Kaerle, metter binden selveryne.
D*lant Godevert, syn edel soene,*
Gecreech weder, als prince vrome,
Brabant ende Lotryke,
Ende wert hertoghe, derghelike,
Ende hiet Godevert metten baerde.
Hoe dat die edel prince waerde
Den name gecreech, dat seldj hoeren.
Eens hielt syn vader, hoegeboeren,
Hof, te Lovene, in die sale:
Bij hem was die heere van Leefdale,
Ende van Bruessel de borchgreve, Boudewyn;
Heer Henric van Assche, die prince fin;
Ende *her Wernier van Orsmale mede;*
Ende menich ridder, hoech van seden,
Die lens liede waren, in Brabant.
Sinen soen, sy u becant,
Sach hy voer hem dienen ende staen,
Vroem, van leden wel gedaen,
Seer ghenendich, boven hem allen.
Dies hem syn bloet begonde verwallen,
Want den edelen, vromen man

1434, 1435 Hs. ... Godevaerde: weerde. Z. 4.
1437 Hs. ... wies dats wondert, de -*s* van *wies* doorgehaald.

Al verlies te voeren quam
Van sinen vorders, clein ende groet;
Ende daer toe sijns vaders doet,
Die vermoert was soe jammerlike.
Soe dat den edel greve ryke
*Die tranen braken uten oeghen.
Dat Godevert, van moede hoeghe,
Mercte, ende seide: ‘Vader myn,
Hoe comt dat ghy gaet droeve sin?
Hets paesdach ende .j. dach van feesten;
Ende u vriende, mensten ende meesten,[1473]
Uut uwen lande hebdj hier:
Dies maen ic u, edel vader fier,
By den heilegen sacrement,
Dat in uwen lichame gheprint[1476, 1477]
Heden es, in priesters handen,
Dat ghij mij segt, ende doet verstanden,
Waer om dat ghij tachter syt.’
Doen seidij den greve ryc
Van sinen vorders al tregement,
Dat Godeverde was onbekent:
Van dies Troyen was gedestrueert,[1484]
Tot dier tyt, sij u vercleert.
Ende, als dat hoerde Godevert,
Swoer hij dat hij nemmermeer baert
En scoer, hij en hae gheheellike[1488]
Weder geheel Brabant ende Lotryke.
Met dien eede die jonge man[1490]
Den name ‘metten baerde’ gewan,
Ende hij vol brachte sinen eet;

*Bl. 19, voorkant.

1473 Hs. ... meesten ende mensten. Z. 4.
1476, 1477 Hs. ... sacrement: gheprint. Z. 4.
1484 Hs. ... troyen was was gedestrueert.
1488 Hs. ... ende scoer hij en hae ...
1490 Hs. met dien name die jonge man.

Want toten keiser dat hij reet,
Byden wille van vader ende moeder;
Ende voerde met hem, des syt vroeder,
Van Bruessel den borchgreve Boudewijn,
Ende van Leefdale den heere fin;
Den heere van Assche, verstaet mij wale,
Ende heer Wernier van Orsmale.
Dese voerdij met hem te Worms binnen,[1500]
Daer sij quamen, wilt versinnen,
Des derden daechs voer sinxsen dach,
In .j. herberghe, daer te liggen plach
*Die ryke greve van Bachernaken,[1504]
Diehem torende om die saken, *Bl. 19, aarkant.
Dat die herberge vol was;
Ende beval, met leden rasch,
Die peerde uut te jagen, te male.
Doen antwerde heer Olivier van Lefdale
Den greve, dat hijt selve dede.
Ander woerde, ander reden
Vielen daer meer, tusschen hem beiden,
Soe dat die greve, tien tyden,
Begonde de peerde te jagen uut.
Ende heer Olivier, die niet was rut
Van sinne, ende van daden vrom,
Ghegreep .j. letier boem
Ende smeet den greve den ermontwee.
Dies menich man van herten gewee
Was, op den vromen Olivier;
Menech sweert, van stale scier,[1521]
Was daer getrocken, tier tyt;
Ende die edel ridder ryc
Vrec hem ridderlyc, aenschyn;

1500 Hs. Dese woerdy ... de helft van de *w*- van *woerdy* doorgehaald. Z. 10.
1504 Hs. Die ryke van ...
1521 Hs. ... was scier.

Soe dadense alle, groet ende clein,
Die met hem daer uut Brabant waren;
Dier letter was, want sy gevaren
Meest waren tskeisers hove,
Daer sy, met weerde ende met love,
Vanden keiser worden ontfaen,
Ende vanden hertoge, wilt verstaen,
Van Dueringhen, Godeverts oem;
Ende onthilten, nemens goem,
Met sinen gesinde, alsoe hire quam.
Ende, daer die ryke prince dan
Alsus stonden in harer talen,
Quam geloepen inde sale
Godeverts weert, al roepende seere:
‘Ontferm u, keiser, edel heere,
Ende u, heer hertoghe van Dueringen,
Ontferm u vander werringhen[1541]
Die tonsen huijs al nu gesciet:
*Sy selen bliven al int verdriet,
Dies greven lieden van Brabant,
Vanden greve, sy u becant,
Diemen heet van Bachernaken!’
Ende, als die hertoge hoerde de saken,
Van Dueringen, ende Godevert,
Reden sy ter herbergen weert,
Daer sy vonden vechten seere.
Te seere was verladen die heere
Van Leefdale vanden greve fel;
Maer die hertoghe, met leden snel,
Viel hem, met Godeverde, te goede;
Dies daer vloes met roeden bloede
Beverrut was, al over al;

*Bl. 20, voorkant.

1541 Hs. ontbreekt.

Want Godevert, van moede snal,
Syn oeghen berden als .j. vier,
Ende riep: ‘Van Leefdale, ridder fier,
Slaecht groete slage, hebt goeden moed:
Bij u es comen tselve bloet,
Dat uut Troyen neder es comen,
Ende die Pollen, Calabren, Roeme,
Tosschanen, Provensen, Lombaerdien
Ende alle die lande van kerstenheide
Gemaect hebben goed kerstin;
Al eest ontweldic den vorders myn
Des keisers croene, ende Vranckerycke,
In mij soe es gheheellike
Kaerles moet ende Hectoris mede,
Als men noch, in kerstenhede,
Weten sal, in corten jaeren!’
Ende, metten sweerde van stale claere,
Soe smet hij in greven hoep;[1574]
Ende die borchgreve van Bruessel oec
Veldesse, met twee, met drien;
Soe dede oic die ridder vrye
Van Assche, ende die heere van Orsmale:
Vochten, metten sweerde van stale,
*Alsoe ridderlike seere,
Dat mens in eeren emmermeere
Sal mogen lesen ende vermanen.
Die hertoge van Dueringen tert aene
Soe vromelyc die van Bachernaken,
Dat sij, in huijs ende in straten
Moesten bliven doet, tier tyt.
En hae die romsche keiser ryc
Niet gecomen daer gereden,

*Bl. 20, aarkant.

1574 Hs. Soe sniet hij. Vrgl. 466.

Hij waer bleven daer ter steden,
Die greve ende syn partie.
Maer die keiser, geloves mije,
Verboet dat men liet den stryt.
Doen dorsten die heeren, sekerlyc,
Nemmer vechten, tier stont.
Ende die keiser, ic doe u cont,
Naemt op, ende verstont die sake.
Ende, als hij wel verstaen die sprake
Hae, geboet hij, op lyf ende goet,
Wie soe coene waere, des syt vroet,
Dat hire toe dade, het waere op lyf,
Dus wert des gevecht .j. blyf,
Maer den gront bleef vol van nyde,
Ja, over des greve van Bachernake side,
Als ic u nae wel sal laten hoeren.
Van Brabant die jonckeere, hoegeboren,
Bleef biden keiser seer gemint,
Soe dat hien, mij versint,
Dede sinden voer der dochter syn.
Sophia hiet dat mechedyn,
Die en mynnende weert seere,
Ende hij haer weder, die joncheere.[1611]
Dies hij tournoy ende jonstement
Daer menich op sette, sy u bekent,
In deere der edele maghet jonc.
Meneghen diepen avenstont
Was hy in harer camer scoene,
Dat van Bacernaken die persoene,
Die felle greve, benide seere,
Ende seidt den keiser, sinen heere,
[*]Dat syn dochter waere ghevioleert.

[*]Bl. 21, voorkant.

1611 Hs. Ende hier hij haer weder... *hier* doorgehaald.

Soe vele sey hy den keiser weert,
Ende syn vader, ende syn oem,
Dat hem bat die keiser coen
Dat hyt vername, metter waerheit.
Soe dat die felle greve ryc
Daer om was uut, nacht ende dach.
Op .j. avont spade, hy sach
Van Bruessel de borchgreve comen
Uter cameren der maget scoene;
Ende, alsen de grave sach,
Seydij: ‘Brabanter, goeden nacht!
Des sal u danc weten myn heere,
Dat ghij ser dochter, snachts, sus seere
Besorcht: hets goet! gaet, gaet!’
Van hem sciet hij, mij verstaet, -
Ende weynde dat waer Godevert.
Ende Bouden vertrac den jongelinc wert[1637]
Van Brabant, dier om niet en gaf.
Ende smorgens, alst was dach,
Seit den greve den keiser ryke,
Die Godeverde haestelike
Ontboet. Ende, als hyt verstont,
Ghinc hij te hove, ic doe u cont,
Ende met hem Bruessel, Assche, Orsmale.
Die keiser ginc, met felder tale,
Ane den jongelinc Godefroit,
Ende teech hem aene, dat hij bloet
Sinder dochter hae gescant,
Ende dat mennen snachts vant
Uut haerrer cameren comen.
Boudewyn, die greve vrome,
Verantwerdet, ende hy seide

1637 Hs. Ende houden vertrac den, d.i. vertrac 't.

Dat loghene waere, ende gewareide;
Ende dat syn jonckeere was slapen:
Ende, dat woudy waer maken
Met sinen live, tusschen .ij. sonne scine;
Ende boet hem den hanscoen sine,
Ende yesch den keiser hoefs recht.
Die hertoge van Dueringen sey slecht:[1659]
*'Vians moet en sprac niet goet;
Maer, heer keiser, siet dat ghy doet
Minen neve recht ende besceit:
Ic verborge te comen int cryt
Den borchgreve, van live vrome.'
Doen soe sprack die keiser van Roeme:
'Heer hertoghe, dat moet ic wel doen.'
Ende hy beval den greve coen
Dat hy aanveerde den pant.
Dus vacht de borchgreve campt
Seghen den greve van Bachernaken,
Daer hij int cryt, verstaet de sake,[1671]
Soude hebben gebleven doet,
En hat gedaen die keiser groet,
Diet op nam, ende maecte .j. soene
Tusschen hem ende den joncheer coene,
Godeverde van Brabant.
Maer die greve, sij u becant,
Bleef altoes stekende in sinen nyt
Ende stoecte soe aen den keiser rijc,
Dat hij dede liggen, alle nachten,
.*Xij.* gewapenden manne, die wachten
Die camer; ende hij beval hem
Dat sij doet sloegen, verstaet den sen,

*Bl. 21, aarkant.

1659 Hs. Die dueringen ... met *hertoge van* onder en tusschen de woorden *Die* en *dueringen* gezet, met een inschuifteeken.
1671 Hs. Daer j hy ..., *j* doorgehaald.

Die sy ter cameren uut vonden comen.
Eens vielt, dat die grave vrome
Van Bachernacht Godeverde spade sach
Inde camer, hoert mijn gewach;[1687]
Ende dat hij niet uut sach comen doen,[1688]
Want al elder die jongelinc coen,
Al duer den bogaert, uut ginc.
Ende die greve, verstaet die dinc,
Sloep in die camer, ende ginc staen
Achter bedde, tot dat sou gaen
Die maget slapen. Doen ginc hy wege.
Dies hij doet wert geslegen
Van die de camer wachten daer.
Dies smorgens al omme liep maere
Int hof, voer den keiser ryke.
Maer inden jonghen Heijnryke,
[*]Skeijsers sone, was blyscap groet,
Want lief waest den vromen genoet,
Dat Godevert mynde der suster syn.
Die vaeder, verstaet den fin,[1703]
Des greve dede den soene graven,
Ende meynde hij souwer wrake ave[1705]
Hebben, hoe hyt aene leide.
Soe vele hy viseerde ende seide,
Hij ende syn maghe, dat hy sant
Enen brief, sy u becant,
Die keiser aen knechte, op den Ryn,
Die calc berden, verstaet den fin,
Ende ontboet hem, metten messagier,
Dat sy den jersten worpen int vier,
Die hy daer sonde, wie hij waere.

[*]Bl. 22, voorkant.

1687 Hs. ... hoert mij gewach.
1688 Hs. Ende dat hij niet d i. hij 'n niet, hij hem niet.
1703 Hs. Die vader des grave ..
1705 Hs. ... wrake ane. Vrgl. 838, 839, 923.

Ende doen sant hij, hoert my verclaeren,
Daer den joncheere Godevaert,
Die, metten heere van Leefdale, derwert
Ghinc te voet, ic doe u cont,
Des sondaeghs, in eender merghen stont.[1719]
Ende, al sij op den ween waeren,
Quam des hertogen biecht vader gevaren,
Van Dueringen, achter hem;
Ende verkinnesse, verstaet den sen,
Ende vraechdem, waer sij gingen te voet.
Godevert makes hem vroet.
Ende, als die pape verstont,
Seydij: 'Joncheere Godevert, comt
Teerst met mij, ende hoert messe:
Hier, in dit dorp, hier es caramesse,
Ic ben hier prochiaen,
Dies vaer ic minen capelaen
Visenteren; het wondert mye
Dat u aen selc knechterie
Die keiser sent: wilt met mij gaen.
Ghij selt nochtavont masscien verstaen
Ander meer dan ghij weet.'
Dus ginc die joncheere met[1737]
Hem, ende hoerde messe.
Ende die pape, syt seker desse,
[*]Sant .j. knecht, wachten ten oven,
Ocht hy, onder ende boven,
Iet saghe, dat hy hem seggen quame.
Die knecht peisde om pape vrame,
Ende liep van verre liggen kiken.
Nu hoert vanden greve ryke

[*]Bl. 22, aarkant.

1719 Hs. ... in .j. der ...
1737 Hs. Dus ginc die joncheere niet, het tippelken op de *i* van *niet* is doorgehaald.

Van Bachernaken, greven vader
Die doet bleef, als ghy al gader
Ghehoert hebt, voer der jonffrouwen camere.
Syn herte was van groten jammere,
Om die doet van sinen soene;
Dies hae hy over den jonckeere coene
Gheerne wrake ontfaen.
Aen den keiser quaem hij gegaen,
Ende seide: 'Hoegeboren heere,
Waert uwen wille ende u begeeren,
Ic soude varen besien
Hoet metten brabanter sal gescien,
Ten knechten, aen genen oven.'
Doen antwerde die keiser hoege:[1759]
'Her greve, doet dat ghy begeert.'
Doen reet die greve ten ovene weert, -
Daer hij die kalcberrers vant,
Die hij aen sprac te hant,
Ende vrechde hem, ocht sy hadden gedaen
Des keisers gebot, wilt verstaen.
Sij seiden: 'Neuwij, edel baroen,
Maer wy selen moeten doen,
Sekerlijc, dat ons leet!'
Inden geloeyenden calc oven heet,
Soe worpen sien, tier tyt.
Welc sach die knecht, die, haestelyc,
Ten pape liep; die hy vant,
Metten joncheere van Brabant,
Over tafele, sitten eten.
Die hyt seide, ende dede weten
Wat hij ten oven hadde gesien.
Doen soe seide die papemet dien:

1759 Hs. Doen aen antwerde ... *aen* doorgehaald.

‘Joncheere, hets goet messe hoeren,
Voer dat die greve vercoren
*Ghedroncken heeft, in goeder trouwen,
Dat was tuwen behoef ghebrouwen:
Quade werken nemen quaden loen.’
Doen sprac die edel joncheere coen
Van Brabant: ‘Heer pape, ghij seight waer:
Nu eest tyt dat ic gae daer,
Ende doen skeisers bevelen.’ Dan,
Op soe scoet die edel man,
Ende die heere van Leefdale,
Ende streken, te dien male,
Ten oven, daer sy de knechten vonden.
Doen vrechde van Brabant die joncheere jonge
Den knechten, ocht sy hadden gedaen
Skeysers botscap, Sy seiden saen:
‘Jaewij, hen es niet langhe leden.’
Doen gaf hem die joncher, ter stede,
Te verdrinckene en weet wat,
Ende keerde weder in die stat,
Te Worms, al aen den keiser ryke,
Ende seidem dat hy sekerlike
Syn botscap hadde gedaen
Aen die knechten, sonder waen,
Ten calchoven, aen den Ryn:
‘Sij seggen dat sy, groet ende clein,
Ghedaen hebben dat ghij hem ontboet.’
Doe seide van Roeme dedel genoet:
‘Danck hebt, edel joncheere ryke!’
Ende Godevert keerde, haestelike,
Om vanden keiser, ende ginc
Te sinder herbergen, verstaet die dinc;
Daer hij vant den borcgreve Bouwyn,
Ende van Assche den heere fin,
Die hij vertrac syn gevaren,

*Bl. 23, voorkant.

Ende sinen oem, den edel baren,
Den ryken hertoghe van Dueringen.
Ende, als die hertoge hoerde die dingen,
Seydij: ‘Joncheere, laet u genoegen:
God saelt noch al anders voegen.
Sijt blide: u viande sijn alle doet:
U saken selen noch teeren groet
*Comen: wilt in vrouden wesen!’
Vanden keiser willic u lesen,
Die ontboet den sone syn,
Ende seidt hem, groet ende clein,
Hoe dat daer gevaeren was.
Die jonge keiser, syt seker das,
Seide: ‘Edel vader, prince coen,
Sy hebben ontfaen werc nae loen.
My verwondert al te seere
Dat u waere leet, vader heere,
Dat Godevert minde die suster myn:
Hij es doch spiegel ende gryn
Van wapenen, boven alle riddaren,
Ende alle heeren exemplaren,
Die anteren der wapenen aert;
Ende uten ryken, troyschen bogaert
Hier neder comen, in hoeghen moede;
Ende van des edels Karels bloede,
Die over prins was in kerstenhede.
Ghij wet wel sen ende reden,
Hoe hem ontcracht es lant ende goet:
Waert in myn macht, des syt vroet,
Heer vader, alst in douwe sy,
Hij sou weder hebben, vrij,
Al Brabant, in goeder trouwen,
Dat die van Aerdenen houwen,
Ende sinen vorders was ontgeven.’
Dus claech Henric, die deghen,

*Bl. 23, aarkant.

Godeverde den edelen man.
Soe dat die keiser weder began
Te mynnene den jongelinc,
Ende vergaf hem alle dinc,
Ende lieten volbringen den wille syn,
Soe dat Godevert ende de maget ryn
Eens worden, ende dat sy, sonder waen,
Van hem met kinde bleef bevaen,
Dat hertoghe bleef, nae sinen vader,
Als ghy selt hoeren, al gader.
In dier tyt, dat Godevert
Woende met den keiser weert,
Struweerden die Lombaerden Roemanyen;
Ende sij hadden in harer partijen
*Wel .iij. coningen sarresyn;
Ende ontseiden, verstaet den fin,
Den keiser, ende alle syn muegenthede.
Soe dat die keiser, dats warede,
Daer segen sinen soene sant,
Ende oec Godeverde van Brabant,
Met meneghen prince, hoech van moede;
Ende hem geloefde, die keiser goede,
Als hij quame weder, met sinen soene,
Sou hy hem geven daer voer, te loene,
Brabant ende Lotryke.
Maer daer nae en sach die keiser ryke
Sinen soene nemmermeer.
Want, inden stryt waeren die heeren
Vanden saresinen gevaen,
Ende gevuert, wilt my verstaen,
Int coenincryck van Ermenijen,
Bij eender stat die Raeges heet,
Al daer Noels arke steet.
Daer was die jonch keiser vercoren
Ende van Brabant, hoegeboren,

*Bl. 24, voorkant.

Die edel jongelinc Godevert,
Ghevangen, sy u vercleert,
.iiij. jaer, verstaet mij wale,
Tot datse heer Olivier van Leefdale
Verloste, die edel genoet;
Want uuten stryde die heere groet
Vloen alle .iiij., die met hem waeren
Uut Brabant, nu hoer ter naere,
Assche, Orsmale ende die borchgrave
Van Bruessel, in dien dage,
Doen hy was den groeten stryt.
Ende sy quamen, sekerlyc,
Alle .iiij. in Brabant,
Daer sy in rouwe, sy u becant,
Vonden den greve Henrick;
Want hij wel wiste hoe, in den stryt,
Die edel heeren waeren gevaen.
Ende die drie, wilt verstaen,
Ridders alsoe droeve waeren,
Dat sij over see ghevaren
*Syn, ter stat van Jherusalem,
Daer doen was coninc, verstaet den sen,
Godevert, die heere van Boloen.
Ende van Leefdale, dedel baroen,
Gheredem als .j. coeman,[1907]
Met hernasschen, ende swoer dan
Dat hy en keerde nemmermeer[1909]
Hy en hae sinen joncheere
Vonden, levende ocht doet.
Ende tselve swoeren die heeren groet
Van Bruessele, van Leefdale, Orsmale,

*Bl. 24, aarkant.

1907 Hs. Ghereden als .j. coepman, met de *-p-* van *coepman* doorgehaald.
1909 Hs. Dat sy ...

Dat sij alle .iiij. hielden wale,
Ghelyc dat ghij nae selt hoeren.
Want van Lefdale, die heere vercoren.
Voer soe langhe dat hij quam
Buten Raeges, daer hy vernam
Eenen torre in de zee staen.
In .j. herberge voer hy saen,
Buten der stat, die daer stont.[1921]
Ende daer was, doe ic u cont,
Die weert heymelic kerstin,
Ende geboren, verstaet den fin,
Uut Ingelant, ende hiet Sumaer;
Ende hij was visscher daer
Des coninx van Ermenien.
Metten cortsten, dese weert seide
Van Leefdale, den princier,
Dat inden stryt .ij. prysonier
Waeren gevaen ende daer bracht;
Ende dat hise, dach ende nacht,
Sprake, als hij woude, alle beide.
Maer, hij en wiste gheen wareide
Hoe sy hieten, ende wie sij waeren.
Doen antwerdem dedel riddaer,
Ocht hijse yet soude mogen spreken.
Die weert antwerdem, haestelike:
'Ja ghy!' Ende hy dedem an
Cleder als .j. scepman,
Ende vuerden, snachts, ten torre by.
Ende doe sprac die ridder vrij
Seghen die heeren, die hen saen
Verkinden. Ende doen, wilt my verstaen,
[*]Vuerdy hem, anderdaegs, hamer ende bilen,

[*]Bl. 25, voorkant.

1921 Hs. Buten der stant...

Daer sij hem mede, tier wilen,
Uut holpen, ende voeren uten lande, -
Ende die wert mede, wilt verstanden.
Ende quamen in .j. ander lant,
Daer orloghe was, sy u becant,
Ende daer worden sy soudeniere;
Ende voeren, metten coninc fiere,[1952]
In .j. stryt, daer Godefroit
Van Brabant sloech den coninc doet,
Die seghen hem hielt batalie ende stryt.
Maer die edel prince ryc,
Godevert, die was gevaen
Ende gelevert, wilt verstaen,
Der coningen, wies man hy doet
Hadde; en sij dede den heere groet
Leggen inden kerker steen.
Ende die edel keiser reyn,
Ende van Leefdale, dedel genoet,
Maecte jammer, herde groet,
Om den joncher Godevert.
Maer, hem geloefde de coninc weert,
Daer sy mede hadden gestreden,
Dat hy den joncheere, hoech van seden,
Costy, soude hulpen uten prisoene.
Ende den romschen keiser coene
Ende den heere van Leefdale
Halp hij in kerstenheit, daar sy wale
Ontfaan waeren, in eeren groet.
Van Godeverde, den edelen genoet,
Wil ic u dichten, die bleef gevaen
Byder coningen, wilt verstaan,
Wies manne hy hadde in stride doet.
Gorgoen hiet die vrouwe mengnoet,

1952 Hs. Metten confiere, z. 1966-1967.

Die soe wert mynnende Godeverde,
Dat syt haeren raede vercleerde;
Die haar riet dat sy name den man,
*Woudij haeren Ternegan
Gheloeven: hij waere vrome ende stout.
Soe dat die vrouwe, mij onthout,
Den edelen heere leide te voeren,
Dier nae niet woude hoeren,
Maar doch nam hij, dien nacht, raet.
Want inden kerker, mij verstaat,[1988]
Sat .j. pape ende twee kerstine,
Diet rieden den joncheere ryne.
Soe, dat dede die jongelinc,
Ende creech vander vrouwen .j. kint,
Dies name dat was Braijfort,
Daer ons al te propren recort
Af doet Jacop van Merlant.
Hij scryft ons dat die joncheere vaellant
Ontvoer der coningen, synder moeder,
Als hij wiste, ende was vroeder,
Wie dat hij was, die vader syn.
Ende voer soe langhe, dedel gryn,
Dat hij quam int wout van Alexandrien,[2001]
Daer ermiten, in dien tyden,
Sat van Assche her Henrick,
Die de wapene jongelinge ryc
Verkinde ende sprac hem an.
Soe vele seiden dedel man,
Dat hy liet die cluse syn,
Ende dede ane syn wapin,
Als hij wiste dat leefde syn heere;
Ende ginc, met den joncheere,

*f^{o} Bl. 25, aarkant.

1988 Hs. Want in den raet kerker..., *raet* doorgehaald.
2001 Hs. ... int dwout... Alexandrien-tyden. z. 4.

Den wech die lach Jherusalem.
Eenen eenhoren, verstaet den sen,
Jaechde die joncheere int wout;
Ende die eenhoren socht syn behout
Op .j. fonteyne, in eender maget scoet,
Die, tusschen twee heeren groet,
Daer sat, inder prayeryen;
Ende was van Alexandrijen
Vrouwe ende coninginne.
Ende dese heeren, wilt versinnen,
Was heer Wernier van Orsmale
Ende die borchgrave, verstaat mij wale,
*Van Bruessele, die sint was coninc
Van Jherusalem, als men vint* *Bl. 26, voorkant
Ghescreven in die Cornike.
Tusschen dese heeren de vrouwe ryke
Sat, daer deenhoren hem daelde neder.
Ende, doen Brayfaert die maget teder
Sach, soe dedj hem ghenade.
Ende die heeren, hoech van daden,
Verkinden die wapine.
Ende van Assche, die heere fine,
Verkinden die ghesellen beide,
Soe dat hij hem die wareyt seide,
Wie hij was, die jonghelinc,
Daer sij af wisten cleer die dinc,
Ende waeren in weghe te soeken hem.
Dus keerden sij te Jherusalem,
Daer hen die coninc wel ontfinc,[2039]
Want hy hem nae, die jonghelinc,[2040]
Bestont, ende deden dopen kerstyn.

2039 Hs. ... welc ontfinc.
2040 Hs. ... den jonghelinc, *den* doorgehaald en *die* erboven gezet.

Godevert, nae den vader syn,
Was hij geheten, ende die maget ryke[2043]
Van Alexandrien, die suverlike,
Soe trouden, ende wert coninc.
Ende namaels, dats ware dinc,
Wert hij coninc van landen drie.
Sijn leven te male, geloves mye,
En soudic u niet scriven al
In een half jaer, groet ende smal,
Ghelijc als ic vant gedicht.
Want syn edele siele verlicht
Es, in hemels compaensie;
Want hij marteere, sonder side, -[2053, 2054]
Sterf, ende hermite, in Bulger wout.
Daer die payene den coninc stout
Vonden, doen Jherusalem was verloren.
Den lichame heren vercoren
Wert verheven int cloester, daer na,
Daer sente Marie van Egipciaca
Verheven es, met groeter eeren.
Nu wil ic op sinen vader keeren,
*Den edel prince metten baerde.
Als hij .ij. jaer, nae coninx aerde,
Gheregeert hadde synder vrouwen palen,
Nam hy gout, selver, verstaet myn tale,
Peerlen, gesteinte ende groten scat,
Ende toech Jherusalem, ter stat,
Daer coninc was syn neve Godefroit,
Die hem ontfinc met eeren groet.
Ende gaf *hem rikelecste juweel*,
Dat inder werelt al geheel
Es, ende dat es warede:

*Bl. 26, aarkant.

2043 Hs. ...ende van lotryke. z. 2026, 2028.
2053, 2054 compaensie: side. z. 4.

Want men tAntwerpen, in de stede,
Alle dagen sien mach, sits gewesse.
Ende dats dat weerde Besnidenesse,
Dat, op den heilegen jaers dach,
Ons heeren was gesneden af.[2078]
Ende dat juweel, wilt verstaen,
Gaf hij den selven capellaen
Die hy inden kerker vant.
Want geboren uut Brabant
Soe was die pape, verstaet den sen;
Ende die bracht tAntwerpen,
Daer ment sien mach, dagelyke.
Ende van Brabant die heere ryke
Nam orlof aen den heere vrome,
Ende voer van daar te Roeme.
Toten paus, verstaet die dinc,
Daer hij absolusie ontfinc
Vanden paus, onsen eertschen vader.
Want hij vant daer die heeren te gader.
Metten jongen keiser Henrick,
Dien men daer croende, op dien tyt.
Want syn vader die was doet,
Ende Henrick ontfinc, met eeren groet,
Den edel prince Godevaerde,
Ende quam met hem, met groeter weerde,
Hier neder, te Worms, op den Ryn,
Ende hij ontboet der suster syn
Die te Lovene woende, in Brabant.
Want, doen die greve, sy u becant,
[*]Van Loevene was comen van live ter doet,
Ontboden van Brabant de heeren groet
De edele vrouwe, ende haeren soene,[2105]

[*]Bl. 27, voorkant.

2078 Hs. ... Was s gesneden af, *s* doorgehaald.
2105 Hs., Den edele vrouwe... de *n* van *den* doorgehaald, van den roodmerker.

Die sij vanden prince vrome
Begort hadde, doen hy toech ewege:
Dese edele bloeme, reyn van leven
Ontboet hij te comen te hem.
Die blide was, doen sy den sen
Verstont, dat comen was haer heere;
Ende toech der wert, met groeter eeren,
Ende met haer alle die baenroene ryke,[2113]
Die Brabant regeerden, op dien tyde,
Ende menech ander ridder ende knecht,
Ende reden te Worms weert, slecht.
Daer sy met eeren waeren ontfaen
Vanden keiser, wilt verstaen,
Ende vanden prince Godeverde,
Diese nam, met groeter weerde,
Vriendelyc inden erm syn,
Ende sinen soene, den joncher clein,
Ende daer nae alle die brabansoene.
Ende Godevert, die heere coene,
Troude die edel vrouwe Sophie,
Bij wille des edels keisers vrije,
Dies hem onde boven alle man:
Ende gaf hem, onder sinen ban,
Al Brabant ende Lotryke,
Ende maecten weder, geheellike,
Gheweldich hertoge der brabansoene.
Ende Godevert, die prince coene,
Loet weder den scilt van selver claer,
Met den leeuwe van goude, dats waer,
Welc was van Lotryke die wapin.
Ende die romsche keiser fyn -
Quam met hem in Brabant,
Daer Godevert, sy u becant,

2113 Hs. Ende met haer alle die baenroene.

*Ontboet alle die baroene ryke,[2139]
Die haer goet, te dien tyden, *Bl. 27, aarkant.
Van hem sculdich te houden waeren,
Diet gheerne daden ende blide waeren;[2141-2142]
Ende quament al blidelyc ontfaen,
Haer goet ende leen, wilt mij verstaen.
Maer van Grymberghen heer Aernout
En woude den edel hertoghe stout
Over heere ontfaen, noch kennen.
Dies de keiser, te Hafflegem binnen
Toech liggen, in die abdie,
Ende ontboet, geloves mije,
Den heere van Grymbergen te hem.
Die den keyser, verstaet den sen,
Sant sinen soene, heer Wouter Berthout,
Die den keiser seide, onthout,
Dat syn vader lant noch goet
Van nijemen sculdich .j. voet
Te houdene waere, over waerhede,
Dan, tusschen Grymbergen ende Brussel, de stede,
Die strate: die soe waer hij
Sculdich van den keiser vrij
Te houdene; dat kindij voer recht,
Maer anders niet. Doen seide slecht
Die keiser, dat waer syn begeeren, -
Want hij hadde hoeren seggen, cleere,
Dat hyt sculdich te doene waere,
Ende hadde gedaen over .m. jaere.
Maer, wat seide die keiser ryke,

2139 Hs .... ontboet alle die baroene, z. 2113. Bij beide rijmreken heeft de schrijver getwijfeld of hij *baenroene* of *baeroene* schrijven zou. Op rr 2113 heeft hij van de *-r-* eene *-n-* willen maken, en 't rijm vergeten!
2141-2142 vrgl. 2379-2380.

Hij en cost daer toe, sekerlike,
Die Grymbercheeren niet gebringen,
Dat sy dlant oft goet ontfingen
Vanden hertoghe met den baerde;
Maer alsoe spiteghe, hoeghe waerde
Sprac bey vader ende soene,
Dat Henric, die keiser vrome,
Liet sinen swager .v^{c}. platen,
Ende reet henen, synder straten.
Ende van Brabant die hertoghe
Ghinch houden veede ende oerloghe
*Seghen die Grijmberchsche genoet,
Die van magen waeren groet,
Edel, ontsien, rijck van goede.
Want' dlant van Grymbergen, wilt bevroeden,[2182]
Ghinc van Bruessel by Antwerpen,
Ende van Rumst, verstaet den sen,
Tot biden lande van Oerschot,
Ende Mechelen, dat ryke slot,
Stont midden in haer lant;
Menech ridder ende sergant
Hilden van hem lant ende goet.
Maer die hertoghe, hoeghemoet,
Van Brabant was te mechtech hem;[2191]
Ende hiltse soe cort, verstaet den sen,
Dat sy al omme moesten wijken.
Nochtan hildent die heeren ryke
Wel .xiij. jaer dorloghe groet.
Ende doen moeste Godevert metter doet
Betalen der natueren scout,
Als hy Brabant, wel onthout,

*Bl. 28, voorkant

2182 Hs ... bevroe.
2191 Hs ... mechter hem.

Regeert hadde *.xiiij.* jaer.
Met groeten rouwe, dat es waer,
Was hij begraven te Hafflighem,
Ende men screef doen, ic seker ben,
.Xj[c]. ende *.xl.* mede.
God geve synder sielen vrede!
EENEN soene dat hij liet,
Die oic met name hiet
Godevert, sy u becant;
Ende hadde des greven van Vlaendren lant
Suster ghetrout te wive.[2209]
Ende hij aenveerde, met vromen live,
Doerloghe segen die Grymberschen heeren.
Een casteel, verstaet myn leeren,
Stont tusschen Vilvoerden ende Eppegem:
Hiet Nettelaer, verstaet den sen;
Dat werp die hertoghe inden gront.
Ende die van Grymbergen, ic doe u conl,
Wonnen Vilvoerden casteel rijke,
Ende meneghen stryt, der gelike.
Ende die vrome Brabansoene,
Tot voer Bruessel, verstaet den soene,
[*]Haelden sy roef ende sloegen liede.
Ende die brabanters, verstaet bedieden, -
Sloeghens ende vinghense, der gelike,
Ende beerden Mechelen ave, tier tyt,[2223, 2224]
Ende daden Grymbergen menegen noet.
Maer den casteel was soe groet,
Ende soe sterck, ende soe vast,
Dat sij des hertogen last
Niet ontsagen, al quam hire voeren.

[*]Bl. 28, aarkant.

2209 Hs ... ghetrout d te wive, de *d* onvoltrokken.
2223, 2224 Hs. ... gelike: lijt. z. 4.

Ende menegen prince, hoegeboeren,
Bestonden den heeren fyn,
Uut Vranckeryke ende van op den Ryn,
Ende bleven hem ridderlike by.
Maer die hertoge, hoeghe ende vrij,
Souts hem hebben te vele gemaect,
En hadden die doet niet ontscaect
Doen hy Brabant hadde geregeert
Vier dalf jaer, als ons die Cornike leert.
Ende men screef, doen hy versciet,
*.Xj*c. ende *.xliij.*, verstaet bediet,
Ende hy was, met groeter haven,
Te Loven, sente Peters, begraven.
EENEN soen liet hij hem naer,
Die noch niet out en was .j. jaer,
Ende hiet met *name Godevaert*.
Ende dese edele joncheere weert
Coesen die baenrotsen hoegeboren,
Int lant van Brabant, .iiij. momboren.
Deen was van Diest, dedel heere;
Die ander was .j. ridder vol eeren,
Ende hiet heer Aert van Crayenem;
Die derde hiet, verstaet den sen,
Van Bierbeke, mijn heer her Jan,
Die soe was van Wemmele heere;
Ende die edel prince, dats noch meere,
Van Wesemale, heer Gheraert,
Die, als maerscalc ende rewaert,
Den .iiij. bleef ridderlijc by.
Ende dese mombours, geloves mije,
Vergeedert dlant van Brabant,
Te Bruessel binnen, sy u becant:
Baenrotsen, ridders ende knapen,
Ende claechden, in derliker spraken,
[*]Die fortse, die cracht, die overdaet

[*]Bl. 29, voorkant

Die sy den lande, my verstaet,
Daden, die Grymbersche heeren;
Ende dat sy ont erven ende onteeren
Haeren gherechten joncheere wouden.
Her Godevert, die heere bouwe,
Van Gaesbeke, sprac daer voere
Ende seide: ‘Mij docht goet ter core,
Dat men, al doer lant, gebiede
Her vaert, onder die liede[2273]
Die out waeren boven .xviij. jaeren
Ende onder de .lx., hoert verclaeren;
Ende quamen, tenen voernoemde tyde,
Ende belyden, aen alle side,
Grijmbergen sterke slot,
Ende vingen ende sloegen die daer op
Waeren, ocht bleven daer, voer doet!’
Dit consenteerden sy, clein ende groet,
Ende vergeerden groet heercraecht,
Ende beleiden, met haerer macht,
Grymbergen, met menegen man.
Die uut quamen, hout u daer an,[2285]
Segen die vrome brabansoene,
Ende vochten als lyoene,
Tot dat se sciet die doncker nacht,
Want meugende ende groet haer cracht
Was, met den grymberschen heeren.
Dies die brabanters keeren
Moesten achter, segen haeren danck;
Want met doeden erde ende lant
Was bespreijt, aen alle side, tien tyde,

2273 Hs ... Her waert...
2285 Hs ... hout da u daer an; *da*, dat maer de helft van eene *a* en heeft doorgehaald.

Dies en bestant, in beiden syden,
Ghenomen was, van .iij. dagen,
Omdat men die doede soude graven,
Alsoet dede. Ende die brabansoene
Sonden ane den greve coene
Van Vlaendren, die prince weerde,
Twee synder mombours, dat hy Godeverde,
Sinen jonge neve, stonde by.
Ende die vleemsche greve vry
*Sant hem .viij. baenrotsen, dats waerhede,
Ende .v^{c}. platen mede.
Ende dese heere, vroem ende groet,
Bleven voer Grymbergen alle doet,
In .j. stryt, ende oic die bloeme
Vanden grymberschen heeren coene.
Ende moesten, by fynder noede,
Bestant nemen, om huer doede
Te gravene. Ende, in der nacht,
Reet over velt ende gracht
Die vroeme heer Aert van Crayenem,
Tot binnen Ghent, verstaet den sen,
Ende claechde den greve sinen noet; -
Die hem soercoers, clein noch groet,
En woude, te dien tyden, doen,
Hij en moeste den greve coen
Gheloven, hulden ende sweeren,
Dat hy Godeverde, den joncheere,
Als hy waer comen tsinen jaeren,
Tot hem soude bringen, hoerter naer,
Ende van hem doen lant ende goet
Ontfaen. Ende die ridder vroet
Reet weder int heer
Ende bespraecs hem metten heeren,
Diet consenteerden, doer den noet.
Ende die edel momboers oec

*Bl. 29, aarkant.

Ontboden den joncheere Godeverde,
Ende hinghenen, met groeter weerden,
Met guldenen ketenen, aen .j. boem,
Om dats sine viande souden goem[2333]
Nemen, ende hem dies scamen,
Dat sij den hertoghe, jonc van lichame,
Souden nemen lant ende goet;
Ende dat sys te bat ghemoet,
Die brabanters, wesen souden,
Ende haren heere hulpen behouden[2339]
Lant ende goet. Alsoe sy deden,
Want die Grymbersche muegentede
[*]Bleef daer inden velde doet;
Ende menech lansheere groet,
Uut Vranckeryke ende van op den Ryn,
Selve van Grymbergen die heere fyn,
Die vroeme prince heer Aernout,
Ende alle de ridderen ende knechten stout,
Die leens manne te Grymbergen waeren:
Van Massenhoven, die edele baeren;
Ende van Oyenbruggen, die heeren;
Assche ende Ophem, dats noch meer,
Wilre, Coenincxloe, Eppegem,
Huenbeke, ende die van der Tommen,
Ende die *vander Wesenhaghen*,
Dese bleven inden velde verslagen,
Bij heer Aerde, haeren gerechten heere.[2356]
Ende her Wouter Berthout, ende nyement meer,
Bleef daer te live, van prinsieren,
Die wapen roc droegen ocht banieren,

[*]Bl. 30, voorkant.

2333 Hs ... goem souden ... z. 4.
2339 Hs ... haeren ... heeren ... de *-n-* van *heeren* doorgehaald.
2356 Hs ... haeren gerechten heeren, de *-n-* van *heer en* doorgehaald.

Vonden, inden velde groene.
Ende dese heer Wouter, die was soene
Heer Aerts, van Grymbergen, des edels heeren,
Die, in soe ridderliker eeren,[2363]
Dorloghe hilden, sonder vaer,[2364]
Seghen die hertoghen, .xvij. jaer.
Dat scade was, ende jammerhede,
Dat die ridderlike lede
Daer alsoe bleven doet,
Die vander wapenen bloem ende hoet
Al doen waeren, in reynen gronde!
Eij lasen! hoe letter, te desen stonden,
Vint men nu heeren ocht princieren,
Die wapen roc dragen ocht banieren,
Vanden voerghen heeren,
Dier men euwelic, in eeren,
*Mach dichten ende vermanen!
Ende die brabanters inder banen
Al meest bleven doet:
Van Simpoel, de heere groet,
Ende van Namen, die heere groet;[2379-2380]
Ende vanden hertogen mombours drie;
Ende .vij. baenrotsen, hoert nae mije,
Uut Vlaendren, hoerter naer:
Axsele, Massemin, Scoers, Boelaer,
Erps, Maldegem, Winendale:
Ende wel .vij[c]. platen wale,
Die hij hem sant, onder voer ende naer,
Die *heere van Somerghem*, dats waer,
Bleef daer te live, ende nijement meer,
Vanden edelen vleemschen heeren,

*Bl. 30, aarkant.

2363 Hs. Die in soe in ridderliker eeren.
2364 Hs. ... sonder waer. z. 1029, 2491.
2379-2380 Vrgl. 2141-2142.

Die hy sinen neve sant.
Ende die heere van Brabant,
Die daer te live bleven, inden stryt,
Dier letter waren, tier tyt,
Vuerden te Bruessel haeren joncheere;
Ende den edelen ridder, vol eeren,
Ghevaen, her Wouter Berthout.
Ende, als die hertoghe was out
.Xviij. jaer, ocht daer omtrent,
Ontboeten die greve te Gent,
Syn oem, ende vrechde hem claer,
Hoe dat hij met hem woude vaeren
Ende syn mombours quiten.
Doen seide die jonghe hertoghe ryke:
'Greve oem, heere van Vlaendren lant,
Die saken syn mij wel becant,
Ende die geloften, clein ende groet;
Ic bidde den Heere, die syn doet
Aen cruce sterf, uut rechter minnen,
Dat hij der heeren siele wilt bringen
*Bij hem, in deuweghe glorie,
Die, in die bitterlike mortorie,
Om minen wille, doet syn bleven.
Greve oem, ic wil u antwerdt geven:
Reden waert, maer en mach niet syn,
Dat enich hertoghe, verstaet den fyn,
Van greve mach houden leen oft lant:
Dies, nemt hier minen scerpen brant,
Ende slaet mij vanden buke thoet,
Ende scelt quite dedel heeren groet,
Myn mombours, des bid ic u seere!'[2421]
Van Vlaendren, de edel heere

*Bl. 31, voorkant

2421 Hs. ... mombours d bid ic... de *d* vóór *bid* is half voltrokken.

Braken die tranen uten oegen,
Doen hij, inden jonghelinc hoegen,
Sach den edelen hoeghen moet;
Ende scout hem quite, des syt vroet,
Die gelofte, ende die mombours mede.
Ende maechten .j. eendrechtichede
Tusschen beide haer landen, wilt verstaen;
Ende dat sij gelt souden slaen, -
Ghemunt met haerer beider wapine;
Ende deen dander die palen sine
Souden hulpen houden ende vrijen.
Noch sou men in die lande beide
Daer af previlegien vinden
Dies hem te soeken woude bewinden.[2436]
Die hertoghe keerde in Brabant,
Ende ontboet voer hem, sy u becant,
Van Grymbergen, den joncheere Geraert,
Die heer Wouter Berthout, sy u verclaert,
Syn brueder, voer hem te ghisel liet,
Doen hy uut Brabant van hem sciet,
Ende toech te Jherusalem.
Ende gaf hem daer om, verstaet den sen,
Van Grymberghen leen ende lant,
Ende alle den jonxten, sy u becant,
Die euwelic nae hem souden comen,
Om dat her Wouter den jonghelinc vrome,
Sinen brueder in ghevanckenisse liet.
Noch eest daer trecht, verstaet bediet,
Ende sal syn euwelike.
Ende oic dede die hertoghe ryke
Te Grymbergen slechten casteel ende sale; -
Enden den cloester, verstaet mij wale,

*Bl. 31, aarkant.

2436 Hs ... te b soeken... de *b* met opzet gedempt, en der volgender s- ingelijfd.

Die doen was, van reghulieren,
Dedij wisselen ende vertieren,
Ende stelde daer doerdene Prijmoistreit.
Daer nae regeerdij, als prince ryc,
Brabant wel .*xliij*. jaer.
Ende men screef doen, dats waer,
.Xj^{c}. ende .*lxxxvj*. mede.
Te Loevene, met groeter jammerhede,
Sente Peters, was hij begraven,
Eerlyc, met groeter haven.
SYN soene, die hertoghe Henrick,
Die Brabant na hem ghehelic
Besat, in edelder, vromer aert.
Ende dese loet weder, sy u verclaert,
Die edel wapen, die Kaerle die baroen,
Voer Goeds geboerte, als prince coen,
In Brabant uut Grieken bracht;
Ende die den prince van groeter cracht,
Van Troyen droeghen, in haeren tyt,
Want hy uten geslechten ryc -
Van Troyen was comen ende geboren.
Want, doen tryke pryel, vercoren,
Van Troyen, was gedestrueert,
Ende Hector, die ridderlyc prince apeert,
Moeste laten syn edel lyf,
Vloen uut Troyen, als ons maect wys
Die edelste prince der werelt ront,
Ende stichten des lande, als ic u cont
Ghemaect hebbe, in vrayen ryme.
Dies Kaerle die rike wapine
Van Troyen loet: den guldenen lijoen,
In sabel swert, als prince coen,
[*]Dier Hector twee dragende was, rampant.[2487]

[*]Bl. 32, voorkant.

2487 Hs ... rampan, 't hoekske van 't blad, daar de *-t* op stond van *rampant*, is afgesleten.

Dese edel wapene loet van Brabant
Weder, die hertoghe Henric.
Ende, als hy Brabant, als heere ryc,
Gheregeert hadde .xvj. jaer,
Street hij, als prince sonder vaer,[2492]
Seghen den greve van Hollant,
Ende seghen den edelen greve vaellant
Van Gelre, die hij beide vinc,
Ende meneghen prince, verstaet die dinc,
Baenrotsen, ridders ende knapen;
Soe vele banieren ende scilde van wapen,
Dat het onghetellic waer.
Ende men screef doen ons heeren jaer
.M. .ij^{c}. ende *twee* mede.
Ende hy was oic, dats warhede,
Capetain, over die wilde mere,[2502-2503]
Van al te male den kerstenen heere.
Ende capetain was hij oic mede
Van Ludick, der stat. In vromichede
Regeerdij syn ridderlike lyf:
Coene, vrome, gheduchte, edel ende wys,
Soe was hij, inder natueren;
Seech, selich oic, in alder ueren,
In alle stride, soe was hij;
Rechtveerdich oic was hy daer by,
Ende vreesde Gode, wat hy dede.
Dies hem die paus, dats waerhede,
Den naem gaf 'der heiliger kerken sone,'
Ende dedem laden, als prince vrome,
Cruijsvaert; ende absolveerden mede,
Ende alle die ghene die hem stede

2492 Hs. ... sonder waer. z. 1029, 2364.
2502-2503 Hs. Tusschen die twee rijmreken staat: *Capetain was hij oic mede*, doorgehaald van den roodmerker. z. 2505.

*Van Randen Roede hu*lpen slechten. -
Groete lansheeren, ridders ende knechte
Loeden crucen, metten hertoge,
Recht ocht dedel heeren hoege
Ghetrocken hadden op Sarresine.
Want van Randenroe die venine,
Die felle heeren ende die liede,
Gingen omme, hoerd ic bedieden,
Metter vulder, stinkende sonden,
Die nijement sculdich es te vermonden;[2528]
Ende hieten ketters, als was waer.
Biden edelen hertoge was daer
[*]*Een geslechte, van Bruessel geboren,*
Die eere ende prys, als ghy muecht hoeren,
Minden boven selver ende gout;
Soe dat sy, als liede stout,
Die ijerste waeren, wilt versinnen,
Die te Randenroe clommen binnen,
Ende stakender uut teeken haerrer banieren.
Dies se daer om die hertoge fiere
Hiet 'werde geslechte,' verstaet de fin,
Ende gaf hem van Randen Roe die wapin
Te dragen, ende haer naecomelinge.
Ende die hertoghe, verstaet die dingen,
Dede Rande Rode worpen inden gront.
Ende men screef, tier stont,
.M. .cc. .xxx. ende *.iiij.*
Daer nae regeerdy, als prince fiere,
Brabant een jaer, al rive,
Ende hij versciet van desen live
Te Coelene, int carnasioen
Ons heeren, *Jhesus*, Marien soen,

[*]Bl. 32, aarkant.

2528 Hs. Die, enz., d.i. Die men sculdich es nije (nooit) te vermonden.

.Xij[c]. ende *.xxxv.* mede.
Te Lovene, met groeter jammerhede,
Sente Peters, was hij begraven,
Onder .j. tomme, ryc van haven. -
Ende hy regeerde, dat es waer,
Brabant *.xlix.* jaer.
EENEN sone dat hy liet,
Die de hoege, moedeghe Heinric hiet,
Ende die in eeren, als prince coen,
Droech, int sabel, den guldenen lioen.
Dese edele hertoghe was seer benyt
Vanden Ryn heeren, tier tyt,
Om dat syn vader te nieute bracht
Van Randenroe felle geslecht,
Ende den gelderschen greve vinc,
Ende die maeslanders, verstaet die dinc,
Dat hem alle torende seere.
Te Dalem woende doen .j. heere,
Die den heeren beide bestond
Ende ontseide, doe ic u cont,
Den anderen hertoge Henric,
Met meneghen lans heeren, tier tyt.
Maer die edel brabansche hertoghe
Toech over Mase, met moede hoeghe,
Ende stichte roef ende brant
Al omme, in synder viande lant,
Ende wan dlant van Dalem,[2577]
Dat sy noch hebben, ic seker ben,
Die edel heeren der brabansoene.
Die paus sant hem die romsche croene,
[*]Die men hem blidelic sach ontfaen;
Maer hy gafse, wilt verstaen,

[*]Bl. 33, voorkant.

2577 Hs. Ende want.

Grave Floreise, van Hollant,
Sinder suster sone, sy u becant;
Ende croenden tAken, met werdichede;
Ende maecten keiser in Roeme mede,
In spite al der vianden sin:
Haddj mogen, in ennegen termijn,
Langer leven dan hy dede,
Hy hadde noch wonder in kerstenhede,
Met synder vromer hant, gedaen;
Want, in synder herten was gestaen
Alle die dade der vorders syn.
Recht als een mensche syn aanschyn
In .j. spieghel in hem siet,
Alsoe sach hij, verstaet bediet,
In synder muedeger herten groet,
Alle die dade der heeren doet,
Daer hij af comen was ende geboren.
Niemen ter werelt, nu wilt hoeren,
En mochten verhoeverdiden,
Van peerden, van oersse noch van gesmide.
In wat hove dat hy quam,
In alle plaetsen dat hij wan[2604]
Den danc, met sweerde ocht metten spere,
Ende, wat hy wan, dedelheere,[2606]
Gaf hy al ridders ende scilt knapen.
Die hirrauden, verstaet die sake,
Gaf hij cleder, manicle ende gelt.
Dies alle heeren den jongen helt
Hieten de hoechmoedich Henrick.
Brabant regeerdy, sekerlic,
.Xiij. Jaer. Ende men screef claer
.Xij^{c}. ende *.xlviij.* jaer.

2604 Hs. .... want.
2606 Hs. .... want.

Te Viler, sy u becant,
Was hij begraven, int wals Brabant.
SYN sone hiet oic Henric.
Die saechtmoedich, in sinen tyt.
Goet vruchtich, edel, reijn van moede,
Soe was die edel prince goede.
Van sabele droech hy den scilt,
Metten libaerde van goude, wilt,
*Alsoe hy droech, die vader sijn.
Een edel vrouwe, in deuchden ryn,
Troudj *te wive, syt seker das*,
Die hertoghen dochter was
Van Bourgonignen: hiet Alyt.
Dese edel hertoghe Henric,
Ende syn vrouwe, die bloem van eeren,
¤ *Stichten den cloester, ten predekeren*,
Te Lovene; ende oic den cloester mede,
TOuwerghem, dats waerede.
Vier kinder hadden sy te samen:
Drij sonen waerent, die van namen
Alsus hieten, hoert mijan:
Henric, Godevert ende Jan.
Die dochter hiet Marie, ende hadde getrout
Philips, den edelen coninc stout
Van Vranckeryke, des syt vroet.
Ende Henric, die hertoge goet,
Regeerde Brabant, dat es waer,
Omtrent die werde van. *.xiij.* Jaer.
Ende men screef *.M. ende .ij*^{c}.
Ende *.lxij.*, wie dats wondert,
Doen hij sterf, die edel heere
Te Lovene wert hij, ten Predekeeren,
Eerlyc, met groeter haeven,
Onder een rike tomme begraven. -
Doen bleef dlant, op dien tyt,

*Bl. 33, aarkant.

Sinen ousten soene Henrick.
Maer hy hadde, aen sinen lichame,
Selke plaghe ende selke mesquame,
Dat hire niet en dochte touwe,
Dies syn wyf, die edel vrouwe,
Met rade van haeren hoegen magen,
Hem daden dlant gheheel op dragen
Sinen brueder, den jonghen Jan. -
Ende Henrick, die goede man,
Voer in Bourgomdien, daer hy starf
In een abdie, daer hij verwerf
Hemelryc, metten leven syn.
Ende Godevert, verstaet den fyn,
Sterf inden stryt te Corteryc,
Daer dedele bloeme van Vranckerijc
*Inden velde blef verslaghen.
Doen sij ghesciede, die sware plaghe,
Voer Corterijc, screef men .m.ccc.
Ende .ij., wie dats wondert,
Op sente Benedictus dach.
Nu wil ic u doen ghewach
Vander vrouwen, der hertoginnen,
Die in Brabant, wilt versinnen,
Bleef by Janne, haeren sone.
Twee edele baenrotsen vrome
Hulpen haer Brabant regeren,
Ende haeren sone, den jongen heere:
Deen was van Mechelen, heer Bertbout,
Dander van Perweijs, die heere stout.
Dies in Brabant, geloves mije,
Te dien tiden resen .ij. partien:
Deen was die heere van Rotselaer;
Ende van Boutershem, dat es waer,
Die edel ridder, vrome ende stout.
Dese gecregen selc ghewout,

*Bl. 34, voorkant. (Hs. 33)

Binnen Lovene, der ryker stede,
Dat sy deen dander, dats warede,
Daer uut hielden, langen tyt.
Want den Colvenere, sekerlic,[2688]
Bleef by van Rotsenlaer, den heere;
Ende by den ridderliken heere
Van Boutersem bleef den Blanckaert.
Meneghen wonderliken aert
Sach men in Brabant, in dien tyden,
Dat hertoge Jan, die prince vrije,
Nae derhant bracht in vreden.[2695]
Want in hoeger vromecheden,
Soe wies hy op, die vrom jongelinc,
Als ic u, in clarer dinc,
Sal noch dichten ende scriven. -
Syn bloeme moeder, die reijn van live,
Regeerde, nae haers heeren doet,
.xj. jaer Brabant, in eeren groet.
Ende men screef doen jaer ons heeren,
Doen sy te lovene, ten predekeren,
Was begreven, *.mij*[c]. *.lxx. ende .iij.*[2705]
Ende *therte der edelder vrouwen vrije*
Wert *begraven tOuwerghem*,
Inden cloester, ic seker ben.
[*]**H**aer sone, die edel jonge Jan,[2709]
Quam menech groet orloge an,
Beide over Maese ende over Ryn.
Een sterc kasteel, verstaet den fyn,

[*]Bl. 34, aarkant. (Hs. 33)

2688 Hs. ... Want den coelenere...
2695 Hs. ... bracht in bra vreden, *bra*, dat ging stafrijmen met *bracht*, doorgehaald. z. 10.
2705 Hs. Ende th was begreven... *Ende th* doorgehaald. z. 2706.
2709 Hs. Daer sone.., de geroodmerkte ***D*** van *Daer*, met zwarte nte, doorgehaald; op den rand staat eene enkele *h.* z. 890.

Stont boven Coelene, hiet *Woerenc*,
Daer roevers ende ruters, ic do u cont,
Op laeghen, ende niemen en lieten niet.
Soe dat daer omme, verstaet bediet,
Die rinsche heeren, ende van Maeslande,
Ontboden den hertoch van Brabant,[2717-2718]
Bij raede van Coelene, der stede,
Ende vanden bisscop, ende daer toe mede,
Van die van Aken, ende alle dlant.
Soe dat die hertoghe van Brabant
Ter hoeger, ryker dachvaert reet;
Ende met hem, sekerlec,
Van Simpoel, die greve goet,
Die nemmer liede, des syt vroet,
Dan syn huijs ghesinde en hadde.
Te deser dachvaert, hoerter nae,
Soe quam die hertoghe ende die greve;
Daer ghecroeden ende gheheven
Wert van menegerande sake.
Ende altoes quam, in spiteger spraken,
Haeren sen ende meijninghe
Op die oude dade ende dinghen,
Die syn vorders hadden gedaen.
Ende, alse die hertoghe hoerde slaen
Selke scermslaghe, te hem waert,
Antwerde die hertoghe, van hoeger aert,
Dat hij daer comen waer, tien tyden,
Om des keisers strate te vrijen,[2740]
Dat die coepman ende, oec meere,
Die pelgeremme varen ende keeren
Souden moghen, daer sy wouden;
Ende om dat men dat roefhuijs soude

2717-2718 Hs. Maeslande: Brabant. z. 4.
2740 Hs. ... om des keiseyrs... de -y- van *keiseyrs* doorgehaald.

Worpen neder, dat hiet Woerenc;
Ende, wouts hem iemen inde stont
Bij bliven, daer waer hy toe bereet.
Maer selke worde niet gheseet
En dochten, al sij brachten voert;
Want, met spraken noch met woert,
En mocht hij niet syn verveert:
Hij hadde noch erm, scilt ende sweert,
*Alsoe wel als syn over ouder vader,
Ocht syn ouder vader, beyde gader,
Die Randenroe slechten en Dalem wonnen.[2755]
Ende, woudem God der eeren onnen,
Hij soude Woerenc alsoe begaeden,
Ende die roevers, valsch ende quade,
Nae verdiente, gheven loen.
Want hij vanden keiser van Roeme
Dies hadde macht ende muegenthede:
Want die keiser, in syn scede,
Hem over gat al syn gewelt.
Ende dat hy dlant ende leen hielt
Vanden keiser, ende ontfinc,
Aen syn sweert ende aen anders gheen dinc,
Dat niemen ter werelt en dae dan hij:[2767]
Want alle princen, sonder sij,
Ontfaen haer leen aen vleesch, aen bloet,
Sonder hy. Dies maectij hem vroet
Hoe dat hy van skeijsers hant
Ontfinc sinen scerpen brant; -
Ende hoe hy dan custe sweerts oert,
Ende hoe hij dan custe, rechte voert,[2774]

*Bl. 35, voorkant. (Hs. 34)

2755 Hs. ... en dalem wonden: *wonden* doorgehaaid en *wonnen* erboven gezet.
2767 Hs. Dat niemen ter werelt ende dae...
2774 Hs. ... hij dan, d.i. hij't (het zweerd) dan kuste: eerst de Keizer, *dan* de Hertog.

Ende staect in die sceide syn:
‘Dies meijn ic, by der trouwen myn,
Dat ic tcasteel van Woerenc
Vellen sal neder inden gront,
Eest dats mij ijement wilt bliven bij!’
Vanden Berghe, die greve vrij;
Die voecht van Coelene, ende die stede;
Die profst van Aken, ende stat mede,
Ende die heere van Wittam
Blevens byden hertoge Jan.
Ende, als die bisscop van Coelene hoerde,
Ontseij hij, met slechten worden,
Den hertoge ende syn hulpaeren,
Daer die hoeghe, moedeghen baren
Nae en vrechde niet, te male.[2789]
Want over Ryn die jongelinc noijale
Toech, *voer Woerenc sterke* castel,
Ende van Coelene, die stat geheel,
Met haeren voecht; ende stat van Aken
Ende haer profst, verstaet myn sprake;
Ende vanden Berghe, ende die heere van Wittam;
Ende van Simpoel, dedel man,
*Die nemmer liede en hadde bij[2797]
Dan syn huijs gesinde, hoert nae mij. *Bl. 35, aarkant. (Hs. 34)
Maer die edel hertoge jonc
Gaf hem in hoeden, tier stont,
Ridders ende knechten, een ghedeel,
Ende beleide Woerenc casteel.
Ende die bisscop van Coelene sant
Aen meneghen lansheeren, dat uut Brabant
Een walvisch over Ryn waer comen,,

2789 Hs. Nae ende vrechde...
2797 Hs. Die nemmer liede hen hadde..., de *h* van *hen* doorgehaald.

Daer af crighen souden selc vrome,
Wouden sine hem hulpen vaen:
.*Vij*. jaer, wilt mij verstaen,
Souden sys te riker syn.[2809]
Soe dat, tusschen der Moeselen ende Ryn,
Ende toter Maesen neder, al
Vergederden, groet ende smal,
Wel *xxj* princen hoeghe,
Onder bisscoppen, greven ende hertogen,
Ende quamen op deen side van Woerenc.
Daer hem die ertsche bisscop, metter mont,
Van Coelene, dede .j. sermoen,
Ende gaf hem af laet ende perdoen:
Wie .j. brabanter sloech doet,
Dat syn siele uter hellen noet
Soude comen ende varen in hemmelrike,
Ende alle veeghviers wesen quite. -
Ende, wie .j. brabanter vinghe,
Quit scoudij hem alle dinghe,
Die sy segen Gode hadden gedaen.
Groete vate, wilt verstaen,
Met dumeijseren ende met selen mede,
Brachten sy daer, te dier stede,[2828]
Ende weenden binden die brabansoene:
Maer sij moestender in prisoene
Daer, metter aevent, self syn gebonden.
Want van Brabant, die hertoge jonge,
Met synder edelder vroemten groet,
Sloecher selve inden velde doet
Wel *.c.*, met synder vromer hant.
Daer was uut Brabant cock noch sergant,[2836]

2809 Hs. soudens...
2828 Hs. ... te tier stede. z. 401, 1586, enz.
2836 Hs. Daer en was... *en* doorgehaald.

Hij en was, dies daechs, man wert.
Die van Wittam, sy u vercleert,
*Hadden, dies daechs, den voer stryt
Seghen die Scafdries, dat lange nijt
Gheweest hadde; die sy, inden velde,
Te maele doeden haer ghewelde.
Ende *uut Brabant .j. ridder* vroem,
Die heer Wouter hiet, vanden Bysdoem,
Sloech .ij. ghebroeder van Lutsenborc doet.
Van Simpoel, ende die greve oec
Vanden Berghe, ende die proesst van Aken,
Die vocht van Coelene, dese namen wraken,
Metten scerpen swerde van stale,
Vander over daet, die, tien male,
Die bisscop voer sette, ende syn partie.
Soe dat sij, inden groeten stryde,[2851-2852]
Te male die bloeme van dutschen lande
Vinghen ende sloeghen, in den sande.
Gelre, Gulken, ende die lymborschen heeren,
Die in soe ridderliker eeren
Gheleeft hadden, in haerer tyt,
Die moesten, in den groeten stryt, -
Bliven doet, inden daghen.
Soe dat men dies daechs sal gewagen
Toten inde der werelt ront:
Jae, over Ryn meer, ic doe u cont,
Dan het doet hier int lant.
Die rike hertoghe van Brabant
Dede vellen tcasteel van Woerenc.
Ende men screef, op die stont,
.Xij[c]. .lxxx. jaer ende *.viij.*,
Dat dijerste hertoghe Jan, hoech van machte,

*Bl. 36, voorkant. (Hs. 35)

2851-2852 Hs... partie: stryde, z. 4.

Te Woerenc *wan Lemborch rike lant*.[2869]
Daer hij den leeu van kele, rappant,
Int selver claer ghespletteert,
Ghetonct, ghetant, geclaut, gecroeneert
Van goude, seghen den guldene lioen,
In quarteleerde, als prince coen:
Die hij brachte, aen den hals syn,
In Brabant, als prince fyn.
Op sente bonefacius dach was den stryt.
Dese hertoghe Jan was in Vrankeryc,
Daer men synder suster, der coeninginnen,
Sonder verdiente, ter doet woude bringen;
*Want vander Brotsen, her Peter, die heere,
Seijde haer op loeghene ende onneere,
Soe datse die coninc dede vaen.
Ende sy det haeren broeder verstaen,
Den edelen hertoge, haeren noet,
Gescreven, met haeren bloede roet,
In .j. scale, daer sij uut dranc.
Soe dat die hertoghe Jan van Brabant
Reet, doen hij verstont die meere, -
Op. *.ij.* nachte reet dedel heere,[2890]
Ende omtrent op .j. dach,
Te Parijs; daer mennen sach
Den verrader, valsch van doen,
Verworghen doen aen Monfaekoen;
Ende bracht den vrede, wilt versinnen,[2895]
Synder suster, der vranscher coningen.
Met hem liep oec, sekerlike,
Een knecht; ende was van Meerbeke,

*Bl. 36, aarkant. (Hs. 35)

2869 Hs. Te Woerenc want...
2890 Hs. Op. *.ij.* daeghe.
2895 Hs. Ende bracht in vreden... schrijver hoorde: *brachten-vrede* (bracht den vrede): hij verstond: *bracht in vreden*.

Uter meyerien van Campenhout.
Dese liep metten hertoghe stout,
Ende .j. haeswinde, die Vliege hiet,
Ende waeren te tyde, ic en liege u niet,
Ten stegherepe des hertoghen,
Te Parys, voer sale hoeghe.
Ende die coninc van Vranckeryc
Quam metten hertoghe, tier tyt,
Tot sent Quintyns, in Vermendoijs.
Daer hoefden ende feesten die heeren cortoijs,
Deen metten anderen, in vriendelicheden;
Ende, alst soude comen ten gescheiden,
Vrechde die Vransche coninc
Sinen swagher, in clarer dinc,
Wij metten anderen eten soude?
Doen soe seide die hertoghe bouwe:
'Die ijerst bereet hadde syn spise.'
Het consenteerde die coninc wise,
Ende dede verbieden, dat men colen noch hout,
En vercochte den hertoghe stout.
Ende, als die hertoghe verstont dat,
Dedij al die plenappen vander stat
Coepen, ende die scoetelen mede,
Ende deder syn spise mede bereiden,
Ende doen dedy den coninc haelen.
Ende, als sy saten, teenen male,
*Over maeltijt, ende hadden gheeten,
Dedy bringhen, sekerlike,
Dwermoes, dat haddy doen bereiden
Metten pleennappen, tien tyde.
Ende deet dienen voer den coninc,
Diet vremt hadde, ende vrechde ocht selc dinc
Die sede waer, in dutsche lant?
Doen seide die hertoghe van Brabant:
'Neent, her coninc, maer wendij

*Bl. 37, voorkant. (Hs. 36)

Dat ic niet soe ryc en sy,[2934]
Dat ic myn spise soude cunnen bereiden
Voer de uwe? Dat heeft mij vremtheide:[2936]
Al en condic vinden colen noch hout,
Dit wermoes es costeliker, coninc stout,
Dan alle die spise die ghy hebt gheten,
Want ander berringhen, sekerlike,
En wasser toe dan nappe van pladen.'
Doen seijde die coninc, hoech van daden
'Dit comt uten hoechsten moede
Die ic noet hoerde, swager goede;
Ende, omdat men dit euwelike
Weten sal, in erterike,
Soe geef ic u, in uwer ghewelt,
In vrijer erve, over dit velt.'
Noch hetet *le teer de Brabant*.
Ende die coninc van Vrankelant
Nam orlof, ende voer te Parys,
Ende die edel hertoghe wys
Keerde weder in Brabant, tien stonden,
Ende daer nae voer hij ter tafelronden,
Ten Baren, daer hy .j. wonde gewan,
Daer hy af sterf, dedel man.
Ende hy was bracht, hier ave, -
Te Bruessel, sinen grave:
Te Minderbruederen leet hij,
Als hij Brabant, als prince vrij,
Gheregeert hadde *.xxxiiij.* jaer.
Ende men screef doen, dats waer,
.Xij^{c}. ende *.xciiij.* mede:
Got gheve synder sielen vrede!

2934 Hs. Dat ic niet soe ryc ende sy... *ende* veranderd in *en*.
2936 Hs. ... Dat heeft mij vry. Vrgl. 3246.

Sijn sone, die hertoghe, die na hem quam,[2965]
Die was oec geheten Jan.[2966]
Lustec was hy, jonc ende coene;
Te wapenen vrom ende stout van doene.
[*]Hoven, dansen, jaeghen, tornieren,
Ende alle prince voere antieren,
Sach men den edelen, vromen man;
Dies menech haet ende nijt ghewan,[2972]
Om syn ridderlycke antoere;
Want, nae syn volmaecte, edele voere,
En condem genoeghen gheen princier.
Dies menech oeghe putertier
Op hem ghesleghen wort, ende gekeert;
Maer die edele prince, appeert,
Die en achtechs niet .j. caf,
Want hire omme niet en gaf,[2980]
Wat men van hem seijde, tier tyt. -
Die ghemeijnte, dats waerheid,
Van Bruessel dat hy tonder dede:
Tusschen Bruessele ende die stede
Van Vilvoerden, inde beempde groen,
Daer sloechse al doet, die hertoge coen;
Ende gaf van Bruessel tregement
Den .vij. gheslechten, sy u bekent;
Ende dat uut geslechten ryke -
Een scepen soude syn, euwelike;
Ende dat die .vij. gesleckten souden
Alle die offisien, wilt onthouden,
Maken, die hoerden ter stad,

[*]Bl. 37, aarkant. (Hs. 36)

2965 Hs... die na hem l quam, tusschen *hem* en *quam* staat er eene halfvoltrokkene *h*.
2966 Hs. Die hertoghe was oec... *hertoghe* doorgehaald, van den roodmerker.
2972 Hs. ... ghewant.
2980 Hs. ... hire omme niet om en gaf, *om* doorgehaald.

Sonder den amman, verstaet dat;
Ende dat sij den hertoghe, alle jaere,
Sent Janssmisse, verstaet alle claere,
Uut elken geslechten drie persoenen
Souden sinden, van wisen doene,
Ende daer soud hijre af kiesen een:
Ander recht noch pont en gheen
En soudij daer hebben emmermeer;
Noch syn amman, verstaet myn leere,
Nemmermeer comen in der stat raet,
Ja, den tyt, mij wel verstaet,
Dat hij waer rechter ende amman.
Segen Mechelen dese hertoge Jan
Oec hilt veede ende oerloghe.
Een edel ridder, van vroemten hoeghe,
Regeerde Mechelen, tier tyt;
Sinen name, sekerlyc,
Hebbic vergheten, maer sinen toe name
Was vanden Eechoute. Vroem van lichame,
*Soe was dat ridderlike greijn:[3013]
Van kele was den scilt syn,
Met drie crissauten van selver claer.[3015]
Dese edel ridder, sonder vaer,
Sloet Mechelen den hertoge voeren;
Soe dat die hertoghe, hoegheboren,
Mechelen beleide, dat hy wan.[3019]
Ende vanden Eechoute, die goede man, -
Vinghen die bontwerkers van Bruessele;
Ende leverden den hertoge, dats waerhede.[3022]
Dies van Brabant die hertoghe

*Bl. 38, voorkant. (Hs. 37)

3013 Hs. ... ryn greijn. *ryn* doorgehaald.
3015 Hs. Met die drie... *die* doorgehaald.
3019 Hs. ... dat hy want.
3022 Hs. ... dats waer...

Den ambacht die wapen hoeghe
Vanden Eechoute gaf te dragen,
Dies sy noch, hoert mij gewaghen,
Draghen heden, op desen dach.
Ende, doen men hem Mechelen opgaf,
Screef men .*m.* .*ccc.*, ende .j.
Ende dese edel hertoghe reijn
Was over Mase, in synder tyt,
Daer hij met wapenen, als prince ryc.
Wan *Wassenberge*, rijke lant,[3033]
Ende besettet, van synder hant,
Ondanxs diet hem wouden keeren.
Dus sachmen hem syn palen meeren,
Tusschen der Masen ende den Ryn;
Want dedel hertoechscap was syn,
Van Lemborch, dat syn vader wan;[3039]
Ende Dalem haddij onder sinen ban,[3040]
Alsoet wan syn over ouder vader;
Ende Wassenberghe wan hy selve al gader.[3042]
Dus stercte hy Brabant seere
Seghen die felle Rynsche heere,
Die altoes Brabant beniende waeren.
¤ Den scilt droech de edel baren
Van sabele ende van selver, in quartiere:
Die twee van sabele, daer inne, fiere,
Eenen leeuwe van goude, rampant,
Gheclaut, getonckt, sy u becant,
Van kele, ghetant van selver claer;
In dander quartier, van selver, dats waer,
Droech hij van Lemborch den leeu, van kele,

3033 Hs. Want Wassenberge...
3039 Hs. ... dat syn vader want.
3040 Hs. ... onder sinen bant.
3042 Hs. ... want hy selve...

Ghesplettert, schoen ende vele,
Ghecroent, gheclaut, ghetonct, getant
Van goude, ende die oec rampant.
*Dese wapene droech hy, sonder vaer,
In Brabant, dat hy *.xviij.* jaer
Regeerde, nae syns vader doet.
Ende, doen hij sterf, die heere groet,
Screef men *.m. .ccc. .x.* ende *.ij.*:
Uter bitter hellen wede
Soe bringhe Got dedele siele syn!
Te Bruessel was die hertoghe fyn,
Sente Goedelen, begraven,
Eerlec, met groeter haven.
Eenen sone liet hem naer,
Die out en was maer .xij. jaer,
Doen syn vader sterf, die goede man,
Ende was gheheten die derde Jan.
Dese jonghe, edele, mechtege baren
Wan Sittert, sinen .xvj. jaeren,[3072]
Over Maese, op syn viande,
Ende werdt daer ridder, te haren scanden;
Want, metten ridderlike sweerde,
Jaechdij syn viande haerer veerde,
Die hij daer menech hadde, in den aert,
Om die dade, sij u verclaert,
Die syn vorders hadden ghedaen.
Die greve van Baeren, wilt verstaen, -
Welc was synder moijen soene,
Was altoes biden hertoghe vrome;
Dat seere torende, verstaet die dinc,
Van Bijem, den riken coninc,
Die hem alsoe nae bestont;

*Bl. 38, aarkant. (Hs. 37)

3072 Hs. Want sittert...

Ende socht op hem, ic doe u cont,
Menech ocsuijn, hoe dat hij
Op den edelen hertoghe vrij
Mochte houden stryt ende oerloghe.
Het viel dat die prince hoeghe,
Uut rechter, puerer, noijaelder minnen,
Te wive creech, wilt versinnen,
Heer Lodewycs dochter, van Averne,
Die te huwelic hadde gheerne
Ghehat heer Jan van Bemont,
Maer die muedeghe prince jonc
Ghecreechse, ondanx diet was leet.[3097]
Dies hy daer om was onseet
Van *.xvij.* lans heeren, hoegheboren.
Wie sy waeren muechdy hoeren:
[*]Dierste was van Bijem, die coninc;
Die bisscop van Coelene, verstaet die dinc;
Ende van Ludicke, die bisscop mede;
Die hertoghe van Geldre, dats warede;
Ende van Gulke, die hertoghe;
Ende van Vlaendren, die prince hoege
Ende oec die greve van Henegouwe;
Die greve van Loen, in goeder trouwen
Die greve van Cleve wasser .j. oec;
Ende van Spaijnen, die greve groet;
Die greve van Catssennellenboghe;
Ende van Namen, die greve hoege;
Ende heer Jan van Bemont;
Heer Henric van Vlaenderen, ic doe u cont;
Ende die edel prince vander Merken;
Ende van Valkenborch; die heere sterke,
Van Hinsberghe, die .xvij. was.

[*]Bl. 39, voorkant. (Hs. 38)

3097 Hs. ... diet was liet.

Elc bracht ocsuijn, syt seker das,
Op den hertoghe hoegheboren:
Deen, om dat hij hadde verloren
Dalem; dander vriende ende maghe;
Die ander Randenroe, hoert gewagen;
Die derde Wassenberghe, dats warede;
Die vyfste Lemborch ende Woerenc mede,
Ende nu, om dat hij dedele vrouwe
Marie, die weerde bloeme getrouwe,
Ontweldechde heer Janne van Bemont,
Des greven brueder, ic doe u cont,
Van Henegouwe ende van Hollant,
Die maech was des princen vaeliant
Van Vlaendren ende van Namen mede.
Dit waeren meest ocsuijn ende reden
Dat dedel hertoghe was ontseit.
Daer dedel, muedeghe prince ryc
Nae en vreechde niet .j. caf,[3134]
Want hy hem allen velt ende dach
Boet, wanneer dat sy wouden;
Soe cort hielse die prince getrouwe,
Dat haerrer gheen noet was soe coene,
Dat sij tenten ocht pauwelloene
Binnen Brabant dorsten slaen;
Maer elken dedy, wilt verstaen,
Scande, verdriet, plagen ende toren.
Tot voer Coelene, nu wilt hoeren,[3142-3143]
[*]Brandy ende roefdy ende sloech liede.
In *Brabant was doen, hoert bedieden*,
Een drossate, hiet van Businghen,

[*]Bl. 39, aarkant. (Hs. 38)

3134 Hs. Nae ende vreechde...
3142-3143 Hs. Tusschen die twee reken staat er: Brandy ende roefdy en de sloech liede, doorgehaald, van den schrijver en van den roodmerker. z. 3145.

Maer niet en weet ic wel die dingen,
Weer hy heer Gielen hiet, ocht heer Jan.
Dese hadde van Brabant dedel man
Gheleet seghen die hollanders, te Breda.
Ende die hollanders, hoerter nae,
Laeghen sente Gheertruden Berge binnen;
Ende dese vermieden, wilt versinnen,
Den drossete, dat sij berren mochten
In Brabant; maer, met coenen ghedochte,
Jaechdense die brabanters ten Berghe in.
Ende, als die hertoghe wist den sin,[3158]
Mits rade vanden greve van Baren,
Dedy onthalsen, sonder sparen,
Van Brabant den ryke drossete.
Daer hy mede syn onderseten
Maecte coen, bout, als die lijoen.
Over Maese, als prince coen,
Toech hij, voer Valkenborch, dat hy bestreet;
Daer die van Steenberghen, sekerlyc,
In clommen ende wonnent, vechtender hant.
Te dier tijt was gheen viant
Van Loen die greve; maer, als hij wiste dat
Die hertoghe te Valkenborch in stat
Was, dedy die brugghen af breken,
Ende ontseydenen, sekerleken;
Ende die van Tricht slotennen uut mede.
Daer die prince, van hoeghen sede,
Nae en vrechde niet .j. twint;
Maer vromelec es hij gewint
Weder omme in dlant van Loen,[3177]

3158 Hs. Ende alst.
3177 Hs. Wederomme dlant... met *in* boven de reke, tusschen *wederomme* en *dlant*, met een inschuifteeken.

Ende maket al te colen scoen;[3178]
Ende wiken dedij vesten ende mueren;
Ende die Maesbrugghe, nae die ueren,
Metsen van steenen, over syn.
Ende, doen hy Valkenborch, lant fin,
Wan, screef men .Mccc. .xx. ende .vj. mede.[3183]
Drie jaer daer nae, dats warede,
Was hij te Lombeke, seghen die henuwiere,
Ende seghen die vleemingen, die hy sciere
[*]Jaechde uten palen syn.
Van Ludeke die bisscop, verstaet den fyn,
Quam buten Helesem, op Haspegouwe;
Maer die edel hertoghe, ghetrouwe,
Jaechden henen, ende syn hulparen.
Int selve jaer, hoerter naer,
Beleijden Roede die groete heeren,
Dat die hoeghe prince, vol eeren,
Ontsette, te harer alder scanden.
Men screef doen, wilt verstanden,
.M. .ccc. xxx. ende ij.
Een jaer daer nae dedy noch meer,
Ten Hellekene, int lant van Gaesbeke,
Dat die vleeminghen hem vermeten
Hadden te berrene inden gront.
Welc den hertoghe ghedaen cont
Was van Waelcoerte heer Dieryke,
Die heere van Lenneke, op dien tyt,
Was, ende van datter behoerde toe.
Soe dat die greve van Baren doe, -
Met hem die drossete van Brabant,
Te Lenneke toghen. Tot aen dlant

[*]Bl. 40 voorkant. (Hs. 39)

3178 Hs. ... al te coelene scoen, *coelene* doorgehaald en *colen* erboven gezet.
3183 Hs. want...

Die vleeminghen geloepen quame.
Doen dede die ridder, hoech van namen,
Van Waelcoert .j. huijs aen steken;
Ende die vleeminghe, sekerleke,
Weenden dat waeren die witte capruijne,
Ende liepen in scuere, in hof, in thune,
Doen sy den roec saeghen in sonne,
Ende riepen: 'Brabant es verwonnen!'[3216]
Sij wendent ghehat hebben te wille,
Maer heer Dieric, die al stille
Hilt, achter den Hellekene, in .j. vallee,
Ende daer toe die heeren beide,[3219-3220]
Die drossete van Brabant, die greve van Baren.
Ende, als sy saghen comen gevaren
Die vleeminghe, sonder hoet ende sen,
Sloegens tallen syde in
Ende riepen: 'Baren, slaet asscher hant!'
Soe dat sy roefden, in dat sant,
Der vleeminghe lyf, nesen ende leden;
Ende die te live bleven, mede
Worden ghevuert, te Bruessel, gevaen.
Dus sachmen hem talle canten wederstaen
*Syn mechteghe vianden .xvij.
Ende, als die groete heeren siene
Dat sij niet gedwinghen conden
Den hertoghe, vergherdense, teender stonde,
Te Brons wilre, in .j. abdie,
Bij Coelene. Daer reet die hertoge vrie,
Ende hoerde huerrer alder raet.
Ende hij offerde, mij verstaet,
Voer hem alle, die prince boude,
Eenen penninc, roet van goude.

*Bl. 40, aarkant. (Hs. 39)

3216 Hs. Ende liepen w brabant.. *w* doorgehaald.
3219-3220 Hs. ... vallee: beide. z. 4.

Want van Bijem die coninc,
Ende dertsche bisscop, verstaet die dinc,
En wouden voer dander offeren niet.
Ende, als die hertoghe stryden siet,
Offerdij voer, als ic u seide,
Dat hem alle hadde vremtheide.
Ende hij keerde om, die prince werde,
Op kerckhof, daer .j. paege sijn peert
Hielt; ende gaf den ermen lieden
Eenen penninc van goude, hoerdic bedieden.
Ende, als hij op syn peert soude scriden,
Scoet .j. hieraut ten hertoghe vrije,
Ende hilt hem den stegereep syn,
Ende seide: 'Van Brabant prince fijn,
Got wille u nemen in synder hoeden!'
Doen antwerde die prince goede:
'Vrient, vreegt ijement: Wie es die man?
Secht: Het es van Coudenberch Jan;
Ende dat ic ben haers raets gecuest:
Haeren overmoet wert hem gheblust,
Dorven sij mij bieden velt ende scilt!'
Dus jaechde wech die hertoge wilt,
Uten cloester, metten paege syn.
Ende alle die heeren, groet ende clein,
Liepen samen over hoep,
Ende spraken vanden wonder groet,
Dat die vremde man bedreef:
Dat hy en boech noch en neech
Den hoeghen princen, ende offerde voer:
Hy moeste syn gec ende doere,
Dat hij selken saken dede.
Eenderande heeren sede
[*]Het dochte hem van Brabant die hertoghe,
Maer som en woudens sys niet geloeven,
Ende meijnden hy waer niet soe coen.

[*]Bl. 41, voorkant. (Hs. 40)

Die hieraut, die den vromen baroen
Ghehouden hadde sinen stegerep,
Sprac: ‘Voerwaer sij u geset,
Dat het was die ever wilt
Van Brabant, die u velt ende scilt
Ontbiet te toenen, waer gy begeert;
Want mij beval die prince wert
Dat ict u seide, int oppenbaer,
Dat hij Jan van Coudenberch waer.’[3284]
Ende, als dat hoerde die vrome heere,
Liepen sij te wapenen seere,
Ende reden nae den hertoghe goed.
Maer, lacen! soe waest seghen spoet,[3288]
Want hy hadde, wilt verstaen,
Syn peert doen aevrecht beslaen:
Dus soe volchden sij hem contrare.
Onder den hoep greven ende baren
Soe jaechde die hertoghe fyn,
Ende berde tot Coelene, aen den Ryn,
Ende keerde soe om, doer Gulker lant,[3295]
Dat hy doer roeft ende doer brant
Heeft; ende reet te Lemborch in.
Dus conden sij, verstaet den sin,
Den hoege prince niet ghedoen,
Soe dat gemaect was die soen.
Ende die hertoghe bleefs in eeren,
Ende gaf drie hoegheboren heeren
Syn drie dochteren, hoert nae mij:
Van Hollant Willem, die greve vrij,
Hadde Jhehannen, der vrouwen goet;
Ende greve Lodewyc, syts vroet,
Van Vlaendren, van Artois mede,

3284 Hs. ... coudenbech.
3288 Hs. Maer saken.
3295 Hs. ... keerde soe omder...

Trouwde dij ander, dats waerede,
Dij vrouwe Mergriete hiet,[3309]
By namen, verstaet bediet;[3310]
Die derde, vrouwe Marie, sy u becant,
Hadde den hertoghe van Gelderlant. -
Drie soenen hadde oec die prince hoege,[3313]
Daer die ouste af was hertoghe
Van Lemborch, ende hiet Henric,
Ende was int suete Vranckerijc
*Ghehuet, die edel prince jonc;
Die joden te Bruessel, ic doe u cont, *Bl. 41, aarkant. (Hs. 40)
Dedy alle doet slaen;
Syn ander brueder, wilt verstaen,
Hiet Godevert; die derde Jan;
Maer jonc elc van live ter doet quam.
Hertoghe Henric was begraven ter Vueren,
Die ander .ij. te Bruessele, ter Minderbruederen,[3323-3324]
Bij haerer moeder, der goeder vrouwen.
Int jaer ons Heeren, wilt onthouden,
.M. .ccc. ende *.xl.* mede,
Lach hertoghe Jan voer Doerec, die stede;
Metten coninc van Ingelant;
Ende metten greve, sy u becant,
Van Vlaenderen; ende metten greve ryke
Van Hollant, Henegouwe der gelike.
Ende daer toe, int selve jaer,
Lach hij voer Cameryc, dats waer.
Ende, *.vij.* jaer nae dien tijt,
Wan hy den groeten, bitteren strijt[3336]

3309 Hs. Dij vrouwe Mergriete by namen hiet.
3310 Hs. ontbreekt.
3313 Hs. Drie soenen hadden... de *n* van *hadden* doorgehaald.
3323-3324 Hs. ... vueren: bruederen. z. 4.
3336 Hs. Want.

Op die van Ludeke, die hy te male
Doet sloech, inden groenen dale,
Voer Ludeke; dat hij wan mede,[3339]
Ende stalde syn ors, dats warede,
Sente Lambrechts, inde kerke.
Ende sent Truden, die stat sterke,
Wan hij, ende lude die clocke groet.[3343]
Ende alle dlant van Loen oec,
Ende gaeft den bisscop in syn hant,
Die sij verdreven, sy u becant,
Hadden uut synder heerscappien
Ende, doen greve Willem, die prince vrije,
Voer die Vriesen was bleven doet,
Gaf hij den edelen hertoge groet
Van Lutsenborch, skeysers broeder,
Ende coninx soene, des syt vroeder,
Van Bijem, ende hiet Wencelin,
Jhehannen, der edelder dochter sijn,
Die nae hem vrouwe in Brabant bleef;
Want, doe men jaer ons Heeren screef
.M. .ccc., ende *.lv.* mede,
Op senter Claes avondt, dats warede,
[*]Sterf hij; ende hij was begraven,
Onder .j. tomme, ryc van haven, [*]Bl. 42, voorkant. (Hs. 41)
Te Vïler, int wals Brabant
Verwapent was die prince vaellant
Van *.iiij.* quartieren: die *.ij.* van sabele,
Daer in den leeu van goude noyable,
Rampant, geclaut, ghetonct van kele,
Ende ghetant van selver vele;
Die ander van selver syn scoene,[3367]

3339 Hs. ... Want mede.
3343 Hs. Want hij...
3367 Hs. ... syn scoene van selver syn scoene, het eerste *syn scoene*, met rood en zwart, doorgehaald.

Daer in van kele .j. lioen,
Rampant, ende die gespletteert,
Geclaut, ghetonct, ghetant, ghecroeneert
Van goude, naeder wapenen aert.
O Brabant, edelen roesen gaert,
Weerde foreest van sueten guere,
Wat verloerdij, tier uere,
Doen hij sterf, die hertoge Jan!
Want hy, ondanx alle man,
Brabant vrij hielt, als prince coen,
Ende meerde syn edel palen scoen,
Tusschen der Masen ende den Ryn,
Ghelyc sy daden, die vorders syn.
Want dlant van Valkenborch soe wan hy[3381]
Ende bracht gevaen den heere vrij
Te Senepie, daer hy sterf,
Ende van sinen live bederf,
Mits dat hij hem noet manscap woude doen.[3385]
Die edel, ryke warande scoen
Van Brabant regeerde *.xliij.* jaer.
Eijlasen! hoe menech aventure swaer
Heeft Brabant gat, sint synder tyt!
Die Heere, die den bitteren stryt
Voer ons vacht, aens crusen hout,
Die wille die siele des heeren stout
Verlenen suete hemelryke!
Dies biddic hem ootmoedelike.
Ihehanne, die edele dochter syn,
Die douste was, verstaet den fyn,
Wert, op den .xiij. dach, in Brabant,
Ghehult ende opgedraghe dlant,

3381 Hs. ... soe want hy.
3385 Hs. Mits dat hy noet... *hem* boven de reke gezet, tusschen *hij* en *noet*.

Ende haeren man, den edelen hertoge.
Dies dedinghe ende oerloghe
*Rees, tusschen den hertoge Wencelyn
Ende van Vlaendren graven fyn,
Om lant dat hij in Brabant woude hebben.
Dies men hem Bruessel sach belleggen[3404]
Ende daer voer vechten .j. stryt.
Maer selke vriende die greve ryc
Hadde omtrent den brabanschen standaert,
Dat hij onder voete wart
Gheworpen, eer wals Brabant,
Ocht Haspegouwe, sy u becant,
Ocht vanden Bossche die Meijerie
Conde comen inden stride.[3411-3412]
Dies hij den stryt daar mede wan,[3413]
Ende greve Lodewyc, dedel man,
Was opgegeven Bruesele, die stede.
Dies hij sinen standaert dede,
Te Bruessel, ter stat huijs uut steken,
Ende sente Kateline poerte, wilt weten.
Ende die hertoghe Wencelyn,
Ende Jehanne, die vrouwe syn,
Toghen tshertoghen Bossche, in steden;
Ende met hem, dats warhede,
Van Brabant dedel baroenie,[3423]
Ende die beste, geloves mije,
Ridders ende knechte uut Brabant.
.*Viij.* poerters van Bruessel, sy u becant,
Laeghen biden hertoghe daer,

*Bl. 43, voorkant. (Hs. 42)

3404 Hs. ... belleggen, de eerste *l* doorgehaald.
3411-3412 Hs. ... Meyerie: stride. z. 4.
3413 Hs. ... want.
3423 Hs. ... baroene. Vrg 4322.

Ende brachten in Bruessel, dats waer,
Den hertoghe Wencelin, wilt verssinnen,
Ende haerrer vrouwen der hertoginnen,
Daer sy met vrouden was ontfaen.
Heer Everaert Tserclaes, wilt verstaen,
Een ridder van Bruessel, stac haeren standaert
Ter heeren huijs uut, sy u verclaert,
*Ende werp ghenen stan*daert onder voet;
Ende reet van daer, sys vroet
Toter poerten van sente Katelinen,
Daer greven van Vlaendren standaert fine
Uut stac, ende werpen inde veste,[3439]
Daer mennen in al te meste
Sach ligghen rotten, menech jaer.
In corten tyden vielt, daer naer,
Dat die greve van Hollant,
Tusschen den hertoghe van Brabant
[*]Ende greve van Vlaendren, Lodewike,
Op nam; ende sijs gheheellike[3446]
In hem bleven alle beide.
Ende vergerderden in .j. abdie,[3447-3448]
Daer die hertoghe Wencelijn
Ende die greve Lodewyc, de swager syn,
Ende die greve van Hollant
Ontfinghen, sij u becant,
Dat weerde heilege sacrement,
Alle .iij., sij u bekent,
In deser manieren, nu wilt hoeren,
Dat hij die swagers, hoech geboren,
Ghevriende soude seggen; want die hertoghe

[*]Bl. 43, voorkant. (Hs. 42)

3439 Hs. fiUut stac... *fi* doorgehaald.
3446 Hs. ... syns geheellike.
3447-3448 Hs. ... beide: abdie (uitspr. *abdei*) z. 4.

Ende van Vlaendren die greve hoeghe
Namen daer op lichamen ons Heeren,
Dat syt in weerden ende in eeren
Houden souden, tsegghen, sy u becant,
Soe wat hij seide, die greve van Hollant.
Ende doen seijdy: ‘Heusdain mijn,
Ende Mechele ende Antwerpen sal u sijn,
Heere van Vlaenderen, met synder toebehoerte:
Ende ic segghe u gevriende veert.’
Doen seide die hertoghe Wencelin:
‘Mijns swagers vrient soe willic syn,
Ende varen moettij nae uwen eedt,
Al haddij mij Brabant al ontseet;
Nochtan moestic hertoge syn
Van Lutsenborch, den lande myn.’
Dus was gemaect die soeninghe.[3473]
Ende die greve van Hollant, verstaet die dinghe,[3474]
Verwoede, want syn mont
Ginc staen daer syn oere stont;
Ende hertoghe Aelbrecht, syn brueder,
Leijden gevaen, des syt vroeder, -
Syn leefdage, te Traijnoet.[3479]
O greve van Hollant, prince groet,
Wat groeter scanden daedy u daer,
Ende alle den hoeghen heeren, voer baer,
Die besitten selen Heusdain!
Hoe diere cochtij dat edel plain,
Want siele ende lyf settijre voeren,
Doen ghij den Heere, die was geboren
Van eender maghet onbesmet,

3473 Hs. ... soeminghe.
3474 Hs. ... die dingh. met eene halve *h*, bij gebrek van 't papier, dat te smal is.
3479 Hs. syn leefdale...

*Nuttet, ende swoert met
Dat ghij sout menderen niemens palen!
Hadde u gedocht, prince noijale,
Dat ghij recht tot Heusdain hat,
Hat den edelen hertoghe plat
Gheijescht; haddys u niet gegeven,
Soe haddj mechtech genoech, edel deghen,
Gheweest tonsegghen den hertoghe,
Ende daer omme veede ende oerloghe
Ghehouden, segen den hertoghe vrome.
Die aventuere hadde moegen comen
Tot u, in alsulker manieren,
Ghij haddet, met onplokenen banieren,
Moghen winnen, vechtender hant,
Ende, ter aventuere, Brabant
Ghecort daer toe die palen syn.
Want, wat men, metten sweerde stalin,
Wint, dat mach men houden in eeren.
Ende dies hadden u alle lans heeren
Prys gegeven ende lof.
Maer nu trochtijt Brabant of,
Alsoet Got weet ende menech man!
Daer met willic sceiden van
Ende keeren op den prince fijn,
Den edelen hertoghe Wencelyn,
Den vrij edelen, vromen princier,
Die uter edelder bloemen fier
Sinder moeder was gesneden;
Nochtan soe nam, dats waerhede,
Die edele vrouwe sint .j. man.
Dese weerde vorst, dese heere loefsam
Bracht te nieute, hoert nae mije,
Met vromer aert, die groete compaingnie,
Dat coninc noch keiser conde ghedoen.
Naeder hant hilt die prince coen

*Bl. 43 aarkant. (Hs. 42)

Strijt, met ridders ende knapen,
Op Boeswildre, verstaet myn sprake,
Seghen die geldersche ende gulkeneren,
Daer van Gelder dedel heere,
Int vergheederen, bleef gescoten doet.
Ende van Sempoel, die greve, oec
Bleef doet, in des hertoghen syde.
Ende selve die edele prince vrije,
*Die hertoghe Wencelyn, bleef ghevaen.
Want die greve van Namen, wilt verstaen,
Hielt den battaellie, daer nije man
Hem in en ruerde noch en quam
Den hertoghe te baten, in den stryt.
Ende men screef, op dien tyt,
.M. .ccc. ende .lxxij. mede.
Ende doen hij Lovene beleide, die stede,
Waest daer nae omtrent .xj. jaer.
Ende die edele prince, voer baer,
Leefde .j. jaer, nae dien tyt.
In dlant van Lutsemborch, sekerlyc,
Soe sterf die hoeghe, edel genoet;
Ende wert, met rouwe groet,
Ghegraven inden cloester ryke,
Te Toryna. God van hemelryke
Wil hebben die siele des edels heeren!
Jaer ons Heeren, scoen ende cleere,
Screef men .M. ccc. .lxxx. ende viere,[3549]
Doen die edel prince fiere
Int lant van Lutsenborch sterf doe,
Op die feeste onser Vrouwen concepcion.[3552]

*Bl. 44. voorkant. (Hs. 43)

3549 Hs. screef m ccc ... de *m* van 't jaartal heeft den schrijver 't woord *men* doen vergeten.
3552 Hs. ... concepcion onser vrouwen.

Ende hij regeerde, dat es waer,
Brabant .xxix. jaer.
Verwapent was hij van .iiij. quartieren:
Dat ijerst, van kele, daer inne, fiere,
Eenen leeu van selver, rampant,
Ghesplettert, gheclaut, getonct, getant
Van goude, ende gecroeneert;
Dander quartier, sy u vercleert,
Dat soe was swert, van sabele,
Daer in .j. leeu van goude, noijable,
Rampant, gheclaut, getonct van kele,
Ende ghetant van selver vele;
Van selver ende van lasuere,
Gheburreleert, scoen ende puere,
Est derde quartier; daer in, rampant,
Eenen leeu, van kele; geclaut, getant[3568]
Van goude, getonct van kele roet;
Vierde quartier, van selver bloet,
Daer in .j. leeu van kele, ghespletteert,
Gheclaut, getonct, getant, ghecroeneert
[*]Van goude. Dese edel wapen, apeert,
Droech die hertoghe Wencelyn.
O Bruessel, edel roese ryn,
Roet ghelyc den vermelloene,
Hoe noede mochty den hertoghe coene[3577]
Verliesen, die u hadde soe weert!
Want hij u, edel pryel, vermeert
Maecte, al duer die wereld wyt;
Ende screef u aene den tytel ryc,
Dat was: Bruessel, ryke pryel van Troien!
Want vroude, blyscap ende joije

[*]Bl. 44, aarkant. (Hs. 43)

3568 Hs. ... geclaut getonct. z. 3558 en 4.
3577 Hs. Hoer noede...

En costij cryghen, dats waerhede,
Dan in u, stat van reynen seden,
Als men mocht prueven, te menegen stont.
Dies biddic den Heere die, doerwont,
Hinc aen der heileger crucen hout,
Dat hij die siele des heeren stout
Wille bringhen inder glorien troene!
Ihehanne, syn vrouwe, dedel bloeme,
Bleef in Brabant hertoginne;
Dat sij regeerde, als ic versinne,
.Xx. jaer ende *.ij.* mede,
Nae hertoghe Wenselens doet, dats waerhede
Drie jaer daer nae rees oerloghe,
Tusschen den gelderschen hertoghe
Ende der hertoginnen goet,
Om lans van Cuck wille, sys vroet,
Dat die geldersche hertoghe toech aen hem;
Soe dat die brabanters, verstaet den sen,
Toeghen liggen voer den Greven.
Maer .j. paijs soe wasser ave[3602-3603]
Ghemaect, die niet langhe en stont,
Als ic u sal maken cont.
Maer teerst, soe moet ic u doen weten
Vanden casteel te Gaesbeke,
Die die van Bruessel werpen af,
Twee jaer nae dat men lach
Voer Graven, hoert nae mij.
Te Bruessel was .j. ridder vrij,
Heer Everaert Tserclaes hij hiet,
Die .j. brueder, verstaat bediet,
Hadde, van clergien, wys ende ryke,
Ende was bisscop van Cameryke:

3602-3603 Hs, ... greven: avc. z. 4.

*Heer Jan was den name syn.
Dese edel ridder, in duechden fyn,
Was scepen van Bruessel, der stede.
Om woerde die de ridder seide,
Inden gemeijnen raet van Brabant,
Daer hij veranwerde dlant,
Seghen den heere van Gaesbeke,
Wert hem, te Lenneke, af gesmeten
Sinen voet, ic doe u cont,
Ende syn tonghe ghesneden uter mont,
Op .j. witten donder dach.
Dies die van Bruessel, inder nacht,
Toghen int lant van Gaesbeke,
Ende beleiden, ic doe u weten,
Tcastel, daer die vrouwe in was.
Ende alle dlant, syt seker das.
Quam bij hem in den velde;
Soe dat sy, met haerrer ghewelde,
Casteel af worpen; ende, daer naer,
Op den sakermens avent, dats waer,
Toghen sij weder voerden Grave,
Daer weder .j. paijs ave
Waes ghemaect, ic doe u cont,
Die omtrent .x. jaer stont.
Ende, doen die .x. jaer waeren leden,
Quamen Gelderschen, ten Bossche, in stede,
Ende sloeghen daer doet .j. poerter ryke;
Daer die ghemeijnte, gemeijnlike,
Om waeren verstormt; ende wapenden hem,
Ende quamen ter merct, ic seker ben.
Ende, alse die Geldersche vernamen,
Liepense op .j. huijs te samen
Ende riepen: ‘Geldersche, de bloeme!’
Maer die goede brabanters, vrome,
Sloegense alle meest doet,

*Bl. 45, voorkant. (Hs. 44.)

Ende vinghen den capetein oec,
Die heer Golen hiet, van over Rijn;
Ende daden hem, sanderdaechs, hoet sin
Afslaen. Dies de Geldersche hertoghe
Ontseide der hertoginne hoeghe,
Van Brabant, der vrouwen Jhehannen,
Die capetain .ij. vrome manne
*Van haeren volke maecte doen:
Deen was van Perweijs dedel baeroen,
Ende dander van Diest dedel ghenoet, -[3660]
Ende toghen, met moede groet,
In Gulkerlant, ende wonnen, onder hoven,
Ende verdorven, met brande ende roeven,
Gulkerlant, syt seker das.
Te Bamesse dat dese reijse was.
Sent Jansmesse, togense weder int lant
Ende wonnen weder, sy u becant,
Lenneke, der nuwere stat, anderwerf, onder hoven
Ende sterke casteel ende slote hoeghe:
Ende vingender op ridders ende knechten,
Ende branscatten, nae orloecs rechte,
Gulke, die scoene stede;
Ende beleijden Ruermunde mede,
Ende met hem van Simpoel dedel grave.
Haer capeteijn, hoer mij gewaghen,
Dat was van Diest die heere stout,
Ende van Scoenvorst heer Reijnout.
Daer nae was gemaect die soene:
Dat die bastart hertoghen vrome
Van Gelder lant van Cuct soude ontfaen,
Alsoe hij dede, wilt verstaen.
Ende daer met bleef gewaregen vrede.

*Bl. 45, aarkant. (Hs. 44)

3660 Hs, ... dede ghenoet.

.*Vj.* jaer daer nae quam in stede
Van Bruessel Philips, die hertoghe,
Die oem was des coninx hoeghe
Van Vranckerijc, des syt vroeder,
Want hij was syns vader broeder.
Ende dese hertoghe, in goeder trouwen,
Hadde te wive dedel vrouwe,
Greve Lodewyx dochter van Vlaendrenlant.
Ende vrouwe Mergrieten van Brabant,
Daer hij .*iij.* sonen aene wan.[3692]
Die .*ij.* ouste bracht met hem dedel man
Te Bruessel, daer die ouste sone,
Anthoenise op droech alle gone
Dat hem van synder moijen der hertoginnen
Versterven mochte, wilt versinnen;
Brabant, Lijmborch, Dalem,
Valkenborch, Wassenberghe, ic seker ben,
*Mille, Kerpen, menech slot,
Dit droech hij sinen broeder op,
By rade van sinen vader,
Ende stat van Antwerpen, al gader,
Metten prochien dier toe hoeren.[3704]
Ende Anthoenijs wert gecoren
Goeverneerder in Brabant,
Ende ghemaect, sy u becant,
Hertoghe van Lymborch ende heere.
Ende sinen vader, verstaet myn leere,
Quam .j. siecheit aen, dies hy hem vueren
Liet te Vranckeryc weert, te dier ueren.[3711]
Maer die siecheit quam hem soe groet,
Dat hij te Halle moeste bliven doet,

*Bl. 46, voorkant. (Hs. 45)

3692 Hs. ... want.
3704 Hs. Metten profhien...
3711 Hs. Te vranckeryc...

Inden Hert, die prince stout.
Te Dijgoen wert, dat wel onthout,
In Bourgoingnen, was hij gevuert,
Ende in .j. cloester gheseppeltuert
Van sartroijsen, dat es waer.
Ende men screef doen ons Heeren jaer
.M. .cccc. ende .iiij. mede.
Ende daer nae sterf, dats waerhede,
Jhehanne, die edele vrouwe;
Daer dlant van Brabant groeten rouwe
Om heeft, ende langhe hebben sal:
Want die minne es sonder getal.[3825]
Die sij tot haeren lande droech.
Haer herte altoes in vrouden loech,
Als sij haer volc wiste in vreden;
Ende haer edel herte weende mede[3729]
Bloedeghe tranen, uut puerrer minnen,
Als sij in haeren lande binnen
Wist oerloghe ocht onpeijs.
Want ic hebbe selve de vrouwe wys
Ghesien, te Bruessel, met minen oegen,
Met haeren ridders ende knechten hoeghe,
Op die merct, menichwerf, comen,
Om dat die edel weerde bloeme
Die heeren, die laghen in partien,
Te peijse woude bringhen. Dese vrindelichede[3738-3739]
Heeft sy menichwerf gedaen:
Dies haeren edelen name staen
*Sal, euwelec levende, inde cornike,
Ende in die herten, gheminlike,[3743]

*Bl. 46, aarkant, (Hs. 45)

3825 Hs. ... die winn minne... *winn* doorgehaald.
3729 Hs. ... wende... met eene *e* boven *wende* gezet, tusschen de *w* ende *e*.
3738-3739 ... partien (par*teien*) vrindelichede (heide) z. 4.
3743 Hs. Ende d in die ..., *d* doorgehaald.

Diese kinden, der brabansoene.
O Jhehanne, edele bloeme,
Gheresen uut der troijsscher warande;
Van graede te grade, vrouwe playsande,
Neder ghedaelt van Ectors bloede,
Die, met ridderliken moede
Ende met faijten der hoeger wapinen,
Voer Troijen, op der eerde sine,
.Xix. coninghe bracht ter doet;
Van desen mogende prince groet
Waerdij comen ende gheboren,
Ende oec verwapent, als u laet hoeren
Die edele Cornike, in harer beghin.
Die Heere, die, buten Jherusalem,
Hinc gherect aens crucen roede,[3758]
Die wille die siele der vrouwen goede,
Ocht sij es in enegher noet,
Doer syn bitterlike doet,
Verleenen suete hemelrike! -
Brabant regeerde sij eerlike
Ontrent .ij. jaer.
Ende, doen sy sterf, screef men claer
.M. .cccc. ende *.vj.* mede.
Op sente Loeijs dach, dats waerhede,
Steerf die edele werde vrouwe;
Ende sy wert, met bitteren rouwe,
Begraven, die bloeme van hoeger natueren,
Te Bruessel, tonser Vrouwen bruederen,
Op sente Barbelen dach, der maecht,
Met groeten rouwe ende seer geclaecht.
Ende hertoghe Anthoenys, sy u becant,
Wert te Bruessel, in Brabant,
Ghehult, op sente Thoemaes dach.

3758 Hs. Ghinc gherect.., z. 10.

Een edele vrouwe, daer vele aen lach,
Soe hadde ghetrout die vrome princier,
Dochter van Simpoel, graven fier,
Daer hij .ij. sonen af behelt.
Brabant hadde sij maer in haerrer gewelt
.Xxx. weken ende *vive*,
Nae dat versciet van haeren live
Jhehanne, die edele hertoginne.
Op sente Cleeren dach, wilt versinnen,
[*]Inden oeghst dat sij versciet.
God wille uter hellen verdriet
Bringhen die siele der scoender bloemen!
Jaer ons heeren screef men scoene:
.M. .cccc. ende *.vij.* mede.
Ter Vueren dat sij, met jammerhede,
Wert begraven, die vrouwe ryke,
In die tomme, bij hertoghe Henrike,
Van Mechelen ende van Lymborch heere,[3794]
Hertoghe Jans sone, dese prince vol eeren,
Van Brabant, die men van Coudenberch hiet.
Ende hertoech Anthoenys, verstaet bediet,
Die moghende hertoghe, groet van love,
Troude daer nae .j. vrouwe hoeghe,
Die edelste vander kerstener wet,
Die mechtechste van goede, de beste met,
Die men weet dragen vrouwen name.
Want die vroemste der werelt samen
Syn haer maghe, als ghy mocht hoeren;
Die vranxsche coninc, hoegheboren,
Es haers vader moijen sone;
Ende van Hongheren die coninc vrome,

[*]Bl. 47, voorkant. (Hs. 46)

3794 Hs. Van menchelen lymborch... met *ende van* boven de reke gezet, tusschen *mechelen* en *lymborch*.

Die hem scryft keijser van Roemenie,
Es haer oem, ende die coninc vrije
Van Biem; ende sy es hertoghinne
Van Guerlech, alsoe ic kenne,
Ende van Lutsenborch mede,
Ende mergrevinne, dats waerhede,
Van Brandenborch, sij u bekant;
Ende grevinne in Luser lant.
Ende dese edele vrouwe goet.
Troudij te Bruessel, des syt vroet,
Int jaer ons heeren *.M. .cccc. .vj. ende .iij.*,
Des derde dages, hoert nae mije,
Na der *.xij.* apostelen dach;
Daer men feeste ende vroude sach
Driven, van meneghen hoeghen lichame.
O Brabant, hoe gherne mochty aene
Sien die edele versaminghe
Vanden edelen jonghelinghe,
Hertoghe Anthoenys, uwen heere,
Die vrouwe Lysbetten, die bloeme vol eeren,
Troude, want sy, van ouder aert,[3828]
Te samen uten ryken bogaert
*Van Brabant syn comen ende geresen.
Welken bogaert steet gepresen,
Inden Spiegel ende in Coernike,
Boven alle boegaerde van erterike,
Als ic by redenen nu wille proeven.
Want Kerstenheit heeft moeten behoeven
Dicke der vrucht ende dedel fruijt,
Dat gewassen ende gespruijt
Es uten bogaerde van Brabant.
Want paijene, Gots viant,

*Bl. 47, aarkant. (Hs. 46)

3828 Hs. ... van der ouder aert, *der* doorgehaald.

Hadden suete Kerstenhede
Onder haer vule voete ghetreden,
Menech werf, ende te nieute bracht,
En hat die ridderlike macht
Vander werder vrucht ghedaen,
Die Got ghegroijt, wilt mij verstaen,
Heeft laten uten boegaert ryke
Van Brabant. Welc men properlike
Spelt, in latin, met letteren .ix.,
Welc lettere ic op .ix. levene
Wille stellen, die comen syn ende geresen
Uten bogaert, alsmen mach lesen
Inden Spiegel ende in die Cornike.
Die ijerste lettere des namen ryke
Vanden bogaert, Brabancia,[3854]
Dat es een *.B.*, als ic verstae.[3855]
Dats *Beata*, ende es .j. salich lant,[3856]
Daer ic die ijerste vrucht plaisant
Op wille stellen ende geliken[3858]
Van Karlemanne, den prince ryke,
Die eerst creech heerscap op Haspegouwe,[5860]
Nae Cristus doet, wilt onthouden.
Dese Karlemain was dierste boem,
Die *Christus* in den boegaert scoen
Plante, die ic noeme Brabansia.
Want alle die vrucht, die, daer nae,
Es uten bogaerde comen synt,
Syn ghegroijt, sy u bekint,

3854 Hs. ... brabansia brabancia, 't eerste, dat met *s* gespeld is, doorgehaald.
3855 Hs. ... verstaet, de tweede *t* van *verstaat* doorgehaald.
3856 Hs. Dats beta.
3858 Hs. ... ende l geliken, *l* doorgehaald.
5860 Hs. ... op ha haspegouwe *ha* doorgehaaid.

Uter herten van Karle man.
Want uut hem groijde, als ic vernam,
Twee bloemen: deen was hertoghe Puppyn
Ende sente *Amelberghe,* die suster syn,
[*]Die te Lobbes, int cloester, es verhaven.
.V. bloemen, die niet waeren bescaven,
Vloeijenden uut *Amelbergen*, der bloemen:
Deen was Emebertus, als ic goeme,
Die bisscop te Camerike was,
Ende leet te Maboijgen, als ic las;
Die ander bloeme heet sente Rynelt,[3878]
Ende Martelersse was, als men telt,
Ende leet te Santen, boven alle verheven;
Die *derde* bloeme, reijn van leven,
Dat was die goede sente Verelt,
Die te Gent, sij u ghetelt,
Leet verhaven erlike;
Sente *Ermelende*, die bloeme ryke,
Die men te Meldert versoekende sij.
Ende sente Goedele, die maget vrij,
Dit waeren .v. saleghe, edele bloemen,
Gegroijt, gewassen uten boeme
Karlemains, als ic u seide.
Dies ic betoene, metter waerhede,
Dat Brabant es .j. salec boegaert, -
Ende dat ic die .*B.*, sy u verclaert,
Gheexponneert hebbe te recht.
Een .*R.* soe volcht den name slecht,
Ende bediet ons *Regalis*,
Dats .j. coninclic lant, syts wys.
Een coeninclic lant macht wel heten,

[*]Bl. 48, voorkant. (Hs. 47)

3878 Hs. ... rynelt, de *n* van *rynelt* is gezet waar eerst eene *w* stond, die half uitgewreven is.

Ende dese letter, sekerlike,
Stellic op Karrelemains sone, Puppin,
Die een doemer der Sarresin
Was, ende .j. voervechter der Kerstenhede,
Ende syn ridderlike lede,
Als .j. coninc, met sinen lieden,
Toende inden velde, hoerdic bedieden,
Niet als .j. hertoghe, als hy was.
Ghelyc die lilie, die, int gras,
Neemt uut boven alle bloemen,
Alsoe naemt leven prince vrome
Boven alle lans heeren uut.
Sijn vrouwe Yduburch, die Gods bruijt,
Bracht hem ter wereld .ij. edele bloemen:
Sente Begga ende die maget scoene
Sente *Gheertruijt* van Nijvel.
Hier by mach Brabant heten wel
Een salech, heilech, coninclic lant,
Want daer ghegroijt ende gheplant
*Es uut menec fruijt, in Kerstenhede:
Sente *Watruijt*, sente *Adegonde* mede, *Bl. 48, aarkant. (Hs. 47)
Ende sente *Gommaer*, van Liere,
Ende *Sente IJde*, die vrouwe fiere,
Coninc Godefroits moeder, van Boloen,
Ende *sente Lysbeth, sente Berlende,* die heilege bloeme,
Dese syn alle te male ghegroijt
Vanden boeme, die stont ghebloijt
Inden boegaert van Brabant,
Karlemains herte, die dierste plant
Was, alsoe ghy hebt gehoert.
Den derde prince stellic voert,
Die ghewassen es ende geresen
Uut desen bogaert, als ghy moecht lesen
In die Cornike, hebdys gheere,
Als ic, met corte woerde, cleer

Hebbe gedicht, naeder waerheit; -
Karlen Marteel, die, talder tyt,
Vacht op die honde Sarasine;
Ende willen op de letter fine
Van Brabansia stellen,
Ende es .j. *.A.*, daer men met spellen
Mach *Antiqua*, dats out lant.
Wel maecht alsoe syn becant,[3941]
Want tusschen der Denouwen ende der Geronde
En woenden, in ouden stonden,
Soe saen niet liede als in dese eerde;
Ende Karle Marteel, die prince werde,
Die ijerste was, van dessye der zee,
Die, over die maryne, maecte gevee
Gots viande, Saresine.
Want hij, metten swerde staline,
Soe verre toech over die doede mere,
Dat hij, met sinen oeghen cleere,
Den vieregen muer des paredys
Sach, dus magic u doen wys,
Dat hij die lettre heeft volbracht.
Want douste lant heeft hij besocht,
Dat Got ter werelt heeft gemaect.
Die vierde letter wort gestaect
Op sinen sone, coninc Puppyn,
Die, metter ridderliker ordyn,
[*]Ghevrijt heeft den soeten bogaert,
Ende syn edele siele verclaert
Inde vroude hemels troene.
Een *.B.*, soe es die letter scoene,
Die vierde, ende heet *Boenae*,
Dats goet lant, als ic verstae.[3965]

[*]Bl. 49, voorkant. (Hs. 48)

3941 Hs. Welc...
3965 Hs. ontbreekt. De reke die ontbreekt, zal aangevangen hebben met *Dats goet lant....* waarvan *Dats* alleen geschreven wierd, en aangevuld met goet lant enz.

Goet lant eest, want goede vrucht[3966]
Esser uut comen, daer verhuecht
Seere es bij soete Kerstenhede.
Die, om syn heilech, vroem leven,
Vanden heileghen paus Steven,
Wert coninc gecoren, in Vranckerike,
Als u doet kinnen die Cornike.
Goet lant es Brabant, dat es waer,
Van scoenen rivieren, fonteinen claer,
Van beempden, van wigaerden, van foreesten,
Vol goets lants, vesche ende beesten.
Men mach uut Brabant sekerlike,
Met scepen, uut alle coenincriken,
Comen tAntwerpen, aen dlant.
Dus heeft Got edellike geplant
Desen boegaert, bij Puppine,
Uut wien die v^{ste} bloeme reijne
Es geresen, als ic wille tonen.
Dats groet Karle, daer deuget scoene
Got, te meneger stont, uut vracht:
Die vyfste letter heeft hy volbracht,
Met sinen vromen, edelen leven,
Als syn daden houden bescreven:[3988]
Dats een *.A.*, ende, in latyn,
Heetet *Audax;* in diesch maecht syn
Coene. Merct ocht hier te voeren
Nie coender prince wert geboren
Dan groet Kaerle was, Puppyns soene,
Als die Cornike, cleer ende scoene,
Van hem tuijcht, ende den Spiegel ijstoriael.

3966 Hs. Dats goed lant eest.
3988 Hs. Als sy daden...

Die brabanter mach oec heten wael
Coene, want hij, met sinen heeren,
Liever doet bleve, dan, in onneren,
Vloe vanden velde, wilt verstaen;
Als hij dicke heeft gedaen,
Want, soe die brabanter es ouder,
Soe syn coenheid es menechfouder.
Ende alsoe waest in Karel, den heere:
Alsoe groete vromicheid mocht men leeren
*Aen hem, tsinen .lxx. jaeren, dits waer,
Als doen hij out was .xxx. jaer:
Den aert hadde hij der brabansoene.
Bij hem soe es den boegaert scoene
Van Brabant sere vruchtberech worden,
Want hij heiden gheloeve ghetorden
Heeft, te male, meer onder voet,
Dan alle die leefden niet, sys vroet;
Ende meer siele bracht in Hemelrike,
Dan alle die leefden, van princen rike.
Een *.N.* die seste letter es,
Ende die bediet, syt seker des,
Nobilis, dats edelheit.
Ende dese lettere die ridder ryc
Heeft volbracht, die greve Roelant,
Want hij gewortelt ende geplant
Es uten brabanscen boegaert;
Want syn moeder, die vrouwe wart,
Was Puppyns dochter ende Karels suster mede.
Soe edel, volmaecten edelhede
En vint men van ghenen riddare,
Alst doet van Roelande, oppenbare,
Want noet vloe hij voer Saresyn,
Ende noet sach men den ridder fyn
Mat ocht moede, in eneghen stryt,
Sonder op Ronsevale, sekerlyc,

*Bl. 49, aarkant. (Hs. 48)

Daer hy vercocht was, van Guweloene.
Ende suver maecht, die ridder coene,
Sterf, dies hij Brabant heeft gheert
Met synder edelheit, syt u verclaert.
Syn brueder, fransoijs Boudewyn,
Die qualec vervroemt mochte syn,
Es uten edelen bogaert comen.
Lect al te hoepe die princen vrome,
Die lefden, van Troijen was gevelt;
Jae, die gat in hoerer ghewelt
Hebben lant, in desside der marine;[4040-4041]
Ende leest den Spiegel; ende, groet ende cleine,
Die Corniken van allen landen;
Ende bint te hoepe, in .j. bande,
Al die geborte ende al die daden
Van allen heeren, van grade te grade
[*]Neder dalende, tot nu:
Soe seldy vinden, dat sec ic u,
Meer vromer dade ende edelheden
Uut Brabant comen, dats waerhede,
Dan uut allen kersten ryke.
Als Jacop van Merlant, clerlike,
Wel betuijcht, in synder wisen,
Daer men hem *.ix.* die besten prisen
Hoert van der werelt, in wetten *.iij.*
Van *Ectoren*, den ijersten, geloves mije,
Es Brabant comen ende die wapine.
Ende *Julius* Cesaer, die keiser fine,
Die ijerst keiser van Roeme was,
Was Karels sone, syt seker das,
Ende Swane, voer Christus geboert.
Ende vanden .iij. kerstenen prince, voert,

[*]Bl. 50, voorkant. (Hs. 49)

4040-4041 Hs. dit vóór, dat na gezet; bij 4041 staat eene *a*, bij 4040 eene *b*.

Waeren die .*ij.,* sy u verclaert,
Comen uten brabanschen boegaert:
Dat was *Karel* ende *Godefroit*
Van Boloen. Merct dan bloet
Ocht Brabant wel edel mach syn,
Dat, vanden .*iij*. besten kerstyn.
Die noijt peert reden ocht spien sporen,
Die twee uut Brabant syn geboren,
Dies maecht wel heten .j. edel bogaert.
Die .*vij*. letter wert u vercleert[4072]
Ende es een .*C.*, daer men met spelt
Canis, die van mij ghestelt
Wert op den hont, die, van natueren,
Ghetrouwe ende edel, van sinne puere
Es, boven alle beesten die leven.
Want vanden hont vint men bescreven
Dat hij, doer enxt noch doer noet,[4079]
Noch doer die vrese vander doet,
Sinen meester wilt ave gaen
Al saech men sinen meester ave slaen
Heden muijle, poet ocht voet,
Merghen soudij, ben ic vroet,
Hem bliven bij, saghy hem mesdoen.
Dier ghelyc can gheen oekesoen
Die Brabanter vinden op sinen heere:
Al haddine hem genomen goet ende eere,
*Ende doen bannen uut sinen lande;
Hoerdij van hem spyt ocht scande
Spreken, hy souder vechten voer:
Soe naeuwelic, uut vercoren,
Mint die Brabanter den heere sin.

*Bl. 50, aarkant. (Hs. 49)

4072 Hs. Tusschen deze reke en de volgende: *Ende es een C die van my ghestelt*, doorgehaald met zwart en rood. z. 4074.
4079 Hs. ... doer noijt.

Herten, beeren, evere ende swyn
Can hy dwinghen, die edel hont:
Soe heeft hij oec, in ouder stont,
Die Brabantere, die besten Sarresyn
Doen bekinnen die wet kerstin.
Want die Brabanters, ic wille ghyt weet,
Waeren beghinsel ende op set,
Als men in den Spiegel mach lesen,
Dat kersten geloeve es geresen,
Hier inden lande, scoen ende claer.
Ende bi den hont, dats openbaer,
Wil ic geliken den jersten Jan[4105]
Van Brabant, die, in sinen dan,
Den fellen verrader, den griffoen,
Vinc, inden riken palise scoen,
Te Parijs, onder syn muegenthede:
Daer jaechdine, ende matten mede,
Ende brachten ter doet, aen Monfacoen,
Ende verloste die suver bloem
Synder suster, der vranscher coeninginnen.
Gelyc den hont, die, metten fieren sinnen,
Die beesten jaecht uten wilden woude,
Alsoe jaechde dedel hertoge getrouwe
Syn viande uut alle hoeken en wiken,
Als men mocht merken ende sien bliken
Over Ryn, voer casteel, te Woerenc,
Daer hy den alder hoechsten tronc
Van Dutsche lande te nieute bracht.
Want .xxj. lansheeren cracht
Veldy daer voer haer muegenthede;
Dies hij volbracht heeft, metter waerheide,
Vanden hont die edel natuere:

4105 Hs. Wili... de tweede *i* doorgehaald.

Want die quadien nieuwers gedueren
Voer hem moeten, in synder stont,
Ghelyc de wolf mach voer den hont,
*Waer hien weet, dat es waerhede.
Die achtste letter, teser stede,
Dat es *.I.*, wilt mij verstaen,
Daer men met spelt, al sonder waen,
Justicie, dats gerechticheit.
Daer men met mach, dats waerheit,
Wel bij geliken de gerechtechede,
Die uut den princen van hoegen seden
Es geresen der brabansoene.
Want meer Sante ende Santinne comen
Es uten edelen brabanschen prielle,
Dan uut alder werelt ghehele,
Als men cleerlyc vint bescreven.
Wel ghedaen heeft haer gerecht leven
Dat sy besitten suete hemelrike.
Lant ende stede, der ghelike,
Ridders ende knechten ende vrouwen,
Hebben meer gerechteger trouwen
Gheoerbert, in alle saken,
Dan alle die ghene, dats waer sprake,[4148]
Daer men af vint gescreven staen.
Dat edel waert trac hem oec aen
Van Brabant die derde hertoghe Jan:
Gherechtich was die edel man
Boven alle princen hoeghe,
Als men hem in menech poent sach togen,
Binnen den edelen leven syn,
Beijde over Mase ende over Ryn.
Want seghen .xvij. lansheeren vercoren

*Bl. 51, voorkant. (Hs. 50)

4148 Hs. Van alle...

Orlochde die hertoghe, als ghy moecht hoeren,
Hier voer gescreven in die Cornike,
Ende heeft dat wort, edel ende rike,[4160]
Wel volbracht, *Justicia*.
Die .*ix*[ste]. lettere es een .*A*.,
Daer ic bij gelike dat lam,
Dat in latine, hout u daer an,
Angnus heet; welc, van natueren,[4165]
Onnosel ende suver van sinne puere,
Es die baptiste *sente Jan*.
Onsen heere *Jhesus* hiet .*j*. lam,
Want lam in hem niet en heet
Dan alle onnoesel suverheit.
[*]Dies maech ic den brabanter, sekerlike,
Biden lamme wel geliken;
Want wreet noch fel soe en es hij,
Gelyc dat ander liede, hem by,
Syn, uut meneghen anderen lande.
Gracelike vrouwen menegerande
Ende fressche manne vint men meer
In Brabant, van vol maecter eeeren,
Dan doet ergens in Kerstenhede:[4179]
Oetmoedech, edel, ende reijn van seden,
Soe es die rechte brabansoen.
Dies ic die .ix. letter scoen
Vanden name *Brabancia*
Wil spellen metter edelder .*A*.,
Ende byden edelen *Angnus*
Geliken leven, syt seker des,
Vanden hertoghe Wencelyn,

[*]Bl. 51, aarkant. (Hs. 50)

4160 Hs. Ende v heeft... *v* doorgehaald.
4165 Hs. ... wel van natueren.
4179 Hs. Dan doet, d.i. dan *'t* doet, dan *men* doet.

Die dat edel leven syn
Regeerde als .j. oetmoedech lam.
Nochtan was die edel man
Die edelste prince der werelt wyt;
Want sone was hij .j. conincs ryc,
Ende van Almaendien keisers broeder,
Ende brueder der coningen, syts vroeder,
Van Vranckeryc, dats waerhede;
Ende hertoghe van Lutsemborch mede,
Van Lymborch, Lotryck ende Brabant,
Valckenborch, Wassenberch, sy u bekant;
Mercgreve des Heilichs Rycs mede,
Ende uut synder moeder lichame gesneden.
Nochtan bleef die vrouwe te live
Ende creech daer nae, als ic scrive,
Eenen man, die edele vrouwe,
Nae dat sij vanden prince getrouwe
Verleecht ende moeder wert mede.
Dies hij die edelste van Kerstenhede
Was gerekent, in synder tyt.
Sonder hoverde, sekerlyc,
Was die hertoghe, edel ende goet,
Gelyc den lamme, in sinen moet,
Dat in hem heeft gheen venin.
Dies ic den hertoghe Wencelyn
*Stelle op die .ix. lettre ryke,
Daer ic *Brabancia* properlike,
Den edelen name, by wille spellen.
Die Heere, die de donckere helle,
Op den Paesdach, breken woude,
Die wille die sielen des heeren bouwe
Verbliden, in der glorien troene;
Ende alle die sielen der princen vrome,
Die van Brabant die rike warande,
Metten ridderliken brande,

*Bl. 52, voorkant. (Hs. 51)

Gheregeert hebben, in vromer eeren,
Als men gescreven, scoen ende cleer
Vint, beide in Spiegel ende in Cornike,
Ende men mach lesen properlike,
Met corten woerden, hier in gescreven.
Ic woude ic mochte alsoe lang leven,
Dat ic vonde selken brabansoene,
Diet leven der vromer hertoghe coen
Minde, gelyc dat ic douwe;
Ende mij dan betalen woude
Inc, cost ende papier:
Ic soudem tleven der heeren fier,
Beide van kersten ende sarresine,
Dichten, in schoene, vraije rijme,
Die sy in haer edel leven,
Sint Ectors van Troijen tyt, bedreven
Hebben, inden brabanschen aert.[4239]
Soe soude der werelt gheoppenbert
Worden den hoegen, verborgen scat,
Die nu onder die voete plat
Leet, vertorden ende verspleten;
Ende, nu, ghesockelt ende ongemeten,
Leet, in menegerande partie,
Ghelyc dat elc, geloves mije,
Heeft gedicht, alsoe hyt vant.
Och, edele roesengaert, Brabant,
Weerde priel, soet ende scoene,
Wat minliker provetsen vrome
Soude men dan hoeren vanden heeren
Hoe sij haer edel leven in eeren[4252]

4239 Hs. ... raet, doorgehaald en vervangen, boven 't woord, door *aert*.
4252 Hs. Hoe hij...

Gheregeert hebben, in haeren tyt.
Want, mocht ic, in rijme, clerlijc
*Bescriven die daden elcs prinsier,
Die sij, uut hoeghen moede fier,
Hebben bedreven in haer leven, -
Ende nae rechter verdienten geven
Elken prys, nae synder weerden,
Ic soude noch, in die brabansche eerde,
Menech herte in vrouden ontpluken
Ende uut menegher oegen spruten
Doen heten tranen, uut puerer minnen,
Als vanden edelen suptilen sinnen[4264]
Die hoeghe woerden verstaen!
Eij lasen! neen ic, maer daert aen
Ghebrect, dat doen ronde penninge.
Want, wat ic scrive, dichte ocht winne,
Ic slechte den hase, in myn doen,
Die altoes eet syn coren groen.[4270]
Alsoe varic talder ueren:[4271]
Ic ete myn coren, eert in scuere
Got verleent, vanden velde;
Maer, in der gotliker ghewelde
Voegic myn siele, nae haer begeren.
O hertoghe van Brabant, edel heere
Anthoenys, prince edel ende hoegeboeren,
Uwen edelen sinnen laet comen voeren
Die hoeghe, edele, volmaecte voeren
Ende van wapenen die ridderlike antoere,[4280]
Ende die edele, vrome maniere,

*Bl. 52, aarkant. (Hs. 51)

4264 Hs. Als..., d.i. als z', als ze, als zij.
4270 Hs. Die altoes et... met eene *e* boven de reke, tusschen *altoes* en *et*.
4271 Hs. ... talder h ueren, *h* doorgehaald.
4280 Hs. ... die ridderlike ectore, vrglk. 2973.

Ende die wise daden der werder princieren,
Van uwer vorders, der hoeger heeren,
Die, in alsoe vol maecter eeren,
Metten scerpen sweerde van stale[4285]
Hebben goed, ende daertoe palen,
Afgewonnen Sarresinen,
Ende aent heilege Geloeve kerstine
Meest bracht die lande die nu kersten wesen,
Als men in die Cornike mach lesen,
Die ligghen desside der wilder meere.
Ende daertoe, vrij edel heere,
Waeren sij uten brabanschen bloede,
Die, met edelen, stouten moede,
Jherusalem hebben .ij. werf bekeert,
Ende meneghen paijen ongheleert
*Kersten gemaect, over die marine.
Ic vinde den meneghen, die syn venijn
Op mij sciet, ende vrecht mij
Ocht Karle, ende dander heeren vrij
Van Brabant, dit wonder daden alleene.
Neensij, want meneghen prince reene
Hadden by hem die heeren ryke:
Het hadde geweest onmoegelike,
Nochtan es kersten menech lant,
Dat elc allene wan in camp,[4306]
Sonder ijemens hulpe, metten swerde.
Maer, nae dat sy gecregen die werde,
Die vrome heeren der brabansoene,
Dat sij op set der Saregoene
Waren te jagen uut desen palen,
Soe moeten die hoege dade noijale
Op hem gescreven sijn ende gestelt,

*Bl. 53, voorkant. (Hs. 52)

4285 Hs. ... scerpen van stale.
4306 Hs. ... Want in camp.

Want hem, als heeren, in haer gewelt
Worden ghegeven alle lande.
Merct Karlen, ocht hij die kersten warande
Niet en hielt als over heere.
En vrecht niet vorder noch niet meer:
Alleene costys niet gedoen,
Sonder hulpe der hoeger baeroen,
Niet meer dan ander heeren vrije,
Sonder haer heeren ende baenronie,
Niet cunnen ghedwinghen haer viande.
Dese questie laet ik hem te pande,
Dier op willen erghuweren,
Ende ic biddu, vry edel heeren,
Hertoge van Lotric, van Brabant,
Wien onderdenech soe menec lant
Van recht nu es, Lymborch, Dalem,
Valkenborch, Wassenberch, Kerpenen,
Lutsenborch, Guerlech, Brandenborch mede,
Ende Luser lant, dats warhede;
Merc greve Heilich Rycx daer toe,
Wilt peijsen, spade ende vroe,[4334]
Op uwer vorders regement;
Ende emmer in u herte prent
Hoe van Brabant dierste Jan
Syn viande voer Woerenc verwan,
Dier wel .xxj. was,
Ende seghen hem, syt seker das,
*Wel .x. manne hadden segen een;
Ende voert, dinct op den prince reen,
Hertoge Jan, uwen over ouder vader,
Die, seghen .xvij. lans heeren te gader,
Syn edele palen hilt vrij.
Wildj dat dinken, hout dat van mij,

*Bl. 53, aarkant. (Hs. 52)

4334 Hs. ... spade ende daertoe vroe.

Ende printen in uwer herten gront,
Ghij selt u edele palen ront
Alsoe wel vrij houden als hy dede,
Want liede, volc, lant ende stede
Hebdij alsoe vele als hij,
Ende selve bloet hebdy u bij,
Comen van baenrotsen, ridders ende knechten,
Die u lant alsoe gherne in rechte
Souden u hulpen houden, als u vorders daden.
Ende oec soe es, van grade te grade,
In u ghedaelt dat selve bloet
Vanden heeren, hoech gemoet,
Uwer vorders, der brabanscer heeren,
Als u wapene, scoen ende cleere,[4360]
Wel betoent wenen ghy comen syt.
Want inden scilt, van gesteynte ryc,
Die ghij draegt, van .iiij. quartieren.
Mach men merken, prince fiere,
Dat ghij syt van Karels bloede,
Ende van Ectors, hoech van moede,
Van Troijen, Priamus sone.
Want, nader wapenen ryc ende scoene,
Syn van safieren die .ij. quartiere,
Blikende van gesteijnte diere,
Daer in van topase lijlien drie,[4371]
Met .j. bordueren, hoert na mije,
Van perlen, van robine gecopeneert.
Dander quartier, scoen vercleert,
Es rykelec van dijamant,
Daer in van topase .j. leu rapant,
Gheclaut, getonct van robin,

4360 Hs. Al u wapene...
4371 Hs. ... van topse...

Ende ghetant van perlen fin.
Van perlen es tvierde quartier,
Daer in leeu van robine fier,
Ghespletteert ende oic rampant,
Ghecroent, geclaut, ghetonct, ghetant
*Van topase, vrij edel heere.
Uwer vrouwen, der bloemen vol eeren,
Willic blaseneren haer wapine,
Hoet viel, dat men, prince fine,
Mocht scriven ende vinden, nae u doet,
Wie sy was, die vrouwe groet,
Die, in duegdeliker eeren,
U edele warande halp regeren
Van Brabant, als vrouwe ende hertoginne,[4391]
Vrouwe Lysbeth, die jonge coninginne,
Die menec heet al van Bijem,[4393]
Hertoge Hans dochter, ic seker ben.
Van Gurlec, Lutsemborch, ende greve
Van Luserlant, welc haer es bleven,
Ende Brandenborch, daer toe mede,
Van haeren vader, des keisers sone.
Oec heeft .ij. coninge te oeme:
Deen vanden lande van Bijem,
Dander van Hongeren, ic seker ben.
Ende den scilt, es mij vercleert,
Daer haren name bij es vermeert,
Es ghequarteleert rikelic.
Dierste es van robine ryc,
Daer in, rampant, leeu van perlen,
Ghespletteert, ic seker ben,

*Bl. 54, voorkant. (Hs. 53)

4391 Hs. Tusschen deze en de volgende reke: *Vrouwe Lysbeth al van byem*, doorgehaald met rood en zwart. z. 4393.
4393 Hs. Vrouwe lysbeth die men jonge coning*inne*.

Ghecroent, gheclaut, ghetonct, getant
Van topase. Dander, als ic vant,
Es van perlen, scoen ende fyn,
Daer in eenen aer van robin,
Van topase gebect, geclaut.[4412]
Derde quartier, mij onthout,
Es van robine, van perle hoet,
Daer in leeu van perlen bloet,
Ghespletteert ende rampant,
Ghecroent, geclaut, getonct, getant
Van topase. Tvierde quartier
Es van perlen, daer inne fier
Enen osse, ghetint van topase mede,
Int vergederen, dats waerhede.
Daer .*iiij*, quartieren in .j. scilt steet,
Van perlen ende safieren geburreleert,
*Daer in .j. leeu van robyn,
Gheclaut, ghetonct, scoen ende fin, *Bl. 54, aarkant. (Hs. 53)
Rampant, van topase ghetonct, getant.
Och hertoghe, edel prince van Brabant,
Dese bloeme, dese wyflike figuere,
Muechdij in vrouden, talder ueren,
Gherne aen sien, met bliden oegen;
Want sij, boven meneger vrouwen hoege,
Van duechden dragende es den name;
Dies de liede, al te samen,
Seggen, met vrouden, in bliden wesen,
Dat hertoginne Jhehanne verresen
Weder es, int brabans plein.
Van Kerstenheit dedelste greijn
Stont nae die bloeme van hoeger aert;
Maer ghy beide moest den sueten boegaert

4412 Hs. ... van topose ... geclauct, de tweede *c* van *geclauct* doorgehaald.

Te gader besitten, in reijnen moede;
Die edele substancie van edelen bloede,
Die van oust daer uut quam,
Mocht nijemen sceiden, prins lofsam,
Sij moest verenegen te samen.
Nu willet in danke, prins hoech van namen'
Nemen, dat ic, rudarys plomp,
Mij onderwinden den hoeghen tronc
Te stellen in vraijen rijme:
Uut pueren minne, heere mine,
Doe ic, ende anders niet.
Die Heere die, uut minnen, liet
Hem recken aen crucen hout,[4452]
Die wille u, edele heere stout,
Verlenen, u leven, rast ende vrede,
Lanc lyf ende gesondechede,
Met uwer vrouwen, der edelder bloemen;
Ende dat van u beiden comen
Mach selke vrucht, daer Kerstenhede
Ghecrijghe vroude ende eendrechtichede,
Dies biddic hem ootmoedelyc,
Ende dat ghy suete hemelryc,
Als ghij niet langer leven muegt,
Met uwer vrouwen, der jonger juegt,
Besitten moet, hoeghe Jherusalem.
Dies bit Hennen van Merchtenen,
Int jaer ons Heeren .m. .cccc.
Ende *.xiiij.*, wie dats wondert.
[*]In meerte, de .x. calende,
Soe makes Hennen een eijnde; [*]Bl. 55, voorkant. (Hs. 54)
Die Gode bit, doer syn oetmoet,
Dat hy om niet syn weerde bloet

4452 Hs. Hem recken liet...

Om sinen wille niet hebbe gestort,
Maer onnem selke rouwe int inde, als hem cort[4473]
Aeem ende leven, dat die viant
Verliesen moet daer hem nae lanct;
Ende oec alle die ghene mede,
Diet hoeren lesen, in genuechelechede.
Ende spreect den dichter, daer nae,
Dies bidt hij u, .j. *Ave Maria*.

4473 Hs. Maer selke rouwe int inde als hem cort.

Twee A-B-C-Lijsten.

I. Woorden en Wendingen.

Aaen. Aan. 477.
A. Angnus. 9e letter van *Brabancia*. 4162-4165, 4182, 4184, 4185, 4213.
A. Antiqua. 3e letter. 3939-3940.
A. Audax. 5e letter. 3986-3989-3990.
Achtechs. Achtege's, achttet's, achtede's. 2979, Z. Verdam, i.v. *Achten*. 't Volk zegt nog *achtege* voor *achtede, achtte*; *mostege* voor *most, moest*.
Achterdeel. Nadeel, hinder, tegenspoed. 1104.
Achterkeeren. Wijken. 2291-2292. Z. Verdam, i.v.
Aeem. Adem, asem. 4474.
Aen. Tot. 132.
Aen iemand sijn. *Assiduus esse apud*. 1262. Z. Verdam, i.v. II. 1) c.
Aen syn sweet, aen bloet, aen vleesch. Bij, door, wegens, door kracht, bij rechte van. 2766-2769. Z. Verdam, i.v. I. 2. ‘Ge zult er uw' dood aan halen,’ zegt het Volk.
Aender. Ander. 494.
Aene. Aan. 3692, en elders meer.
Aeneleggen. Aanleggen. 1706.
Aenesien. Aanzien. 3823-3824.
Aenetien. Z. *Teech*.
Aenschyn. Blijkbaar, zoo't bleek. 1524.
Aensteken. Ontsteken, in brande steken. 3211.
Aenstoken. Ophitsen. 1679.
-Aer. -Er. Z. *Riddaer*.
Aer. Adelaar, arend. 669, 672, 982, 1137, 4411.

Aert. Afkomste. 70, 3828, 4418. - Handelwijze, inborst. 45, 400, 574, 1002, 2064. - Kunste. 1834, 2692(?), 3371. - Landstreke, 1372. 3077, 4219. Z. *eerde* (4260), *plein* (4436), enz. - Wijze, hoedanigheid. 1054.
Aeve. Af, van. 838, 839. Z. *Ave*.
Aevrecht. Averecht. 3290.
Afsmiten. Afslaan. 3628.
Aftrecken. Z. *Trochtijt*.
Afwinnen. Veroveren. 4287.
Alaen. Aan, naar. 1798.
Aldoen. Alsdoen, dan. 2374.
Alduer. Dóór 1690.
Alelder. Langs elders. 1689.
Al over al. Overal, bij 't Volk nog *alverals*. 1555.
Al rive. 2547. Z. *Rive*.
Als. Als ze, als zij. 4264.
Als die. Gelijk iemand die. 404.
Alse. Als. 449.
Alsen. Als hem. 1630.
Alsy. Als zij, 653.
Al sij. Als zij. 1720.
Alsoet. Alzoo men. 2298. - Alzoe't. 1295.
Al stille. Stille. 3218.
Alsus. Aldus. 817.
Al te seere. Uit der mate zeer. 1828, 1994, 1994.
An. Aan. 1164.
Ander. Tweede. 2571.
Anderdaegs. Des anderen d. 1945.
Ane. Aan. naar. 2298.
Anecomen. Erfelijk toekomen. 771.
Anedoen. Aandoen. 2007.
Anegaen. Aanspreken, met woorden te keere gaen. 1645-1646.
Anescriven. Aanschrijven, *intituler*. 1094.
Aneterden. Aantreden, aanvallen, te lijve, te keere gaan. Z. Verdam, i.v. *Aentreden*.
Anteren. Hanteeren. 1834.
Antieren. Hanteeren. 2970.
Antoere. *Atours*, tooisels, in 't zedelijke genomen: schitterende hoedanigheden, uitmuntendheden. 2973, 4280.
Antwerdij. Antwoordde hij. 865.
Apeert. Zoo 't blijkt, te weten. 2478, 3573.
Appeert. 2978. Z. *Apeert*.

-**Are**. -Ere, -er. Z. *Hulpare, riddare*.
Ascherhant. Astrant, zonder vare, onbevreesd, duchteloos, stout en boud. 3225. Z. *Loquela*, XI. 1, i.v. *tschrant*.
Vgl. schuermans, i.v. *astrant;* De Bo, i.v. *asserant;* onze Volkstaal, I. 29, i.v. *onstrant;* Taalkundige Bijdragen, Haarlem, de Erven Bohn, I. bl. 38, i.v. *astrant*. Het w. *aschrant*, wisselgedaante van *astrant*, hoort men nog, onder ander te Bassevelde, en ommelands. Het w. *strangeljoen* (De Bo) luidt ook *schrangeljoen*, bij 't Volk.
Ave. Af. 923, 1705, 1052, 2224, 2957, 3603, 3637.
Aveberren. Afbernen, afbranden. 2224.
Avegaan. Afgaan, verloochen, verlaten. 4081.
Aveslaen. Afslaan. 4082. Z. *Afsmiten*.
Baelgie. Rechtsgebied. 793. Z. Verdam, i.v.
Baenroen. Baren, *baron*. 2113.
Baenronie. Z. *Baroenie*. 4322.
Baenrotse. Baanderheere, *banneret*. 2247, 2262, 2304, 2382, 2497, 2674, 4353.
Baeren. 2349. Z. *Baren*.
Bayniere. Vendel, baniere. 651.
Ban. Gebied. 2182, 3039.
Bane. Strijdbane, slagveld. 2377.
Bant. Band, bond, *ligavit*, van binden. 447.
Baren. Vrijheere, *baron*. 1813, 3292, 2787, 3046, 3071.
Baroen. 557, 627, enz. 1766, 3277. Z. *Baren*.
Baroenie. De gezamentlijke barons. 3423.
Bat. 2337. Z. *Te bat*.
Batalie. Oorlog, krijg. 1955.
Bate. Z. *Te bate*.
B. Bonae. 4^{e} letter. 3957-3963-3964.
B. Beata. 1^{e} letter. 3855-3855-3893.
Becant. Bekend. 112, enz.
Bederf van sinen live. Bedierf v.s.l., stierf, 3384.
Bederven. Z. *Bederf*.
Bedriven andere redenen b., andere zaken b., bedichten; van andere dingen spreken. 493-494. Z. Verdam, i.v.
Beelde. Beeld. 384, 543, enz.
Beempde. Beemde, *pratum*. 2985, 3975.
Beerden. Bernden, brandden. 2224. Z. *Bernen*.
Begaeden het casteel van Woerenc. Ambachten (De Bo), toetakelen. 2757.
Begonde. Begon. 1461, 1514, enz.
Begorden. Z. *Begort*.

Begort hadde. Ontvangen hadde, in den moederschoot droeg. Daar zij groot van ging. 2107.
Begreven. Begraven. 152, enz.
Behelt. Behield. 3780.
Behoef. Gebruik, nooddruft. 1781.
Behoeven. Van doene hebben, noodig hebben. 3835.
Bey. Beide. 2173.
Beyde gader. Alle twee te gader. 2754.
Beiden. Wachten. 250, 348.
Beijt. 250. Z. *Beiden*.
Bekint. Bekend. 3867.
Belleggen. Beleggen, belegeren. 3404.
Beleide. Belegerde. 1272. Z. *Belleggen*.
Belyden. Beleiden, belegerden. 2276. Z. *Belleggen*.
Beniden. Z. *Beniende*.
Beniende. Benijdende. 3045.
Benyt. Benijd. 2551. Z. *Benijden*.
Berde. Bernde, stichtte brand. 3275.
Berden, Bernden, brandden. 1558, 1711.
Bernen. Z. *Avebernen, beerden, berde, berden, berren, berrer, berringhe*.
Berren. Bernen, branden, brand stichten. 3155, 3201.
Berrer. Z. *Kalcberrer*.
Berringhe. Berninge, brandinge, brandhout. 2940.
Bescaven. Beroofd van schoonheid. 3873.
Besettet. Bezette het. 3034.
Besceden, in rime 6. Bescheeden, bescheiden, uiteen doen, bedieden. 373.
Besceit. 637. Clarasie, uitleg, bedied.
Besceit. Bescheid, bescheed. - Beslis, uitsprake, vonnis. 1662.
Bespraecs. Besprak's, sprak daarover. 2326.
Bespreken hem eens dincs, met iemande. Z. *Bespraecs*.
Bestriden. Z. *Bestreet*.
Besorghen ser dochter. Bekommerd zijn aangaande zijne dochter. 1633-1644.
Bestreet. Bestreed, belegerde. 3165.
Bestaen iemande. 2231, 2569. Z. *Nabestaen*.
Bestant nemen. Bestand, wapenstilstand n. 2295-2296, 2311.
Beteren. Beteren van kinde, genezen van kinde, blijde moeder worden. 262. Z. *Ghenaes, verleecht*.
Bevaen bleef met kinde. Bevangen, begord, zwanger bleef m.k. 1855. Z. *Begort*.

Beverrut. Beverruwd, beverfd. 1556.
Beverruwen. Z. *Beverrut*.
Bewinden hem te soeken. Ondernemen te zoeken. 2436.
Biden. Bij den, 3427.
Bieden. Z. *scilt b.*
By fynder cracht. Zuiver bij kracht, bij niet anders als bij de dwingende kracht des barensnoods. 251. Vgl. fr. *à fine force*, eng. *by mere force*.
By fynder noede. Bij niet anders als nood, bij nood alleene, gedwongen door den nood. 2310. Z. *Bij fynder kracht*.
Bybliven iemande. Getrouwe blijven. 2233, 2746.
Bysyn eender vrouwen. Achterwaren, als baker bezorgen. 260.
Binde. Bende, rechter schuinbalk, *bande*, in de wapenkunde. 1337, 1441.
Blaseneeren. *Blasonner*, wapenteekens uitleggen. 4385.
Bleef, als erfenisse. 374.
Bleef met kinde bevaen. Z. *Bevaen*.
Bleefs in eeren. Bleef, ten gevolge dies, in eeren. 3301.
Blef. Bleef. 2665.
Blevens. Bleven daarvan, daarom. 2784.
Bleven sijs in hem. Aanveerdden zij, op het geschil, zijn zeggen, zijne uitsprake, zijn vonnis. 3446-3447.
Blyf. Einde. 1601.
Blikende. Blinkende. 4370.
Blyscap. Blijdschap. 1700.
Bliven. Z. *Bybliven*. - Z. *Bleef*.
Bloeme *Flos, fleur*. 2629, 3870, 3873, 3878, 3881, 3888, 3908. - Wyflike figure (4428), vrouwmensch. 207, 247, 344, 2108, 2700, 3126 3591, 3736, 3745, 3770, 3788, 3827, 3874, 3912, 3923, 4112, 4384, 4328, 4437, 4456. - Het puik. 2308, 2369, 2629, 2664, 2853, 3648(?). - Lichaam, moederlijk lichaam, baarmoeder, *uterus*. 2514. Vgl. 4200.
Bloet. Bloot. 455, enz.
Boech Boog. 3268. Z. *Neeg*.
Borduere van perlen. Belegsel, rand, in de wapenkunde. 4372.
Botscap. Boodschap. 1773, 1800.
Bout. 3163. Z. *Boude, bouwe*.
Boude. Onversaafd. 3239.
Bouwe, Boude, onversaafd. 56, 1011, 1039, 2269, enz.
Brachten. Bracht hem. 1415.
Branscatten. Brandschatten. 3671.
Brant. Slagzweerd. 47, 113, 130, 2272, 2418, 4222.
Buyc. Lijf, romp. 466, 2419.

Calende. Dag der maand. 4468.
Calengieren. Verwijten. 949.
Calchoven. Kalkoven. 1802.
Caf, niet een caf. Hoegenaamd niets. 2979, 3134.
Camp. Gevecht, oorlog. 4306. - *Pugna singularis*, eenwijg. 553.
Campt. 1669. Z. *Camp*.
Canesie. Capitel van canoniken. 490. Z. *Coniesie*.
Caramesse. Kermesse, kermis. 1729.
Carnasioen. Jaar na de geboorte ons Heeren. 914, en elders meer.
Castiel. Casteel, castel. 485.
C. Canis. 7e letter. 4072-4073-4074.
Claech. Klaagt. 1846.
Claghen iet. Over iets klagen, jammeren. 2263.
Cleer. Klaar. 691, enz.
Clergie. Godsgeleerdheid. 3614.
Clerlyc. Klaarlijk. 4254.
Clerrelike. Klaarlijk. 175.
Cluse. Eenzate. 2007.
Cochtij. Kocht gij. 3484.
Coeman. Koopman. 1787.
Coepman. Koopman. 2741.
Coes. Koos, van kiezen. 240.
Coesen. Kozen, van kiezen. 2247.
Comen sinen jaeren. Jarig, mondig worden. 1214. - Z. *Anec*.
Compaensie. *Compagnie*. 2053.
Compaignie. Gezelschap. 3520.
Conde doen iemande. Kennisse geven. 1243. - Z. *Nameconde*.
Condic. Kon ik. 2937.
Coniesie. 1155. Z. *Canesie*.
Coningen. Koninginne. 1959, 1976, 1997.
Contrie. Contreie, *contrée*. 752.
Core. Z. *Goet ter c.*
Cornut. Cornuut, cornuyt, scheldwoord, als of men nu zeide ‘loeder, loster’. (De Bo). De jongens schelden hun kleen vingerken ‘kleen kornuut.’ (De Bo). Z. Verdam, i.v. *Cornuut*.
Cortoijs. *Courtois*. 2908.
Costij. Kost hij. 3584.
Costys. Kost hij, kon hij niets daarvan (gedoen, doen) 4319.
Cracht. Z. *Bij fynder cr*.
Crech. Kreeg. 784.
Creech. Kreeg. 3860.

Cryt. Krijt, strijdperk, strijdbane. 1663, 1671.
Crissauten. Chrysolithen. 3015. Zoo vele als goud, in de wapenkunde.
Croenden. Kroonde hem. 2585.
Crucen laden. 2521. Z. *Cruijsvaert l.* **Cruden**. Z. *Ghecroeden*.
Cruijsvaert laden. Kruisvaart aanveerden en het Kruis, als teeken daarvan, op de schouder hechten. 2516-2517.
Cume. Nauwelijks. 1278.
Daden. Deden. 4301.
Dadense. Deden zij. 1524-1525.
Dae. Dade, dede. 2797.
Daedy. Deedt gij. 3481.
Daersegen. Daartegen. 1866.
Dan. Leger, nest, *cubile*, eng. *den*. 4106.
Danc. Wedde, loon, *praemium*. 2605.
Dander. De anderen. 3243.
Das. Dats, des, dies, daarvan. 1238, 3664, en elders.
Dat. B.v.: 'In die sale *dat* men leide die taflen. Eten *dat* men ghinc.' Enz. Bij 't Volk: 'slagen dat hij kreeg!' enz. Z. Verdam, i.v. *Dat*, blad. 83, 2): Ende vor hem allen datti sprac,' enz. 195, 359, 360, 447, 852, 893, 1239, 1349, 1493, 1779, 2205, 2557, 2983, 3665, 2791. - Dat, dat het. 389, 1220. Men vargelijke 1220-1222 met *De Brabantsche Yeesten*, 11e boek, c. XIX., *Van boerders die Karle beloghen*. - Omdat 't, want het. 2840.
Dats. Dat is. 119, 658.
Datsem. Dat zij hem. 544.
Dats wondert. Dat 't daarover wondert, daarover verwonderd is. 1011, en elders meer. Z. *Wie d.w.*
Dats zy. Dat zij. 284.
Dedel. De edel. 403, 1963, 3836. **Deden**. Deed hem. 205.
Dedinghe. Dadinghe, dagedinge, geschil, twist, oneenigheid. 3400.
Dedy. Deed hij, 281, 3141.
Dedj. Deed hij. 2028.
Deere. De eere. 1614.
Deeren. Leed zijn. 1351.
Deghen. Degen, ridder, held. 1847, 3494.
Den herte. Deen, dat een, 't een herte. 228.
Der. Daar. 481.
Derde. De eerde, de aarde. 716.
Derliker. Deerlijker, jammerlijker. 2263.

Derwert. Daarwaard. 2112.
Des. Daarvan. 4016. - Dees, deze, 79, 150, 197, 260, 591, 643, 845, 896, 900, 917, 999, 1035, 1113, 1146, 1390, 1392, 1403, 2482.
Desse. Des, daarvan. 1739.
Desside. Bedesside, op deze zijde, *citrà*. 23, 430, 732, 4841, 4291.
Dessyde, 15, Z. *Desside*.
Dessye. 3746. Z. *Desside*.
Destenier. *Destrier*, strijdros, 448.
Destruweeren. Z. *Struweerden*.
Det. Deed het. 2884.
Deuwec. Dat eeuwig, het eeuwig. 1305.
Dicke. Dikmaals. 3836, 4000.
Diepen avenstont. Laten avondstond. 1615.
Dier. Welker, van welke. 4339. - Die er. 1986.
Dierste. Die eerste, de eerste. 167, 564, 894, 3862, 4405.
Dies. Daarom. 1731.
Diesch. 3990, Z. *Dietsche*.
Diessen. Dies hem. 1090.
Diet. Die het. 4230.
Dietsche tale. Volkstale, verstaanbare tale. 323.
Dij. Die, de. 3388.
Dijerste. 2868. Z. *Dierste*.
Dinc. Tale, sprake. 2698.
Dingel. De engel. 1109.
Dingen. Zake. 170.
Dlant. Dat land, het land. 2268.
Dleven. Dat leven, het leven. 443.
Dlijf. Dat lijf, het lijf. 441.
Doe. Doen, toen. 1279.
Doecht. Deugd, *valor*. 76, 866.
Doemer. Rechter, overwinnaar. 3901.
Doen. Z. *Manscap d., Recort d., Soercoers d., Tonder d., Wijs d.* - Z. *En hat ghedaen*. - Z. *Van doene*.
Doer. Dóór. 469.
Doerbrant. Doorbrand, 3296.
Doerdene. De ordene. 2457.
Doere. Dore, door, gek, dwaas. 3270.
Doerroeft. Doorroofd. 3296.
Doerwonde. Doorwondde. 218.
Doet hadde. Gedood hadde. 1959-1960, 1976.
Doorbranden. Z. *Doerbrant*.

Doorrooven. Z. *Doerroeft*.
Doorwonden. Z. *Doerwonde*.
Dor. Door. 403.
Douste. De oudste. 1380, 3396.
Douwe. De uwe. 1842. - De oude. 1356. - Doe, *facio*. 4231. Vgl. Touwe (2653).
Doverste Sen. Den oversten zin, de hoogste bediedenisse. 802.
Drien. Z. *Met drien*.
Driven. Z. *Feeste dr., Vroude dr*.
Droeve sijn. Droevig, bedroefd, droefgeestig zijn. 1471, 1901.
Drossate. Stadhouder, 3147. Z. *Drossete*.
Drossete. 3155, 3161, 3207, 3221. Z. *Drossate*.
Duechden. Deugden. 1373.
Duer. Dóór. 3580.
Dumeijseren. Duimijzeren, duimschroeven. 2827.
Dutsch. Duitsch. 2853.
Duwiere. Onderaardsche gang. 709. Z. De Bo, i. vv. *Duwiere, druwiere, wiere*; en vgl. eng. *sewer*, fr. *tuière*.
Dwanc. Dwang, dwong, van dwingen, duwen. 449.
Dwermoes. Dat, het wermoes. 2927. Z. *Wermoes*.
Dwingen aen. Duwen tegen. 449. Z. *Dwanc*.
Eenderande heeren. Eenerhande, eenige, sommige, zekere heeren. 3272.
Eendrechtichede. Overeenkomste, verdrag, 2428.
Eenhoren. *Unicornus*, ingebeeld dier, zinnebeeld der kuischheid. 2012, 2014, 2027.
Eerde. Landstreke. 3751, 4260. Z. *Aert, plein*, enz.
Eert. Eer 't, eer het. 4272.
Eertsch. Aardsch, op der aarden. 2091.
Eest. Is 't, is het. 324, 419, 1785, 2779.
Eet. Eed. 1492.
Eischen. Z. *Yesch, gheijescht*.
Eyseryn. IJzeren. 982.
Elder, Z. *Al elder*.
En bestant. Een bestand. 2295. - Ende. 958, 1960, B. v., r. 958: '...stont messe en dede.' Stont en deed messe, was bezig met messe te doen. Z. Verdam, i.v. *Ende*, bl. 638, 4). - Het en. Z. *Hen*. - En sij, *nisi*. 1488, 1587, 1673, 1919, 2236, 2837, 3843.
Enegher. Eeniger. 3760.
Engheen. Geen. 3000.
Ennegen. Eenigen. 2587.
-**Ens**. -Es, met ingevoegde *n*. Daarvan. Z. *Nemens*.

En weet wat. Ik en wete wat, *nescio quid*. 1796.
Enxt. Angst. 4079.
Erde. Eerde, aarde. 2293. Z. *Eerde*.
Erghuweeren. Redetwisten. 4325.
Erm. Armen, *brachiis*. 1397. - Arm, *brachium*. 1518, 2121.
Ermen lieden. *Pauperes*. 3249.
Erst. Eerst. 166.
Erterike. Aardrijk, 2946. 3833.
Ertsche. Bisscop. Aartsbisschop. 1816. Z. *Dertsche*.
Est. Is 't. 3567.
Euwelike. Eeuwelijk. 2451.
Ever. Everzwijn, wild zwijn. 3279, 4094.
Ewege tijen. Weg trekken. 2188.
Feeste driven. Blijdag houden. 3821-3822.
Felleyden. Felheden, wreedheid. 956.
Fyn. Hoofdzake, einde van de rekeninge, 't gene daar 't al op uitkomt. 287, 901, 969, 1711, 1863, 2539, 2712, 2416, 3296. - Z. *By fynder cracht, by fynder noede*.
Fin. 969, 1711. Z. *Fyn*. - Schoon, goed. 831, 3182.
Fine. Volmaakte, uitmuntende. 1017, 1497, 2032. Fine waarheit. Zuivere, echte w. 1027.
Foreest. Woud, bosch, gaarde. 474, 517, 3373, 3975.
Forestier. Vorster, boschwaarder. 481.
Fortse. *Force*, geweld, 2264.
Fresch. Frisch. 4176.
Gaf. Verhuwelijkte. 1375.
Gat. Gehad. 3389, 4040.
Geborte. Geboorten, geslachten, afstammingen, 4045.
Gebringhen. Brengen. 581, 2169.
Gebuert. Geboorte. 48.
Geburreleert. *Burelé*. 4423.
Gecopeneert. *Componé*. 4373.
Gecreech. Kreeg. 1443, 1448.
Gecregen. Kregen. 2684.
Gecrighen. Z. *Gecreech, gekregen*.
Gecroeneert. Gekroond, *couronné*. 2872.
Gecuest van iet. Gecust, gepaaid, voldaan, iets niet meer van doene hebbende. 3259.
Voorbericht, bl. 16, 77. 3259, is 't w. *gecuest* vervangen door *getroost*.
Gedaene. Gedaante. 31, 313.
Gedaene. Z. *Wel gedaene*.

Gedaan. Z. *Wael g.*
Gedaen. Z. *Wel g.*
Gedocht. Gedacht. 3490.
Gedochte. Gedachte. 3156.
Gedoen. Doen, uivoeren. 4319.
Gedwinghen. Dwingen. 3233.
Gef. Geef, *da*. 1305.
Gegreep. Greep, *rapuit*. 1518.
Geheert. G'eerd. 642.
Geloeyenden. Gloeienden. 1769.
Geloefde. Beloofde. 1869, 1966.
Gelofte. Belofte. 2407.
Geloves Mije. Geloof des mij. 922, 1591, en elders meer.
Geminlike. Algemeenlijk.
Genant. Genaamd. 83.
Gender. Geender, geener. 174.
Genen oven. Den oven ginder. 1758.
Genezen. Z. Ghenaes.
Genoet. Genoot. 1700, 1805.
Genuechelechede. Genoegte. 4477.
Gereye. Peerdetuig. 462.
Gereide. 468. Z. *Gereye*.
Gerepen. Greep hem. 507. Vgl. *Geloeyenden*.
Gescheiden. Scheiden, oorlof nemen. 2910.
Geset. Gezeid. 3279.
Gesinde. Reisgezelschap. 1534.
Gesleckte. Geslechte, geslachte. 2991.
Geslechte. Geslachte. 1296, 2531, 2987.
Gesmide. Met zilver of goud bewrocht peerdetuig. 2602.
Gesondechede. Gezondheid. 4455.
Gespruyt. Gesproten. 3837.
Gestaect op. Vastgesteld, bestaakt (de Bo), gestaakt (de Bo), *fixê*. 3957.
Getant. Door den wapenschilder van tanden voorzien. 61, en elders meer.
Getonct. Getongd, door den wapenschilder van eene tonge voorzien. 60, en elders meer.
Gevaen. Gevangen. 1415.
Gevaren, Gevaarten, gevarenissen, hoe hij gevaren had, hoe hij voer. 1811.
Gevee. Vee, als vijand gehouden en behandeld. 3947. Z. *Gewee*.

Gewach. Gewag, bedied. 1687.
Gewan. Gewon, won, kreeg, verkreeg. 858, 883.
Gewarech. Echt. 3682.
Gewareide. 1653. Z. *Gewareijde*.
Gewareijde. Geen waarheid. 1133, 1653.
Vgl. 1934-1935: 'Maer, hij en wiste gheen wareide Hoe sy hieten, ende wie sij waeren.' Bij verdam staat '*Gewaerheit, gewaerhade*, znw. vr. Van *gewaer;*' dit is een ander woord.
Gewee. Gevee, vijandschap, veete dragend. 1519.
Vgl. *Waer* voor vaer, 1029, 1114, 2363, 2492, 3016; *woerdy* voor voerde hij, 1500; *herwaert* voor heervaert, 2273.
Gewelde. Macht, gezag; oppermacht, oppergezag. 1271.
Geweldec. 1141. Z. *Geweldich*.
Geweldich. Gewelde hebbend, oefenend. 1147, 1350. Z. *Gewelde*.
Geweldic. 1142. Z. *Geweldich*. 1142.
Gewelt. 3781, 4314. Z. *Gewelde*.
Gewesse syn. Gewis zijn, zeker zijn. 2075.
Gewint. Gewend, van wenden, omkeeren. 3175.
Gewan. Won, kreeg. 1491.
Gebrect. Gebreekt, ontbreekt. 4267.
Gheburreleert. 3565. Z. *Geburreleert*.
Gheclaecht. Beklaagd. 3773.
Ghecraeut. Gekrauwd, geklauwd, door den wapenschilder van klauwen voorzien. 60.
Ghecrijghe. Krijge, verkrijge. 4459.
Ghecreechde. Kreeg. 3096.
Ghecroeden van iets. Gekroden, gesproken van iets. 2730.
Cruden croot, gebroken bediedt eigentlijk *steken*; en *steken* draagt den zin van *spreken*. Z. De Bo, i.v.; *Loquela* VI. 88, X. 6; en Amand, bl. 30:

> Maer hine dorste niet, om die sake,
> Steken no segghen jeghen dat ghebod.

En bl. 85:

> Als Abraham Amande hoorde spreken,
> Ne conste hiere niet ieghen ghesteken.

'Hij en sprak noch en stak' hoort men nog bij 't Volk.
Ghedeel. Hoeveelheid. 2801.
Gheduas. Gedwaas, dwaze praat 168.
Gedwinghen. Dwingen. 4324.
Gheere. Gere, begeerte. 3932.
Ghegroyt. Gegroeid. 3845.
Ghehelic. Geheellijk, heel en al. 2466.

Gheheven van iets. Gesproken, gehandeld. 2730. Z. *Ghecroeden, heffen*.
Vgl. De Bo, *i.v. Heffen en leggen;* en 't fr. *Soulever une question*.
Ghehuet. Gehuwd, gehuwelijkt. 3317.
Gheijscht. Geëischt. 3493.
Gheloefdem. Beloofde hem. 762.
Ghelovet. Geloofde, beloofde 't. 396.
Ghemeijnte. Gemeentebewoners. 2982.
Gheminlike. Algemeenlijk. 3743.
Ghenaes. Genas, na 't geliggen, na 't baren.
Vgl. *Beteren, verleecht*.
Ghenen. Genen, *istum*. 3435.
Ghenendich. Onversaafd. 1460.
Gheoerbert. Geoorbaert, aangewend. 4147.
Gheoppenbert. Geopenbaard. 4240.
Ghequarteleert. gevierendeeld, *écartelé*. 4404.
Gherect. Gerokken, gespannen, aan 't kruis. 3759. Z. *Recken*.
Gheredem. Gereidde hem, deed het gereide aan van eenen koopman. 1907.
Ghereiden. Gereed maken, uitrusten. 281.
Ghereyde. Z. *Gereye*.
Gherne. Geerne. 4354.
Ghescut. Geschud, bestrooid, bezaaid, *semé*. 1038.
Vgl. *Loquela* X. 6., i.v. *Schudden*.
Gheseet. Gezeid. 2748.
Gheseppeltuert. Ter aarden besteld. 3717.
Ghesockelt. Gesukkeld, versukkeld, verdoold, niet te vinden. 4244.
Z. De Bo, *i. vv. Sukkelen, versukkelen;* Kiliaen, *i. vv. Sookelen, suckelen*.
Ghespletteert. Gesplet, gespleten, *fendu, parti*, 2871 en elders.
Ghetelt. Verteld. 3883.
Ghetint. Getind, door den wapenschilder van tinnen voorzien, *bretessé*. 4420.
Ghetorden. Getreden. 4010.
Ghevanckenisse. Hechtenisse. 2449.
Ghevriende seggen. Verzoenen, bij kracht van vonnisse. 3457, 3466.
Ghevryt. Gevrijd, vrij gemaakt. 1342.
Ghevuert. Gevoerd. 3229.
Ghewelde. 4274. Z. *Gewelde*.

Gheweldich. 270, 2131. Z. *Geweldich*.
Ghewelt. 2947. Z. *Gewelde*.
Ghewerke. Daden, *opera*. 1094.
Ghewyt. Gewijd, wijder gemaakt. 587.
Ghewout. Gewelde. 2684.
Ghyt. Gij het. 4099.
Ghisel. Gijzelaar. 2441.
Goed. Z. *Te goede*.
Goeds. Gods. 2478.
Goem, goom nemen eens dincs. Op iets acht nemen. 1533, 2333. Z. *Nemens* g.
Goeme. Ic gome, ik meene. 3875.
Goet ter core. Uitnemend goed. 2270.
Goets. Gods. 162.
Goeverneerder. Bestierden eener gouwe. 3706.
Gone. 't Gone, 't gene. 3695. Z. *Genen*.
Got. Afgod. 657.
Gotheit. God. 39.
Gotliker. Godlijker. 4274.
Got weet. Zoo waar als 't God weet. 1298.
Gout. Gold, betaalde. 1117.
Gouwe. Goude, 203.
Gracelik. Bevallig, liefelijk. 4176.
Graet. Trap. 3747.
Graven. Begraven. 1704, 2197, 2312.
Greefscap. Graafschap. 1364.
Greijn. Voortreffelijk, uitgelezen pit, kern, perel, juweel van een vrouwe, man, stad, land, enz. 3013, 4437, en elders. Z. *Gryn*.
Greve. Grave. 1126, 1363, en elders meer.
Griffoen. Vogel grijp, ingebeeld wezen, half arend half leeuw. Als leeuw wordt hem een *dan* toegeschreven. 4107. Z. *Dan*.
Gryn. 983, 1285, 1831, 2000. Z. *Grein*.
Groijde. Groeide. 3869.
Gront. Het diepste eener zake, *le fin fond*. 2370.
Gbont. Diepste des gemoeds, des herten. 1602.
Groot gaen. Zwanger zijn. 247.
Cruen. Groen. 676.
Guere. Geure, reuke. 3373.
Ha. 279. Z. *Hae*.
Hadden. Had hem. 2236.
Haddij. Haddet gij. 3470.
Haddys. Hadde hij daarvan. 3493.

Haddine. Hadde hij hem. 4088.
Haddj. Haddet gij. 3484.
Hae. Hade, had. 77, en elders meer. Z. *Ha*.
Hae. Hadde te wijve. 1323.
Haemer. Strijdhamer. 982, 983.
Haer. 672. Z. *Aer*.
Haeswinde. Hazenwindhond. 2901. Z. *Vliege*, onder Namen en Zaken.
Haghe. Struikhout. 403.
Halp. Hielp. 4390.
Hat. Haddet, gij hadde 't. 3491-3492.
Hat. Hadde 't. 3840.
Have. Rijkdom, kostelijkheid, onkost, pracht. 1012, 2240, en elders meer.
Hebdys. Hebt gij daarvan. 3932.
Heddij. Hebt gij. 4352. 4351.
Heer. Leger. 540, 1252, 1257, 2326. Z. *Her*.
Heercraecht. Heerkracht, legerkracht. 2282.
Heerscap. Heerschappij, gebied. 3866.
Heet. 283. Z. *Eet*.
Heet. Heeft. 3196.
Heffen. 2730. Z. *Gheheven*.
Heffen. Z. *Hief*.
Hemels troen. Gewelf, hoogste des hemels. 3962.
Hen. Het en. 1794.
Her. Heer, heere. 1760, en elders meer.
Her. 720, 724 1454. Z. *Heer*.
Herberge. Nachtverblijf. 1506, 1809, 1920.
Herberghe. 1503. Z. *Herberge*.
Herde groet. Zeer groot. 1964.
Herdeerdij. Herdde hij, bleef hij doen, volherdde hij in het doen. 308.
Here. Heere, legere. 614.
Hernasch. Getuig, allaam, gereedschap. 1908.
Herssenbecken. Het hersenbekken, het bekkeneel, het hoofd. 549.
Hertoech. Hertog. 3797.
Hertoechscap. Hertogdom. 3038.
Hervaert. Heervaart, legertocht. 2273.
Het. B.v.: Het... deden kersten... sent Remys. Hoogd. *es taufte ihn s.R.* 846-847.
Het. Heet, heeft. 182.

Het. Men. 2298, 2863, 4026, 4179.
Hetet. Heet het, wordt het geheeten. 2949.
Hets. Het is. 168, 171, 1635.
Hetse. Heetse, heeft ze. 631.
Hief. Hief aan, zong. 1107.
Hien. Hij hem. 306, 4129.
Hier. Hij er. 440.
Hieraut. Wapenkoning. 3252, 3276. Z. *Hirraude*.
Hieten. Hiet hem. 508.
Hyen. Hij hem. 1417, 1419.
Hilden. Hielden. 2189.
Hildent. Hielden 't. 2194.
Hilt. Hield. 3006.
Hiltse. Hield ze. 2192.
Hinc. Hinct, hinc 't, hing het. 468.
Hinghenen. Hingen hem. 2331.
Hire. Hij er. 1534, 2229, 2980.
Hirraude. Wapenkoningen. 2608. Z. *Hieraut*.
Hoeden. Hooden, hoofden. 467.
Hoefden. Hoofden, hielden hof. 2908.
Hoefs recht. Hofs recht, hofrecht, recht dat al die onder 't hof behooren toekomt. 1658.
Hoegeboeren. Hooggeboren. 2230, en elders meer.
Hoeghemoet. Hooggemoed. 2190.
Hoep. Z. *Over h.*
Hoerdij Hoorde hij. 4090.
Hoerer. Harer, heurer. 4040.
Hoet. Hoe 't, hoe het. 1132, 1757, 4386.
Hoet. Hoot, hooden, hoofd, hoofden. 466, 467, 2369, 3223, 3653, 4414.
Holpen. Hielpen. 1947.
Hongerec. Hongerig. 1099.
Hornyn. Hoornen, vaa hoorn. 674.
Hoven. Hof houden 2969.
Hoven (?). 3662, 3668.
Hoverde. Hooveerdigheid. 4207.
Hulden. Huldigen. 625, 2320, 3399, 3776.
Hulpare. Helper. 2787, 3191.
Hulpen. Helpen. 1969.
Huijsgesinde. Huislieden. 2798.
Ierst. Eerst.
Iersten. Z. *Tiersten*.

Yeesten. *Gesta*. 4239.
Yerst. Eerst. 504, 906, 938.
Yerste. 35, 842.
IJemen. Iemand. 646.
IJerste. Eerste. 36, 145.
Yesch. Iesch, van eischen. 1658.
Yet. Iet, entwat. 1937.
In. Bij, met. 355.
In deere. Ter eere. 1614.
In. Door. 1478.
In. Een. 570.
In ouder stont. In ouder tijd, eertijds. 4096.
In weghe. Te wege, op weg. 2037.
Inc. Inkt, inte. 4233.
Inde. Einde. 1088, 4473.
Innecheden. Innigheden, innigheid. 959, 1108.
Inprenten. Te ontvangen geven. 1478.
Inslaen. Inrijden, invaren. 3224.
I Iusticie, 8e letter. 4130-4131-4133.
Ja. 1603, 3004.
Jae. Ja. 895, 2862, 4040.
Jaechde. Reed te jachte. 3262, 3293.
Jaechdij. Jaagde hij. 3076.
Jaechdj. Jaagde hij, reed hij snellijk, te jachte. 470.
Jaechdense. Jaagden ze. 3157.
Jaechdine. Jaagde hij hem. 4110.
Jaers dach. Eerste dag des jaars. 2076.
Jaewy. Ja-wij. 3794.
Ja Ghy. Ja-gij. 1939.
Jammerhede. Rouwe. 1163, 2366.
Jammer maken. 1864, *misbaar m.*
Jerst. Eerst. 932.
Jersten. Eersten. 1153, 1613.
Joije. Blijdschap. 3583.
Jonstement. Riddergevecht. 1611.
Juegt. Jonge dochter. 4463.
Justicia. 4161.
Juweel. Kleinood, heiligdom. 2071, 2079.
Kalcberrer. Kalkberner, kalkbrander. 1762.
Kalu. Kaal. 1178.
Kaluwe. Kale. 1165.

Kele. Keel, rood. 354, en elders meer.
Keeren. Beletten. 3035.
Kennen. Bekennen, erkennen. 3811.
Kent. Kind. 966.
Keric. Keere ik. 375.
Kersten doen. Dopen. 864.
Kerkersteen. Kerker, gevang. 961.
Kinder. Kinderen. 1306.
Kindij. Kende hij. 2161.
Kinne. Kenne. 8.
Kinnen. Kennen. 1110.
Knecht. Schildknape. 2115.
Knecht. Dienstbaar man. 569, 1770.
Knechterie. Werkvolk, kleen volk. 1733.
Laden. Z. *Oppe l.*
Laden. Z. *Cruijsvaert l., crucen l.*
Lanct. Langt, verlangt. 5575.
Lans. Lands. 3599.
Lansheere. Landsheere. 2343, 2572, 3910.
Last. Krijgsgeweld. 2228.
Lasuer. Hemelsblauw. 1038, 1136, 1139, en elders meer.
Laten gegroyt. Laten groeien. 3845-3846.
Latin. Latijnsche tale. 3848.
Lect. Legt. 4038.
Lede. Lidmaten, *corpora*(?). 2367.
Leden. Voorbij. 3640.
Leden. Geleden, doorleefd, van lijden. 503.
Leefdage. Z. *Syn l.*
Leen. Leengoed. 2144.
Leensman. Leenman. 2348. Z. *Lens m.*
Leet. Liet, van laten. 402.
Leet. Ligt. 4243, 4245.
Leet. Ligt begraven. 1120, 1877, 3880.
Leet. Leedet, leed doet, leed is. 1768.
Lefden. Leefden. 4039.
Leide. Legde. 359.
Lensliede. Leen lieden. 1456.
Lesper. Lisper, stameraar. 1179, 1188.
Lest. Laatst. 1440.
Leste. Laatste. 1439.
Letierboem. ‘Litier-boom. *Longurius stabuli, vacerra*,’

zegt Kiliaan. En '*vacerra*... Een staeck daermen t'peert aen bindt inden stal,' zegt Junius, *Nomenclator*, 298^{b}. Zulk een stake is moeielijk om weg te nemen, om tot een geweer, tot een wapen te bezigen. Zou de *letierboem*, die hier bedoeld wordt, geen van de twee *boomen*, of *tramen* zijn, die tot eene *litiere*, tot eene rosbare behooren? 1517.
Verdam, i.v. *Boom*, weet van de boomen, de tramen eener karre, en,

> In die bome een onsalich part,
> dat cume vijf pont was wart
> *Lanc.* II. 4083.

De boomen van eene orsbare kon men uit- en inschuiven, aan den kant zetten, enz.; zij waren dus, als wapen, en om te slaan, gebruikbaar.
Letter. Luttel, weinig. 194, 685, 1527, 2371, 2396.
Leu. Leeuw. 59, 4376.
Libaert. Liebaard, leeuw. 1099.
Liden. Lijden, voorbijlijden, voorbijgaan. 414.
Lieten. Liet hem. 1852.
Liggen. Vernachten. 1503, 2149.
Ligghen aen. Aangelegen zijn. 3777.
Lijden. Z. *Leden*.
Lyf. Leven. 441, 2507, 2548, 4455.
Lijf. Z. *Bederven van den l.*
Lijf. Z. *Op lijf*.
Lijf. Z. *Te live*.
Lilie. Lelie. 1139, 3907.
Lijlie. Lelie. 1038, 4371. Z. *Lilie*.
Lioen. *Lion*, leeuw. 3368.
Lyoen. 2286. Z. *Lioen*.
Lijoen. 2485, 3163. Z. *Lioen*.
Loefsam. Lofzaam, lofweerdig. 3518.
Loeghene. Logens. 2882.
Loet. Loed, van laden. 681, 831, 1312, 1336, 2133. Z. *Laden*.
Lofsam. Lofzaam, lofweerdig. 4443. Z. *Loefsaem*.
Lustec. Lustig. 2967.
Lustick. Lustig. 665.
Maecht. Mag 't. 3990, 4071.
Maecht. Maagd 3771.
Maechten. Maakten. 2428.
Maecten. Maakte hem. 2586.
Maectenen. Maakten hem. 106.
Maeghen. 955. Z. *Maghe*.
Maere. *Fama*. 1697.
Maget. Maagd. 897, 904, 1694,

Maghe. Verwanten. 655, 955, 1708, 3804, en elders meer.
Maghet. 3487. Z. *Maget*.
Maken. Dichten. 17.
Maken. Z. *Gevee m., jammer m., soen m., te vele m., vroet m. wys m.*
Makes. Maakte ervan. 1725. 4496.
Makesse. Makede se, maakte ze. 267.
Maket. Maakte 't. 66, 3178.
Manen bij iets. Bezweren. 1475.
Manicle. Handbekleedselen, dat deel van de wapenrusting eens ridders dat zijne handen verweerde. 2609.
Manwert. Zoo vele weerd als een man een krijgsman. 2837.
Marteere. Martelaar. 2054.
Martelersse. Martelaresse. 3879.
Masscien. Mag schiên, misschien, 1735.
Mat. Moede, afgemat. 312, 4029. Z. *Matten*.
Matten. Matte hem, joeg hem tenden. 4110.
Mechde. Maagden. 255, 260.
Mechedyn. Magedijn, meisken. 1609.
Mechtech. Machtig. 2191, 3231.
Mechtig. Machtig. 602, 3801.
Meenen. *Intendere*. Z. *Mint*.
Meer. Mare, nieuwmare. 558, 561, 2889.
Meere. Mare. 2889.
Meeren. Meerderen, uitbreiden. 3636.
Men. Min. 164.
Men. Men hem. 4082.
Menderen. Minderen. 3449.
Menec. Menig. 3918, 4328, 4393.
Menech. Menig. 2115, 4305.
Menechfouder. Nenigvuldiger, grooter. 4092.
Meneg. Menig. 2284.
Menegerande. Menigerhande. 2731, 4176, 4245.
Mengnoet. 1978. Z. *Menjoet*.
Menichwerf. Menigmalen. 3736, 3740.
Menjoet. *Mignot*, in 't Fr. w. *mignoter*, beminnelijk. 413. Z. *Mengnoet*.
Mennen. Men hem. 1649, 3440.
Mens. Men daarvan. 1581.
Mensten. Minsten. 1473.
Ment. Men het, 173.
Mer. Mijner, 11, 494, en elders meer.

Mer. Meer. 467.
Mercgreve. Markgrave. 110.
Merct. Markt. 3645.
Mere. Meere, meer. 541.
Merghen. Morgen. 4084.
Mergrevinne. Markgravinne. 3813.
Mesdaet. Misdaad. 960.
Mesdoen. Misdoen. 4085.
Mesquame. Miskwame, lichaamsgebrek. 2652.
Messe doen, hooren. Misse d., m.h. 959, 1728, 1738, 1778.
Meste. Z. *Te meste*.
Met. Mede, meê. 3682.
Met. Mede, te gelijker tijde. 3488.
Met dien. Daartoe, daarbij. 1777.
Met drien. Gedrien, drie teenegader. 1576.
Metten. Met den. 167, 1728, 2908.
Mij an. Mij aan. 2635.
Minne. Liefde. 10, 3725.
Mynnen. Minnen, liefhebben. 1610, 1850.
Mint. Meent. 429.
Mochten. Mocht hem, kon hem. 2601.
Mochty. Mocht gij, moest gij. 3577, 3823.
Mocten. Mochten. 4127.
Moetj. Moet gij. 521.
Moettij. Moet 't dij, moet het dij. 3469.
Moijen. Moeien. 3081.
Momboer. Momboor, momber, voogd. 2248, 2329.
Mombour. 2259, 2301, 2381, 2403, 2421. Z. *Momboer*.
Mortorie. Slachtinge van krijgsvolk. 2411. Over het w. *mortorie*, dat, te Dendermonde en ommelands, nog gebruikt wordt, leze men, in *De Taal- en Letterbode. Haarlem, Erven F. Bohn*. 1875. VI. bll. 294-298, een schrijven van J. Verdam.
Muechentheit. Strijdmacht, legerbende. 1276, 1864, 2341.
Muecht. Moogt, kunt. 2532.
Muedich. Moedig. 2697.
Muegende. Machtig. 2289.
Muegentede. Z. *Muechentheit*.
Muegentheit. Heerschappije. 428.
Naem. Nam. 106.
Naemt. Nam 't. 3909.
Naeuwelic. Nauw, inniglijk. 4892. In het Hs. staat er *nalic*, met een verkortingsteeken boven de *a*, dat eene *z* gelijkt (zonder steert).

Nameconde. Bij name gekend, vermaard. 69.
Nappe van pladen, nappen van pladenhout, houten drinkvaten. Z. *Plenappe, pleennappe, plade. Gailliard, Glossaire, Flam. i.v. Plaen*.
Natueren scout. Naturen schuld, het sterven, de dood. 1117.
Nederdalen, daelde hem neder. Ging nederliggen. 2027.
Neeg. Neeg, *inclinavit*. 3268.
Neen ic. Neen-ik. 4266.
Neensy. Neen-zij. 4302.
Neent. Neen-'t. 2933.
Nemen. Z. *Bestant n., goem n., loon n.*
Nemens goem. Neem daarvan goem. 1533. Z. *Goem*.
Nemmer. Niets meer, niet meer. 1331, 1347, 1594.
Nemt. Neemt. 2418.
Nesen. Neuzen. 3227.
Neuwij. Neen-wij. 1766.
Neven. Neffens. 878.
Nie. Ie, ooit. 3992. Z. *Noet*.
Niet. Iet, ooit. 4012. Z. *Noet*.
Nieute. 3519, 3848. Z. *Te n.*
Nije. Ie, ooit. 1097.
Nigen. Z. *Neech*.
Nyemen. Niemand. 431.
Nijemen. 4440. Z. *Nyemen*.
N. Nobilis. 6^{e} letter. 1015, 4017.
Nochtavont. Nog te avond, nog dezen avond. 1735.
Noede. Noode, ongeerne. 3577.
Noet. Noot, gebrek. 3760.
Noet. Nooit, voor ooit. 37, 300, 408, 511, 2944, 3137, 3585, 4027, 4028.
Noet. Noot, geweld, bedwang. 2820, 4079.
Noet doen. Bedwang, geweld d. 2225. Z. *By fynder n.*
Noyabel. 203. Z. *Noyael*.
Noyable. 1139, 3364. Z. *Noyabel*.
Noijable. 683, 3562. Z. *Noyabel*.
Noijael. 235, 3091, 3490, 4312. Z. *Noyael*.
Noyael. Ontlijkt uit loyael, *loyal?* Zoo 't behoort, echt, heerlijk, voortreffelijk. Vgl. Vaderl. Mus. 1, 376.
Nuwere, Nieuwere. 3668.
Och! 4427.
Ocht. Of, ofte, oftewel. 288, 419, 440, 446, 649, 663, 1740, 1911.
Ocsuijn. Z. *Oekesoen vinden*. 3087, 3118, 3131.

Oec. Ook. 2329, en elders meer. Z. *Oic*.
Oech. Hoog. 150.
Oeckesoen. Oorzake. Z. *Ocsuijn*. 705.
Oekesoen vinden op. 4086. Reden van vijandschap. Z. *Oekesoen, ocsuijn*.
Oem. Oom. 4399.
Oerbaren. Z. *Gheoorbert*.
Oerden. Z. *Doerdene, ordyn*.
Oere. Oore, *auricula*. 3476.
Oerloghe. Oorlog, geschil. 3007.
Oerse. Orsen, rossen. 2605.
Oert. Oord, spits, *acumen*. 2773.
Oetmoet. Ootmoedigheid. 4470.
Of. Af. 3408, 3507.
Oic. Ook. 625, 3481. Z. *Oec*.
Ommewerpen. 422, 448. Z. *Werp*.
Onde Jonde, jeunde. 2127.
Onder. *Inter*, tusschen. 2387, 2814, 3662, 3668.
Onderdenech. Onderdanig. 4328.
Onderdoen. Z. *Tonder d.*
Onderft. Onterfd. 1297.
Onderseten. Onderzaten. 3162.
Onderven. Z. *Onderft*.
Onderwinden mij. Te werke stellen. 4447.
Ongemeten. Ongenoten, door niemand georberd, ongelezen, nutteloos. 4244.
Ongescant. Ongeschonden. Of zonder schande? 1004.
Onghetellic. Ontelbaar. 2499.
Onneere. Oneere, schandelijk gedrag. 2882.
Onnem. Jonne hem. 4473.
Onnen. Iemande eens dincs. Z. *Onnem*. 2756.
Onneren. Oneeren, onteeren. 3998.
Onpeijs. Onvrede. 3732.
Onplokenen banieren. 3500. Z. *Ontpluken*.
Onseet. Ontzeid. Z. *Ontzeggen*. 3098.
Ontbieden. 1081, 1252, 2400.
Ontbieden. Gebieden. 1712.
Ontbieden. Verzoeken. 2109, 3281.
Ontbieden iemande. Laten weten. 2999.
Ontbieden. Heeten komen, doen komen, doen gebracht worden. 2330.
Ontboeten. Ontbood hem. 2400. Z. *Ontbieden*.

Ontcracht. Ontweldigd: met kracht, geweld ontnomen. 1840.
Ontcrachten. Z. *Ontcracht*.
Onterven. Van erfenisse berooven. 2267.
Ontfaen. Ontvangen. 1530, 1752.
Ontfermen. *Misereri*. 1539, 1541.
Ontgeven Geroofd. 1846.
Onthilten. Onthield hem. 198, 1533. Z. *Onthouden*.
Onthouden. Indachtig zijn. Z. *Onthout*.
Onthouden. Onthalen, te gast ontvangen. 198, 1533.
Onthout. Wees indachtig. 2154. Z. *Onthouden*.
Onthouwe. Onthouden. 813.
Ontpluken. Opendoen, ontvouden, ontrollen. 8, 4261.
Ontscaect. Ontschaakt, ontroofd. 2336.
Ontschaken. Z. *Ontscaect*.
Ontseet. Ontzeid: mij, als van een scheidsman, geweigerd. 3470.
Ontsegghen. Ontzeggen, den vrede ontzeggen, den oorlog aanzeggen. Z. *Tonsegghen, ontsey, ontseit, ontseet*, enz.
Ontseij. Ontzei. Z. *Ontsegghen*. 2785.
Ontseide. Ontzei. Z. *Ontsegghen*. 2570.
Ontseiden. Ontzei hem. Z. *Ontsegghen*. 1863.
Ontseydenen. Ontzeiden hem. Z. *Ontsegghen*. 3172.
Ontseit. Ontzeid. Z. *Ontsegghen*. 3132.
Ontseite. Ontzette. 1073. Vgl. *Seight*.
Ontsetten. Z. *Ontseite*.
Ontsien. Vreezen, duchten. 2229.
Ontswemmen. Zwemmende ontkomen. 303.
Ontvliegen. Vliegende ontkomen. 320.
Ontvloet. Ontvlood. 1278.
Ontwee. Gebroken, in twee stukken. 1518.
Ontweldic. Ontweldigd. 1567.
Op lijf. Op boete, verbeurte van 't leven. 1600.
Opdragen. Als eigendom overgeven, overlaten. 654, 656, 3398.
Opgeven. Eene stad overgeven, verloren geven. 3028.
Opnam. De zake opnam als scheidsrechter. 3446.
Opnemen. Als rechter, verzoener, onderzoeken. 1596, 1674, 3446.
Oppeladen. Opladen. 693-694.
Oppenbaer. Openbaar. 950, 3283.
Opscieten. Opstaan. 1787.
Opsegghen. Iets iemande aanwrijven, te laste leggen. 2882.
Opset. Eerste aanvang: van opzetten, op touw zetten, beginnen. 4100, 4310.

Ordyn. Ridderorde. 3959.
Orloecs. Oorlogs. 3671.
Orlof nemen. Oorlof, afscheid n. 2087, 2951.
Orloghe houden. Oorlog houden, krijg voeren. 1411.
Ors. Peerd, ros. 3340.
Ouderstont. Ouderstond, oudertijd, voortijd. 4096.
Oudervader. Oud oom. 1390.
Oudervader. Grootvader. 890, 2754. Z. *Overouderv*.
Oust. Z. *Van o.*
Oust. Oudst. 4442.
Ouste. Oudste. 1385, 3694.
Over. Voor, als. 386, 432, 565, 2147, 2157.
Overdaet. Oveldaad, euveldaad, onrecht, geweld. 2264, 2850. Z. *Kiliaen, i.v.*
Overgeven. Toestaan, vergunnen. 1084.
Overheere. Hoogste heere 1145, 4317.
Overhoep. Overhoop. 3265.
Over iemants side. Aan iemands zijde. 1603.
Overmits. Door, ter oorzake van. 1212.
Over m. jaer. Geleden 1000 jaar. 2166.
Overoudervader. Overgrootvader. 2753, 3041, 4343.
Overprins. Overheere, *q.v.* 1838.
Over syn. Met zin, verstand. 3181.
Over tafel zitten. Aan t.z. 201, 376-377, 1774.
Overvaren. Oversteken te schepe. 350.
Paege. *Page*, edelknape. 3248, 3263.
Paijs. Vrede. 3603.
Palais. Paleis. 43.
Palaijs. 679. Z. *Palais*.
Palas. 523, 547. Z. *Palais*.
Palise. Paleize. 4109. Z. *Palais*.
Pape. Priester. 1726, 1739, 1743, 1772, 1777, 1784, 1989, 2083.
Pat. Pad, weg. 313.
Pauwelloen. *Pavillon, tente*. 676, 694, 3139.
Pauweloen. 294. Z. *Pauwelloen*.
Peys. Z. *Te p.*
Pelgerem Bedevaarder. 2742.
Perdoen. *Pardon*, aflaat. 2818.
Persoen. Persoon. 224, 1617, 2997.
Pert. Peerd. 439.
Pertie. Gevolg, stoet, 1590.
Piler. Pilaar, grondzuil. 1095.

Plade. Z. *Nappe van Pl.*
Plain. Grondgebied. 3484.
Plaisant. *Placens*. 3857.
Playsande. Z. *Plasande*. 3747.
Plasande. *Placens*, aanminnelijk, bevallig. 603, 609.
Plat. Op den grond, geveld. 4242.
Plate. Met stalen platen uitgeruste krijgslieden. 2175, 2305, 2386.
Pleennappen. 2928. Z. *Plenappe*.
Plenappe. Plaannappen, nappen van pladenhout. Z. *Nappe, plade*. 2920, 2928.
Plin. Plein, grondgebied. 688. Z. *Plain*.
Plomp. *Abruptè*. 787.
Plomp. Bot, ongeleerd. 7, 4446. Z. *Rut*.
Plompheit. Botheit, ongeleerdheid, ruwheid. 580.
Poent. Punt, stuk, daad. 4, 54.
Poent. Tijdpunt, bekwame tijd. 155.
Pont en gheen. Engeen punt, niet een verder stuk. 3000.
Poerter. Poorter. 3426, 3643.
Poet. Poot. 4083.
Popelican. Publicaan, tollenaar, tolgaderaar. 423.
Popelicaen. 552. Z. *Popelican*.
Popelikant. 416. Z. *Popelican*.
Prayerye Gerzerije, grasgrond. 2017.
Prenten. Z. *Inprenten*.
Princier. Vorst, vorstelijk man. 1274, 1929.
Princhier. Z. *Princier*.
Prinsier. 110, 886, 2358. Z. *Princier*.
Priel. *Préau*, beluik, grondgebied. 4139, 4249.
Pryel. 828, 3579, 3582. Z. *Priel*.
Prysonier. Gevangen, gekerkerd. 4930.
Princevoere. Vorstelijke handelwijzen. 2970.
Prisoen. Gevang. 1969, 2830.
Privilegie. Handvest, bewijsstuk. 2435.
Prochie. Parochie. 3704.
Prochiaen. Herder, pastor. 1730.
Proesst. Z. *Profst*.
Proeven. Goed doen, bewijzen. 582, 3834.
Profst. Proost. 2782.
Propre. Duidel 'k, net. 1994.
Properlike. Eigentlijk, rechtmatiglijk, wel. 3847, 4214, 4226.
Provetse. *Prouesse*, ridderlijke daad. 4250.

Prueven. Proeven, bewijzen. 3586.
Putertier. Eerloos, trouweloos, verfoeielijk. 1275.
Putertier. Nijdig, afjonstig, vijandig, kwaad. 2976.
Quadien. Kwade dieden, booze wichten, ondeugend volk. 955, 4126.
Qualec Kwalijk, moeielijk, nauwelijks. 4043.
Quarteleeren. Vierendeelen, *écarteler*. 2874.
Questie. Vraagstuk, opgave. 4324.
Quiten iemand. 2402. Belofte die door een ander, in naam van een ander, gedaan was, gestand doen, dat is dien andere quiten. 2403.
Rampant. Klimmende, in de wapentale. 58. Z. *Rapant, rappant*.
Rapant. 4376. Z. *Rampant*.
Rapas. Roovershol? roofhuis? stede daar Jan *Rap* en zijn maat, daar rijf*raf* van volk woont? 513. Oudemans haalt Vaernewijck aan, die *i.v.* zegt dat in Engelland de steden meest onbesloten liggen, als *rappassen* of *rapassen*. Vgl. *Roefhuijs*.
Rappant. 2879. Z. *Rampant*.
Rasch. Rap, veerdig. 281, 1507.
Rast. Ruste. 4454.
Rechtevoert. Rechtuit, zonder uitstel. 2774.
Recken. Uitspannen. 4452.
Recort doen. Te boeke stellen. Eng. *to record*. 1994.
Reden waert. Reden ware 't. 2415.
Reen. Rein. 4202 4342. Z. *Rin, ryn*.
Reese. Reuze, 416, 435, 458. Z. *Rese*.
Reet. Riet. 469.
Reet. Reed, van riden. 2880.
Regement. Z. *Tregement*.
Regement. Bestier, gedrag. 4335.
Reyn. Rein. 369. Z. *Reen*.
Reijse. Veldtocht, heervaart. 3665.
Rese. 452, 459. Z. *Reese*.
Rewaert. Ruwaert, oud Fr. *regard*, toeziener, bestierder. 981, 1005, 2257.
Riddare. Ridder. 1832, 1936, 4025.
Rikelec. Rijkelijk. 2070.
Ryn. Rein. 21, 177, 241, 897, 1853, 2624, 3575. Z. *Reen*.
Rive. Rijf, ruim, vol. 2547.
Robin. *Rubis*. 4360, 4377, 4402, 4408, 4411, 4421.
Roebin. 60. Z. *Robin*.
Roec. Rook. 3215.

Roede 's crucen. Boom van 't Kruis. 3758. In 't Eng. *the rood*.
Roef halen. Roof halen. 2221.
Roef stichten. Roof stichten. 2575.
Roefden. Roofde hem, 465.
Roefhuijs. Roofhuis 2744. Vgl. *Rapas*.
Roese. Roze, roos. 3575.
Roesengaert. Rozengaard, rozentuin. 3372, 4248.
Roet. Rood. 974, 3240, 3276.
Rotten. Z. *Te meste*.
R. Regalis. 2e letter. 3895-3896.
Rudarys. Plompaard. 4444.
Rude. Bot, plomp, ongeleerd. 7. Z. *Rut*.
Ruerde. Roerde. 3534.
Rumen. Z. *Rumet*.
Rumet. Ruimde 't. 527.
Rut. 9, 1515. Z. *Rude*.
Saech. Zag. 4082.
Saech. Zacht. 1098.
Saecht. Zacht. 997.
Sael. Zal. 568.
Saelt. Zal 't 1817.
Saen. Zonder uitstel. 1793, 1920, 3944.
Safier. *Saphirus*. 4369, 4423.
Saghy. Zag hij. 4085.
Sale. Zale. 291, 326, 356, 359, 378, 1337, en elders meer.
Salec. Zalig. 3892.
Salech. Zalig. 3916.
Salutasie. Begroeting. 577.
Sant. Zond, *misit*. 349, 1866.
Sant. Zand, zavel, molde. 3225.
Sant. Heilige. 4138.
Sant... dat. Liet, door een afgezant, een bode, weten dat. 2802-2803.
Santinne. Heilige Vrouwe. 4138.
Scalc. Listig, *astutus*. 1261.
Scamte. Schaamte. 233.
Scanden. Schenden. 1648.
Scat. Schat. 4241, 4238.
Scede. Scheede, *vagina gladii*. 2762.
Scedec. Scheide ik. 787.
Sceide. Scheede, *vagina gladii*. 2775. Vgl. *Scede*.
Scelde. Schilden, *scuta*. 651.

Scep. Schip. 349.
Scepelkin. Scheepken, schipken. 346.
Scepen. Schepen. 2990.
Scepman. Schipman. 1490.
Scermslaghe. Schermslagen: hier, bedreigende grootsprake. 2737.
Scier. Helder, blinkend. 1521. Vlg. 1573, i.v. *Claer*.
Sciere. Spoediglijk, zaan. 3186.
Sciet. Schied, van scheiden. 504, 1031, 2287.
Sciet. Schiet, van schieten. 4299.
Scilt bieden. 3261. Z. *Scilt toenen*.
Scilt toenen. Schild toonen, te were staan. 3277, 3281. Z. *Velt*.
Scoen. Schoon. 3974.
Scoene dach. Heldere d. 525.
Scoet. Schoot, *sinus*. 2015.
Scoet. Schoot, kwam schielijk. 3252.
Scoetel. Scheutel. 2921.
Scoffierden. Scoffierde hem: van scoffieren, Fr. *déconfire*, verslaan. 1270.
Scoudij. Schold hij. 2824.
Scout. Schuld. 1117, 2196.
Scouwen. Aanschouwen, zien. 543.
Scriden. Schrijden, op een peerd. 3251.
Sec. Zeg. 4048.
Secht. Zegt. 3258.
Sede. Zeiden. 3272.
Sede. Zede, geplogentheid. 2931.
Seech. Ze'ig, zedig, zeedbaar. 2510.
Seer der hellen. Kwellingen d.h. 1369.
Segen. Tegen. 172, 343, 496, en elders meer.
Segghen. Z. *Ghevriende s.*
Seghe vechten. Vechtender hand, zege halen. 649-650.
Seghen. Tegen. 343. Z. *Segen*.
Seghenspoet. Tegenspoed. 3288.
Seide. Zijde, *latus*. 507.
Seight. Zegt. 1784. Vgl. *Ontseite*.
Seijde op. Beschuldigde. 2882.
Seit. Zei het. 1640.
Sekerhede. Beloofde trouwe, gegeven woord. 1417.
Selc. Zulk. 250, 1733, 2674.
Seldj. Selt gij, zult gij. 165, 637, 1076, 1448.
Selen. Zeelen, touwen, stringen. 2827.

Selen. Zullen. 1543.
Selich. Zalig, zegerijk, voorspoedig. 2510.
Selke. Zulke. 2652.
Selken. Zulken, zulk eenen. 4229.
Selt. Zult. 348, 1735.
Selverin. Zilveren. 1337.
Selveryn. 1441. Z. *Selverin*.
Sem. Ze hem. 545.
Sempel. Simpel, onnoozel. 1189, 1205.
Sen. Zin. 90, 165, 725, en elders meer.
Ser. Zijner. 64, 106, 1342, en elders meer.
Sergant. Krijgsdienaar, beneden den ridder. 2188, 2836.
Ser veerde. Zijns weegs, weg. 1420.
Set. Zegt (of zet?) 1295.
Set. Seit, zegt. 629. Vgl. *Seight, ontseite*.
Settijre. Zettet gij er. 3485.
Seven jaer te rijker. Zeven jaar lang zouden zij bate hebben van den Walvisch. Of is 't Zeven jaar aflaat zouden zij 's te rijker zijn? 2808.
Side. *Si*, twijfel, fr. *sans si*. 2854. Z. *Sonder si* en *sy*. Tegen rijm en reden staat er in 't Hs. sonder *side*. Vgl. Melis stoke, II. 342.
Siecheit. Ziekte, krankheid. 3810, 3712.
Sien. Zij hem. 1770.
Siene. Zien. 3230.
Sient. Sint, sedert. 717.
Sier. Zijner. 222, 1094.
Siere. Zij er. 655.
Sy. Si. 1009. Z. *Sonder si*.
Sij. Si. 2768. Z. *Sy, sonder s.*
Sy. Zij, voor *is*. 566, 582, 1155, 3886. Z. *Taalkundige Bijdragen, Haarlem, Erven Bohn*, 1877. I. bl. 61-63.
Sijde. Z. *Seide*.
Sijde. Afstammingszijde. 621.
Syn. Zin. 3181. Z. *Over s.*
Sijn. Z. *Aen syn...*
Syn. Z. *Over syn*.
Synder straten riden. Weg- henenrijden. 2175.
Synt. Sedert. 3866.
Sys. Zij daarvan. 2337.
Sys. Zij 's. Z. *Bleven sijs*.
Sijts. Zijt daarvan. 1365.
Sin. Zijn, *ejus*. 3653.
Sinagoghe. Vergaarstede. 627, 635.

Syn Leefdage. Al de dagen zijns leven. 3479.
Sinden. Zinnen, zin hebben, liefde, gadinge hebben. 1698. Z. *Sinnet*.
Sinden. Zenden. 346, 2298.
Sinder. Zijner. 1809, 3515.
Sine. Zij hem. 2807.
Sinet. Zinnede, zinde, kreeg zin, gadinge voor... 242.
Sint. Sedert, naderhand. 2023, 2389.
Sire. Zijner. 146.
Sits. Zijt daarvan. 2075.
Slaecht. Slaat. 1569.
Slapen. Z. *Was sl*.
Slecht. Dom, ongeleerd. Vgl. *rude, plomp, sempel*.
Slecht. Alleenlijk. 1659, 2162.
Slecht volgen. Even, zonder iets daartusschen. 3895. Z. *Slicht*.
Slecht. Zonder vertoef, zonder omwegen te doen. 2116.
Slechte woorden. Duidelijke w. 2786. Vgl. *Plat*.
Slechte. Slachtte, geslachtte, was van den aard. 4269. Z. De Bo, i.v. *Slachten*.
Slicht. Slecht, zonder iets daartusschen. 935. Z. *Slecht*.
Sloegens. Sloegen ze. 2223.
Sloep. Sloop, van slupen, sluipen. 1692.
Slotenen. Sloten hem. 3173.
Slupen. Z. *Sloep*.
Smael. Lief, bevallig. 341.
Smet. Smeet, van smijten, slaan. 466, 1574.
Smergens. 's Morgens. 693.
Snal. Snel, dapper. 1557.
Snel. Rap, rasch. 307.
Soe. Zoo. 3944.
Soec. Zoekt. 338.
Soen maken. Verzoenen. 1674, 3300.
Soene. Zone. 2222.
Soene. Verzoeninge. 3678.
Soeninghge. Soen, soene, verzoeninge. 3473.
Soercoers. *Secours*. 2317.
Som. Zom, zommige. 365, 3274.
Sonder sy. Zonder si, zonder twijfel, voorwaar. 1009, 2054. Z. *Side* en *sy*.
Sonder. Buiten, uitgeweerd, uitgenomen. 2770, 2994, 4030.
Som die. Zommigen die. 360.
Soesaen. Zoo zaan, zoo haast. 3944.

Sonde. Z. *Vulder s.*
Sonnescijn. Tijd tusschen op- en nedergaan der zonne. 1655.
Soudenier. Solde trekkend krijger. 1951.
Souts. Zoude daarvan. 2335.
Souwe. Zouden. 1078.
Spade. Late. 1627, 1686, 4334.
Spannen. Z. *Spien*.
Spacie. Hoegrootheid. 10.
Spere. *Lancea*. 450, 2605.
Spien. Spienen, spanden, van spannen. 4069.
Spiteghe waerde. Spijtige, gramme woorden. 2171.
Spyt spreken. Kwaad, onrecht spr. 4090.
Sprake. Voordracht, dingtale. 1597.
Spranc. Sprong, van springen. 464.
Spreken. Z. *Spyt spr*.
Staect. Stak 't. 2775.
Staen nae. Tot bruid, echtgenoote betrachten. 4438.
Staken. Z. *Gestaect*.
Stalin. Stalen. 3504, 3949.
Stalyn. Stalen, van staal. 465. Z. *Stalin*.
Stallen een ors. In stal zetten. 3340.
Starf. Stierf. 2658.
Stat. Stad, stede. 3003.
Stecht. Stichtte. 1393.
Steen. Z. *Kerkerst*.
Steerf. Stierf. 3768.
Steet. Staat. 618, 1880, 4421.
Stegerep. Stijgbeugel. 3252, 3277.
Stegerepe. 2903. Z. *Stegerep*.
Stellic. Stelle ik. 3900.
Sterf. Stierf. 151, en elders meer.
Stille houden. Stille blijven. 3218-3219.
Stoet. Stond, was staande. 611.
Stont. Bleef in stand. 3604.
Stont. Levenstijd. 4127.
Strael. Schicht, pijl. 217.
Strate. Z. *Sijnder str*.
Stret. Streed. 1339.
Striken te. *Tendere, proficisci*. 1789. Z. Kil *i.v. strijcken*.
Strijt houden. Oorlog voeren. 1411.
Struweerden. Braken af, destrueerden. 1860.

Suete. Zoet. 884, en elders meer.
Sus seere. Dus zeere, zoo zeere. 1633.
Suverert. Zuiverde het. 780.
Suveryt. Zuiverde hij 't. 1069.
Suverlike. Maagdelijke, reine, bevallige. 329, 2044.
Swane. *Cycnus*. 31, en elders meer.
Swert. Zwart. 201, 3561.
Tachter. Te achter, in zijn schik niet. 252, 1480.
Tafelronde. Steekspel. 2955.
Talder tijt. Te aller tijd, altijd. 3735.
Tale. Woordenstrijd. 1536.
Tcastel. 't Casteel. 3630.
Te bat ghemoet. Te beter g. 2337.
Te baten komen. Te goede, te hulpe. 3535.
Teech. Teeg, van tien, aanwrijven, beschuldigen. 1647. Z. *Aenetien*.
Teender. Teener, te eener. 208, 898, 3234.
Teenen. Te eenen, tot eenen. 195, 240, 332.
Teeren. Te eeren. 1819.
Teerst. Te eerst, eerst ende voor al. 1727, 3606.
Te goede. Te hulpe, te bate. 1554.
Te handen. Zonder vertoef. 633.
Te hant. Aanstonds. 1763. Z. *Te handen*.
Te hem. Naar, bij hem. 2150.
Te hoepe. Te hoope, thoope, bijeen. 4044.
Te live. In 't leven. 2358, 3228.
Tellen. Vertellen. 711, 3879. Z. *Telt, ghetelt*.
Telt. Vertelt. 1052, 3879.
Te male. Te gader, een en al, met allen. 1276, 1508.
Te meste. Tot mest, tot mesch. 3440.
Tenen. Te eenen. 2276.
Te nieute bringhen. Te niete doen. 2563, 3519.
Te peyse bringhen. Te vrede brengen, verzoenen. 3739.
Ter core. Ter keure, naar den eisch. 2271.
Te rechte houden. Verdedigen. 702.
Ter aventuere. Misschien, mogelijks. 3502.
Tert aene. Treedt aan, valt aan. 1583.
Tese. Te deze. 661.
Teser. Te dezer. 788, 836, 1168, 4130.
Te tyde. Te gelegener tijde. 2902.
Te vele maken eens dincs aen iemant. Iemand harder bestrijden dan hij keeren kan. 2235.

Te wille hebben. Bemachtigd hebben. 1074, 3217.
Te wive trouwen. Tot huisvrouwe tr. 2209.
Tex. Text, verhaal. 363.
Thoet. 't Hood, 't hoofd. 466, 2419.
Thune. Tuinen, beslotene hoven. 3214.
Tien. Te dien. 660, 1131, 1513.
Tien. Z. *Teech*.
Tien male. Te dien m. 2850.
Tien stonden. Te dien st. 2953.
Tier. Te dier. 248, 401.
Tiersten. Te eersten. 493.
Titel. Weerdigheidsbenaminge. 1140.
Toebehoerte. Toebehoorte, aankleve. 3465.
Toech. Toog, trok. 1000, 1273, 2068, 3600.
Toech op. Toog op, *educavit*. 241.
Toech ute. Toog, trok uit, 1273.
Toech aan hem. Toog, trok aan h. 1266.
Toech liggen. Toog, ging liggen. 2149.
Toeghen liggen. Togen, gingen liggen. 3602.
Toehoere. Onderdaan ben. 426.
Toename. Geboortename, geslachtname. 3011.
Toenen. Toonen, Z. *Velt bieden*.
Toet. Tot, *usque*. 65, 372.
Togen. Toogen, toonen. 4154.
Tol. Schattinge. 418, 425, 438, 442, 554.
Tomme. Grafstede, grafteeken. 2554, 3360, 3793, en elders.
Tonder dede. Onderwierp. 2983.
Tonen. Toonen, bewijzen. 3983.
Tonsegghen. Te ontzeggen, den krijg aan te zeggen. 3495.
Tontfane. Te ontvangene. 646.
Toornen. Z. *Torende*.
Topase. *Topasus*. 4371, 4383, en elders meer.
Torende. Toornde, gramde. 1505.
Torenen. Vergrammen, gram maken. 2567, 3083.
Torenen hem. Gram worden. 1505.
Tornieren. Steekspel houden, ten steekspele gaan. 2969.
Torre. Vestingwerk, *turris*. 1079, 1919, 1941.
Toten. Tot den. 12, 1493.
Tournoy. Steekspel. 1612.
Touwe. Toe. 2653.
Trach. Trak. 253.

Tract. Trak het. 807.
Trecht. Het recht, de wet. 2450.
Tregement. Het regement, het bewind. 1492, 2987.
Tresoer van Vrankryc. De geldmiddelen v. V. 1264.
Trijke. Het rijke. 1476.
Trochtijt. Trokt gij 't. 3508.
Troen. Uitspansel, *firmamentum coeli*. 3590, 3962, 4219.
Tronc. Stamboom, afstammelingen. 4120, 4447.
Trouden. Trouwde hij (?) 2045.
Troudij. Trouwde hij. 3814.
Truwant. Booswicht, struikroover, 417, 424.
Tsegen. Tegen 191.
Tsegghen. Het zeggen, de uitsprake, 't vonnis. 3461.
Tsiner. Te zijner. 2322, 4005.
Tskeisers hove. Te des Keizers h. 1528.
Tuijs. Thuis, huizewaard. 954.
Tuijcht. Getuigt. 3995.
Twint. Twink, wink, het winken van een ooge. Niet een twint, niemendalle. 3175. Vgl. De Jager, Verscheidenheden, bl. 253; Latere Verscheidenheden, bl. 147.
U leven. Uw leven lang, zoo lange als gij leeft (?) 4454.
Uten. Uit den. 1835, 1947, 3263.
Uter. Uit der. 1624, 3625.
Uut Brabant. Uit, buiten Brabant zijnde, van buiten Brabant (?) 3977-3978.
Uuten. Uit den 1888.
Uutnemen. Uitmunten, *excellere*. 3908.
Uutstac. Uitgesteken was, uitzat. 3439.
Vacht. Vocht, van vechten. 983, 1669, 3391.
Vaellant. *Vaillant*. 1343, 1996.
Vaen. Aanvangen 139; in hechtenis nemen. 2883.
Vaer. Vare, vreeze. 1029, 1114, 2364.
Vaeren. Omgaan, handelen. 2402.
Vaert. Heervaert, krijgstocht. 1256.
Vaessche. *Fasce*, balk. 455, 1362.
Valee. Dal. 314.
Vallee. Dal, dellinge. 3219.
Van doene. Van daden. 150, 989.
Van. Sedert. 4039.
Van grooten jammere sijn. Bejammeren zeer. 1749.
Van oust. Van oudst. 4442.
Varen. Gaan. 742, 1130, 1721, 1731, 1756.

Varen. Geschieden. 1824, 3469.
Varen. Loopen. 3222.
Varen. Plegen te doen. 4271.
Varic. Vare ik. 4271.
Vast. Sterk, zoo eene vestinge is. 2226.
Veede. Vijandschap. 2178, 3007, 3496.
Veeghvier. Vagevier. 2822.
Veerde. Z. *Ser v.*
Veldy. Velde hij. 4123.
Veldesse. Velde ze. 1576.
Velt bieden. Ten kampe beroepen. 3261. Z. *Scilt*.
Velt toenen. Veld toonen, bieden. 3281.
Venijn. Afkeurende, kwetsende, nijdige uitingen. 4298.
Venin. Gramschap. 4211.
Venine. Zedenvergift dragende. 2524.
Veranwerde. Verantwoordde. 3620.
Verantwerden. Z. *Verantwerdet*.
Verantwerdet. Verantwoordde 't. 1652.
Verbaren. Helder worden. 525.
Verbieden. Z. *Verboet*.
Verboet. Verbood, gaf verbod, gebod. 1592.
Verborge. Ik stelle mijn woord, mijne trouwe tot borge. 1663.
Verborst. Verborstet, in 't nauwe gebracht. Een jagerswoord, fr. *à bout, aux abois*: van *bersten, borsten*, gebrek hebben. 304. Vgl. *De Cronijcke van Jo*^{r} *Nicolaes Despars*, IIe Deel, bll. 61 en 180; IIe D., bl. 447; IIIe D., bll. 85, 110, 144 en 564; daar, van grammoedigen, wordt gezeid, dat zij spraken ‘met eenen *verborsten*, met eenen zeer *verborsten*, (*verstoorden*) zinne.’
Verdiente. Verdienste. 2759, 2880.
Verdriet. Z. *Hellen v.*
Verdomt. Verdoemd. 844.
Verdroeven. Bedroeven. 1105.
Verenech. Vereenigd. 229.
Verenegen. Vereenigd worden. 4444.
Vergederen. Vergaderen, samenkomen. 2812.
Vergederen. Vergaderen. In 't vergaderen *en abîme* (?) 4411.
Vergedert. Vergaderd. 583.
Vergeedert. Vergaderden 't. 2260.
Vergerderden. Vergaderden. 3448.
Verghederen. Vergaderen. 578.
Vergheederen. Vergaderen. 3527.
Vergherdense. Vergaerden ze, kwamen ze te gader. 3234.
Verhaven. Uit der aarden verheven, ontgraven. 2872.
Verhaven. Verheven. 3880.
Verheffen. Z. *Verhief*.

Verhief. Van verheffen, hooveerdig worden. 1102.
Verhit. Verhitt', verhitte, wierd driftig. 672.
Verhoeverdiden. Verhooveerdigen. 2601.
Verhuecht. Verheugd. 3967.
Verkeeren. Ontstellen, verwisselen. 214.
Verkennen. Herkennen. 200.
Verkinnesse. Verkende, herkende ze. 1723.
Verladen. Overladen. 1551.
Verleecht. Verledigd, verlost van kinde. 4205. Z. *Genesen, beteren*.
Verlicht. Verlicht door 't licht der eeuwige zaligheid, in den hemel. 2052.
Verloerdij. Verloost gij. 3374.
Vermaect. Anders gemaakt, zwart gemaakt, *diffamatus*. 190.
Vermanen. Beweren, vermonden. 1221.
Vermeert. Vermaard. 3570, 4403.
Vermelloene. *Vermillon*. 3576.
Vermieden. Uitkoopen. 3154.
Vermonden. Uitspreken, zeggen. 2528.
Vernemen. Trachten te weten, gevrag doen. 1623.
Versaminghe. Huwelijk. 3824.
Versciet. Verschied, stierf. 2239, 3786.
Versinnen. Z. *Versint*.
Versinnen. Verstaan. 387, 1607.
Versint. Verstaat. 1607.
Versoeken. Bezoeken met gebeden, in beevaart. 3886.
Verzoeken. Zoeken ten huwelijke. 632. **Verspleten**. Uiteen, 't een van 't ander gescheiden. 4243.
Verstanden. Verstaan. 109, 375, 791, 1479.
Verstaan. Hooren, als rechter. 1596.
Versterf. Verstierf. 1247.
Versterven. Bij sterfgeval toekomen, toebehooren, 1247, 3697.
Verstormt. Stormend gemaakt, in oproer gebracht. 3644.
Verstorven goed. Bij sterfgeval iemands eigendom geworden goed. 1258.
Vertieren. Vertrekken, verhuizen. 2456.
Vertijden. Afstand doen van. 628.
Vertorden. Vertreden, onder de voeten getreden. 4243.
Vertrac. Vertrak. 551, 1637, 1812. Z. *Vertrecken*.
Vertrecken. Verhalen. 588.
Verrupenteert. Veropenbaart. De zin van rr. 21 en 22 is: Jacop van Merlant ‘veropenbaart daarinne’ (in deze zijne clarasien)

‘al de levens der heeren reine,’ die ooit, enz. Het w. *verrupenteert* zal ofwel *veropenbaart* beteekenen, ofwe! mislezen en misschreven zijn voor *veropenbeert, veropenbaart*, van *veropenbaren*. Z.o.a. *J.F.J. Heremans, Dict. Fl.-Fr., i.v.*
Verruwe. Verwe. 213.
Vervangen. Z. *Vervingense*.
Vervingense. Vervingen ze, van vervangen, verwisselen. 221.
Vervroemt. Overvroemt, voor vromer aanzien. 4036.
Verwallen. Verzieden. 1461.
Verwan. Verwon, van verwinnen. 553.
Verwandelen. Hier en daar wandelen, spacieren, met een schuimwoord. 397.
Verwapenen. Z. *Verwapent*.
Verwapent. Door wapenteekens kennelijk gemaakt. 3555, 3755.
Verwerf. Verwierf. 2660.
Verwoede. Verwoedde, wierd woedende, razende dol, wierd ‘v'r'oed’. 3475.
Vesche. Visschen. 3976.
Vians. Vijands. 1660.
Viel. Geviel, *accidit*.
Vielt. Geviel't, gebeurde't. 1685, 3442.
Vierdalf jaer. Vierde half jaar, drie jaar en half. 2238.
Vinc. Ving, zette gevangen. 2495, 4108.
Viseerde. Ontwierp. 1707.
Visenteren. Vanden, bezoeken. 1732.
Vleemsch. Vlaamsch. 2303, 2390.
Vlemsch. Vlaamsch. 786.
Vlien. Z. *Vloe*.
Vloe. Vlood, vluchtte. 3999.
Vloen. Vloden, vluchtten. 51, 1889.
Vloech. Vloog. 331.
Vloeijenden. Vloeiden, kwamen voorts. 3874.
Vloes. Vlugs, fluks. 1555.
Voecht. Voogd. 2781.
Voegic. Voege ik, geve, verlate ik. 4275.
Voer. Vóór, *antè*. 1779-1780, 2936, 3239, 3243, 3245, 3269.
Voer. Voor, over, als, zoovele als. 2161, 2280.
Voer, van voeren. Reisde. 1917.
Voerbaer. Voorbaar, bij Kiliaen ‘veurbaer, *praestans*,’ voornaam, aanzienlijk. 755, 3482, 3540. Men leze over dat w. *L.A.t. Winkel*, Over het werkwoord beren, bl. 157. Derde Deel van *D*^{r} *A. de Jagers Archief voor Nederl. Taalkunde. Amsterdam, G. Portielje, 1851-52*.

Voer dat die greve ghedroncken heeft. Dat is: De grave heeft vóórgedronken, eerst gedronken. 1779-1780. Z. *Dat*.
Voere. Voeren, handelingen. 2974, 4279.
Voere. Z. *Princevoere*.
Voerghen. Voorigen, vorigen. 2374.
Voersetten. Te wege zijn (te doen). 2851.
Voerstryt. Aanvang van den strijd. 2839.
Voertmere. Voortmeer. 541.
Voervechter. Voorvechter, *defensor*. 3902.
Volch. Volgde. 31.
Vonden. Gevonden, levend gevonden. 2360.
Vorder. Voorouder, voorzaat. 1349, 1464, 1846.
Vorder. Voorder, verder. 4318.
Vracht. Wrocht, *operatus est*. 3985.
Vraij. *Vrai*, waar. 133, 176, 2483, 4448.
Vrame. Voordeel, bate. 1743.
Vransch. Fransch. 987, 2896.
Vranxsch. Fransch. 3805.
Vrec. Wrak, wreekte. 1524.
Vrechde. Vraagde, 499, 1764.
Vrecht. Vraagt. 4318.
Vreegt. Vraagt. 3257.
Vremd. Vreemd. 3267.
Vremt hadde. Voor vreemd aanzag. 2930.
Vremtheide hebben. Vreemd schijnen. 2936, 3246.
Vrese. Vreeze. 4080.
Vriescap. Vriendschap. 1280.
Vryden. Z. *Ghevryt*.
Vrij. Schoon, 1047. 't Woord *vrij* is nog in levend gebruik, met dien zin, in Fr. Vlanderen. Z. *Loquela*, i.v.
Vrijden. Vrij maken, vrij vechten. 1342, 3960.
Vrijen. Vrijden, *q.v.* 2433, 2740.
Vrindelichede. Vriendlijkheid. 577, 3639.
Vroe. Vroeg. 4334.
Vroeder syn eens dincs. Een dingen weten. 1495, 1998.
Vroemte. Vroomte, vroomheid, strijdveerdigheid. 2833, 3008.
Vroet maken iemand eens dincs. Doen weten. 1724.
Vroet maken iets iemande. Doen weten. 2770.
Vroet syn eens dincs. Weten. 905, 1365, 1841.
Vrom. Vroom, sterk. 1516, 2697.
Vrome. Vrame, bate, voordeel.

Vromelec. Vromelijk. 3176.
Vromichede. Strijdbaarheid. 2506.
Vroom. Strijdbaar. 12, 42.
Vroude. Vreugde. 534, 1820, 3431, 3821.
Vroume. Vrome. 56.
Vrouwe. Hertoginne. 3355.
Vruchtberech. Vruchtbarig. 4009.
Vuerden. Voerde 'n, voerde hem, bracht hem. 1745.
Vueren. Voeren, in de hand dragen. 113.
Vueren. Voeren, vervoeren. 1877.
Vulder. Vuilder, ontuchtiger. 2527.
Wachten eene camer. Bewaken. 1681, 1696.
Wachten ten oven. Waken, wacht houden b.d.o. 1740.
Wael. Wale, wel. 3996.
Waelgedaen. Wel van gedaanten, schoone. 273.
Waen. Misse, bedrog, onwaarheid. 1801, en elders meer.
Waer. Ware, wezen zou. 2499.
Waer sijn eens dings. Weten. 51.
Waerde. Woorde, woorden. 2172.
Waert. Woord. 4150.
Waerde. Weerde, *digna*. 1322.
Waermaken. Goed doen, doen blijken. 1655.
Waes. Was. 3638.
Waert. Ware 't. 1755.
Waest. Was 't. 795, 1701, 1393, 3288.
Wale. Wel. 258, 1122, 1419, 1498.
Walvisch. *Balaena*. 2805.
Wan. Overwon, overweldigde, bemachtigde. 2577.
Wanen. Z. *Wende, wendent, wendy, weenden, weynden*.
Wapenroc. Wapenrok, halsberg. 2359.
Wapin. Wapenteeken. 689, 1440, 2031.
Warande. Prieel, plein, bogaard, enz., *qq. v.*: grondgebied, 13, 44, en elders meer.
Wardichede. Weerdigheid, eeredienst, eere. 1399.
Warede. Waarheid. 362.
Waree, Waarhede, waarheid. 733.
Wareide. Waarhede. 1934.
Wareyt. Waarheid. 2034.
Warreide. Waarheid. 219.
Wart. War't, was't, was het. 1257.
Wart. Weerd, *digna*. 4022.
Wart. Wierd. 3408.

Waterscap. Waterschap, waterweg, water. 332.
Wede der hellen. Wade, wad, gewad, put d.h. 3062.
Wedersteken. Op zijne beurt steken. 457.
Wee. Moederwee, barensnood. 250.
Weenden. Waanden. 3213, 2829.
Weêr. Weder, *utrum*. 3149.
Weert. Weerd, *hospes*. 522, 1923, 1928, 1538.
Weert hebben. Achten. 3578.
Weert. Wierd. 850.
Weg. Z. *in w.*
Wegegaan. Weggaan. 1694.
Weghe. Weg, vertrokken, verreisd. 280. Z. *Eweghe*.
Wegjagen. Snellijk wegrijden, wegspoeden. 470, 3262.
Weynde. Waande. 1636.
Welgedaan Schoon van gedaanten. 1459.
Wende. Waande, meende. 414.
Wenden. Z. *Gewint*.
Wenden. Waande'n, waande hem. 306.
Wendent. Waanden 't. 3217.
Wendij. Waant gij. 2933.
Wenen. Wanen, van waar, *undè*. 4361.
Werc nae loen. Loen, den werke na; loon na werk. 1827.
Werde. Weerde, weerdije, tijd. 2642.
Werder. Weerder, *digni*. 3844.
Wermoes. Z. *Dwermoes*.
Wermoes. Warm moes, tot voedsel, tot eetgerecht toebereid moeskruid. 2927, 2938.
Werp. Wierp. 2215, 3435.
Werpen. Wierp'n, wierp hem. 3439.
Werp omme. Wierp, keerde omme, wendde. 422, 448.
Werringe. Stoornisse, ongeschik. 1541.
Wert. Weerd, *hospes*. 1948.
Wert. Waard, *versùs*. 635.
Wert. Wierd. 3739.
Wert. Wordt. 4072.
Wert. Weerd, *valens*. Z. *Man w.*
Wert. Weerde, weerdige. 557.
Wesen van. Dat het was van. 551.
Wet. Heidensche, joodsche, kerstene wet; heidendom, jodendom, kerstendom. 3800, 4055, 4098.
Wet. Weet, *scit*. 686.
Wet. Weet, *scitis*. 1838.

Wet. Weet, *sciatis*. 1119.
Weten. Z. *Danc w.*
Wide. Verre. 138.
Wij. Wie. 2913.
Wyde. Verre. 71.
Wijden. Uítbreiden. 588, 1097.
Wies. Wier, welker (koningin). 1859, 1977.
Wijf. Z. *Te wive*.
Wijflike figuere. Vrouwelijke gedaante. 4428. Z. *Bloeme*.
Wigaerd. Wijngaard. 3975.
Wigant. Z. *Wygant*. 463.
Wygant. Strijder, vechter, oorlogsheld. 987.
Wiken. Toevluchtsoorden. 4117.
Wijs Sijn eens dincs. Weten. 846, 870, 1241.
Wilde meere. Wilde zee. 4291.
Wildj. Wilt gij. 443, 444, 4346.
Wildyt. Wilt gij 't. 939.
Wille. Z. *Te w.*
Willecome. Willekom. 508.
Willen. Wille hem. 3937.
Wilt. Wild. Z. *Ever*.
Wilt. Wild, *ferus*. 2622, 3263.
Winnen die doet. De dood winnen, sterven. 1111-1112.
Woerde. Woorden 3619.
Woert. Woord. 2750.
Worde. Woorden. 2748.
Worden. Woorden. 2786.
Worden. Wierden. 1950, 4315.
Worpen. Wierpen, zouden werpen. 1713, 1770.
Worpen. Werpen. 2745.
Wort. Woord. 4160.
Wort. Wierd. 2977.
Wortelen. Wortel, oorsprong hebben. 4020.
Woude. Wolde, wilde. 1933. 4228.
Woude God. Zoo 't God wilde, ook wille 't God! 367.
Wouden. Wilde hem. 2756.
Woudij. Wilde hij. 1982.
Wout. Woud. 630, 2001.
Wouts. Wilde des, wilde ter oorzake van dit. 2747.
Wracht. Wrocht, werkte. 3985.
Wrake ontfaen. Wrake ontvangen, nemen. 1752.

Namen en Zaken

Adegonde. Z. *Sente A.*
Adrianus, Paus. 1878, 1081.
Aelbrecht. Z. *Hertoghe A.* 3477.
Aelmaengien. *Alemania*. 53.
Aerde. Aernoude. Z. *Aernout van Grymbergen*.
Aerdenen. Ardennen. 764, 1328, 1845.
Aerdenois. Z. *Godevert van Ardenen*. 1340.
Aernout. Anselberts sone, vader van sente Aernout. 880.
Aernout. Z. *Sente A.*
Aernout, van Grymberghen. 2145, 2151, 2169, 2179, 2211, 2266, 2345-2346, 2366, 2362.
Aerscot. Aarschot. 680, 685.
Aert, van Crayenem. 2251, 2314.
Aertois. *Artois*. 792, 812, 3307.
Aetenen. Athenen. 392, 548.
Aetsaert, Hoeijoens sone. 760, 771.
Aeu *granpiet*. Z. *Beerte a. gr. p.*
Aken. 1120, 1130, 2585, 2721, 2793.
Aken. Z. *Profst v.A.*
Alexandrien, in Agypten. 2001, 2018, 2044.
Alyt, van Bourgonignen. 2627.
Almaenden. *Alemania*. 80, 1062, 4193.
Almaendien. Z. *Almaenden*.
Alpidas, bijwijf van Puppin v. Herstale. 943, 948, 953.
Amant. Z. *Sente A.*
Amelberghe. Z. *Sente A.*
Amen. 865.
Angaijs, Aernouts sone. 886, 902, 909, 917, 924.
Ansaeijs. Z. *Angaijs*.
Ansaeys. Z. *Angaijs*.
Ansaijs. Z. *Angaijs*.

Anselbert, van Roeme. 874, 879.
Anthoenys, Hertoge van Brabant. 179, 372, 3695, 3705, 3774, 3797, 3826, 4277.
Antwerpen. 514, 712, 877, 2074, 2083, 2183, 3464, 3703, 3979.
Ardenen. *Aerdenen*. Z. *Aerdenoys, Godevert*.
Arke, Noels, Noë's. 1880.
Artois. Z. *Aertois, Lodewyc van Vl. en v.A.*
Assche. Z. *Heer v.A.*
Assche. Z. *Henric v.A.*
Ave Maria. Wees gegroet. 4479.
Averne. Z. *Lodewijc v.A.*
Avernen. *Auvergne*. 1063.
Axsele. Axel. 2384.
Axel. Z. *Heeren v.A.*
Bachernacht. 1504, 1546, 1584, 1517, 1603, 1670, 1686, 1746.
Bachernaken. Z. *Bachernacht*.
Baeren, van Massenhove. 2349.
Baeren. Baren, Bar. Z. *Greve v. B.*
Bamesse. Bavomesse, in zaaimaand. 3665.
Barbele. Z. *Sente B.*
Baren. *Bar*. 2955, 3225.
Beem. *Bohemia*. 99.
Beerte, hulpmaagd bij de geboorte van Julius-Caesar. 257.
Beerte *aeu granpiet*. 1044-1045.
Begga. Z. *Sente B.*
Beijeren. *Bavaria*. 119.
Bemont. Z. *Jan van B.*
Bercomeryus. 72.
Bertanien. *Brittania*. 91.
Bertanien. Z. *Groet B.*
Berthem, bij Leuven. 257.
Berthout, van Mechelen. 2677.
Berthout. Z. *Wouter B.*
Besnidenesse ons Heeren. *Praeputium Domini, le saint Prépuce*. 2076. Z. over *ons Heeren Besnidenesse, Brabantsche Yeesten*, I, 1848; *Antverpia Christo nascens et crescens*, door Diercxens: *Annales Antverpienses*, van Papebrochius; *Verscheidene aanteekeningen in de geschiedenis van Antwerpen*, door Mertens en Torfs, en door L. Torfs; *De Antwerpsche ommegangen*, door Ridder L. de Burbure; *De Groote Kerkelycke Historie* van D. Mudzaert, kan. v.O.L.V. te Tongerloo, Antwerpen, H. Verdussen, 1622, bl. 248.

Besten. Z. *Drie, Negen die b.*
Biechte. Z. *Slotel v.d.B.*
Biechtvader 's hertogen van Dueringen. 1720.
Biem. Z. *Beem*.
Bierbeke. Z. *Jan van B.*
Bijem. Z. *Beem, Coninc van B.*
Bysdoem. Z. *Wouter van den B.*.
Bisscop van Coelene. 1803, 2720, 2785, 3102.
Bisscop van Ludeke. 3102, 3188, 3545.
Blanckaert, blijft bij Boutershem. 2691.
Blensefleur, moeder van Beerte *a. gr. p.* 1847.
Boelaer. Z. *Heere v. B.*
Boeneventen. *Beneventum*. 1079.
Boeswildre. 3524.
Bohoen, Boloen. Z. *Godefroit v. B.*
Boloen. Z. *Godevert v. B.*
Bossche. Z. *Tsertoghen B.; Meyerie v. Ts.*
Bouden. Z. *Boudewyn*.
Boudewyn. Bouwyn, Bouden, borchgreve van Bruessel. 1452, 1496, 1575, 1628, 1644, 1651, 1819, 1891, 1913, 2022-2023.
Boudewyn, Fransoijs, Roelants broeder. 4035.
Bourgoignen. *Burgundia*. 117, 2627, 2059, 3716.
Bourgomdien. Z. *Bourgoignen*.
Bourgonignen. Z. *Bourgoignen*.
Bourgonjen. Z. *Alyt; Jan v. B.*
Boutershem. 2682, 2691. Z. *Hendrik v. B.*
Bouwyn. Z. *Boudewyn*.
Bouwyn van Jherusalem. 1387.
Brabancia. 3854, 3864, 3938, 4183, 4314.
Brabansia. Z. *Brabancia*.
Brabansiaene, Breboens en Swanen dochter. 758, 772.
Brabansoen. Brabander. 366, 2121.
Brabant. 28, 116, 794, 801, 805, 815, 906, 912, 920, 964, 1131, 1133, 1149, 1844, 2129, 2672, 2679, 3140, 3146, 3150, 3372, 3698, 3706, 3823, 3830, 3892, 4056, 4196, 4326, en elders meer.
Brabant. Z. *Le teer de B.*
Brabant. Z. *Wals B.*
Brabant. Z. *Drossate van B.*
Brayfaert, Godeverts en Gorgoenen sone. 1993, 2020.
Braijfort. 1993. Z. *Brayfaert; Godevert*.
Brandenborc. Brandenburg. 114, 3814, 4331, 4397.
Breboen. 29, 295, 339, 375, 395, 421, 445, 453, 457, 463,

470, 501, 524, 533, 556, 572, 596, 611, 620, 666, 698, 736, 769, 1336.
Breda. 3151.
Bronswilre. Abdie by Coelene. 3235.
Bruessele. Bruessel, Brussel. 486, 746, 1332, 1348, 1359, 1395, 1397, 2158, 2183, 2220, 2261, 2395, 2531, 2958, 2983, 2984, 2987, 3021, 3064, 3229, 3318, 3324, 3415, 3417, 3426, 3428, 3575, 3582, 3611, 3618, 3627, 3684, 3694, 3734, 3771, 3775, 3817.
Bruessele. Z. *Boudewijn v. B.; Minderbroeders; Seven geslachten*.
Bulgerwout. 2054.
Businghen. Z. *Drossate van B.*
Calabren. *Calabria*. 1066, 1563.
Camerycke. *Cambrai*. 290, 720, 723, 1402, 3334, 3615.
Camerijke. Z. *Jan, b.v.C.; Emebertus, b.v.C.; Sente Goerix*.
Campenhout. Z. *Meerbeke; Meyerie van C.*
Capelle. Z. *Sente Goerix*.
Capruynen. Z. *Witte C.*
Cassus casteel. Spieghel Hist. 1e partie, boek VI cap. III, v. 29-54, en cap. III, v. 1-26. De Pauw, Frag., bl. 596-635.
Cassus casteel. Cassel, *Castellum Morinorum*. 754.
Casteel. Z. *Woerenc C.*
Gastelien. *Castille*. 88, 1064.
Castielen. Z. *Castelien*.
Catssenellenboghe. Z. *Greve van C.*
Catteloen. *Catalaunia*. 1064.
Cesar. Z. *Julius C.*
Christus. Z. *Jhesus C.*
Cissoen. 998.
Claes. Z. *Senter C.*
Clarasie. Declaratie, naamreden, *etymologia?* 20, 692. Van *Aerschot*, 680; *Berthem*, 259; *Camerycke*, 723; *Coudenberch*, 488; *Hoey*, 763; *Leefdale*, 259; *Leuven*, 637; *Riet*, 717; *Ryn*, 718; *Ten Berghe Cout*, 488; *Valenschyne*, 322. - Vgl. *Voorbericht*, bl. 12-13, en *J.-F. Willems, Heelu, Introd.* XXXIX.
Cleere. Z. *Sente C.*
Cleen Puppyn, Kaerle Marteels sone. Z. *Puppyn*.
Clerasie. Z. *Clarasie*.
Cleve. Z. *Greve van C.*
Clodion. 73, 74.
Cloester. Z. *Grymberghen; Predikeren; Maria Egipciaca; Ouwerghem*.

Clouwijs. *Clovis*. 144, 841.
Coelen. Keulen. 2549, 2713, 2719, 2792, 3143, 3236, 3295.
Coelen. Z. *Bisscop, ertschebiscop, vocht, voecht van C; Bronswilre*.
Coernike. Z. *Cornike*.
Colvenere, blijft bij Rotselaer. 2688.
Coninc van Bijem. 3084, 3101, 3241, 3352-3353.
Coninxloe. Z. *Heere v.C.*
Consilie van 153 Bisscoppen, te Roeme. 1081-1083.
Constantijnoble. 547.
Corenike. Z. *Cornike*.
Cornike. 134, 174, 364, 590, 786, 1056, 1295, 2025, 2238, 3742, 3756, 3732, 3835, 3852, 3932, 3972, 3994, 4043, 4159, 4225, 4290.
Cornike. Die Vlemsche. 786.
Cornike. Die Vransche. 1056, 1295.
Corteryc. Die stryt te C., voer C. 2663, 2667.
Corteryk. 1155.
Coudenberch. 746.
Coudenberch. Z. *Jan van C.*
Crayenem. Z. *Aert van C.*
Croenike. Z. *Cornike*.
Cruijsvaert. 2517.
Cuck. Z. *Land van C.*
Dalem. 2568, 2577, 2755, 3040, 3120, 3698, 4329.
Dalem. Z. *Heere v.D.*
Denemerken. 94, 1060.
Denouwe. *Danubius*. 3942.
Die vander Tommen. 2352.
Die van Steenberghen. 3166.
Die van Wittam. 2838.
Dieryck van Waelcoerie. 3210-3211, 3218.
Diest. 2249, 3659, 3676.
Diest. Z. *Heere v.D.*
Dietsche tale. 323.
Dijgoen. *Dijon*. 3715.
Doede meere. Doode zee. 3950.
Doerec. Doornik. 3328.
Drie besten. 4062, 4068, 5097. Vgl. Negen die besten.
Drossate van Businghen. 3147, 3155, 3161.
Drossate van Brabant. 3207, 3221.
Druwoen, die felle rese. 452, 458, 550.

Dueringen. *Thuringia*. Z. *Hertoge v.D.*
Dueringen. Z. *Biechtvader*.
Dutsch lant. Oud Brabant. 2853.
Ector. Hector van Troyen. 25, 371, 826, 1570, 2479, 2487, 3748, 4056, 4238, 4366.
Ector, koning van Gernaten en Erregoen. 84.
Eduard, Koning van Engeland. 3329.
Eechoute. Z. *N.N. Vanden E.*
Een-en-twintig lansheeren. 4122, 4339. Z. *Seven e.t.*
Egipciaca. Z. *Maria van E.*
Eyde. Z. *Sente E.*
Eidier, die foreestier. 480, 495, 505, 527.
Eydier. Z. *Eidier*.
Eyfel. Van den Eyfele. 765.
Eijdier. Z. *Eidier*.
Elentaryus, Clouwys' sone. 853.
Elijas, die ridder met den, of met der swane. 169,
Emebertus, bisscop van Camerike. 3875-3876.
Engelant. Z. *Eduard, K.v.E.*
Eppegem. Z. *Heere v.E.*
Ermelende. Z. *Sente E.*
Ermenien. *Armenia*. 1878, 1927.
Erps. Z. *Heere v.E.*
Erregoen. *Arragonia*. 86, 1065.
Ertschebisscop van Coelene. Aartsbisschop van Keulen, 1816-1817, 3242.
Eustaes, greve van Henegouwe. 1388.
Everaert Tserclaes. 3432, 3612.
Ferramond. 69.
Ferremont. 72, 100.
Floreis van Hollant. 2583.
Florentijn, 's conings dochter van Gotlant, Priamus vrouwe. 825.
Florijnis. Florennes, strijd aldaar, tusschen Lambrecht en Godevert van Ardenen. 1340.
Florys van Hongherien. 1046.
Friesen. Friesenland, *Frisia*. 104.
Gaesbeke. Z. *Land van G.*
Gaesbeke. Z. *Godevert, heere van G.*
Gaesbeke. Casteel te G. 3607.
Ganus, vader Mondidiers. 748, 751.
Gelder. Gelderlant. 3526.

Gelderlant. 3680.
Gelderlant. Z. *Marie, h.v.G.*
Gelderlant. Z. *Hertoge van G.*
Geldersche. Die van Gelderland. 3525, 3646, 3648.
Gelre. Gelderland. 2495, 2855.
Gelre. Z. *Greve v.G.; hertoge van G.*
Geloeve uitgebreid. 132, 4288.
Geloeve. Z. *Kersten G.*
Genoet. Genoot. XII genooten, XII *pares*.
Gent. 2315, 2400, 2883, 3883.
Geraert van Grymberghen, broeder van Wouter Berthout. 2439.
Gerberghe, Kaerel's dochter. 1310, 1321, 1330, 1345.
Germaenden. *Germania*. 104.
Gernaten. *Grenada*. 86.
Geronde. *Gironde*. 3942.
Gesleckten, Geslechten, geslachten. Z. *Seven g.*
Ghent. Z. *Gent*.
Gertrud. Z. *Sente G.*
Gheertruijt. Z. *Sente G.*
Gheraert van Wesemale. 2255.
Gielen. 3149.
Godefroit. Z. *Godevert, Godevaert*.
Godefroit van Boloen. 1380, 1905, 2069, 3922, 4065-4066.
Godevaert. Z. *Godevert, Godefroit*.
Godevert. Z. *Godevaert, Godefroit*.
Godevert, gewezen Brayfort. 2042.
Godevert I., Godefroit metten baerde. 1434, 1442, 1446, 1469, 1483, 1486, 1532, 1538, 1548, 1554, 1557, 1636, 1641, 1646, 1676, 1686, 1702, 1716, 1725, 1727, 1807, 1830, 1848, 1853, 1858, 1867, 1883, 1953, 1957, 1965, 1974, 1979, 2097, 2119, 2124, 2132, 2138, 2196.
Godevert II, de jonge. 2207.
Godevert III, Godevaert, de kloekmoedige. 2245, 2301, 2321, 2330.
Godevert, Hendric's sone des III^{n}. 2636, 2662.
Godevert, Jans sone des III^{n}. 3321.
Godevert van Ardenen. 1328, 1344.
Godevert van Gaesbeke. 2269-2270.
Godevert van Perweys, 2678.
Goedele. Z. *Sente G.*
Goerix. Z. *Sente G.*
Goetlant. *Gothia*. 82, 140, 810, 822, 825, 830.

Golen. Z. *Heer G.*
Golijas. 93.
Gommaer. Z. *Sente G.*
Gorgoen, coninginne van Ermeniën. 1978.
Goten. Z. *Goetlant*.
Gotie. Z. *Goetlant*.
Gotlant. Z. *Goetlant*.
Gouweloen, greve van Henegouwe. 1126, 4031.
Granpiet. Z. *Aeu gr. p.*
Grave. 't Slot van den Grave. 3602, 3636.
Greve Roelant. 4019, 4026.
Greve van Baeren, Baren. 3080, 3159, 3206, 3221.
Greve van Catssenellenboghe. 3111.
Greve van Cleve. 3109.
Greve van den Berghe. 2700, 2795, 2846, 2857.
Greve van Gelre. 2494-2495.
Greve van Henegouwe, Machtelts echtgenoot. 1365.
Greve van Henegouwe. 3330, 3332.
Greve van Hollant. 2493.
Greve van Loen. 3108, 3169.
Greve van Luserlant. 4395-4396.
Greve van Namen. 3112, 3632.
Greve van Sempoel. 2725, 2795, 2846, 3528, 3779.
Greve van Spaijnen. 3110.
Greve van Vlaenderen. 3106.
Greven. Z. *Grave*.
Grevinne van Luserlant, 3815.
Grieclant. Griekenland. 194, 734.
Grieclant. Z. *Keiser in G.*
Grieken. Griekenland. 380, 391, 428, 504, 2471.
Griexsce. Grieksche tale. 335.
Grymberghen. 2545, 2151, 2158, 2169, 2179, 2382, 2211, 2216, 2225, 2268, 2278, 2284, 2307, 2345, 2348, 2362, 2445, 2353.
Grymberchen. Z. *Aernout, Geraert v. Gr.*
Groenendale, voer Ludeke. 3335.
Groet Bertanien. 91.
Groet karle. Z. *Kaerle die groet*.
Guerlech. 3811, 4331, 4395.
Guerlech. Z. *Hertoginne v.G.*
Gulke. Z. *Hertoge van G.*
Gulke. Julich. 2858, 3572.
Gulken. Z. *Gulke*.

Gulkeneren. Die van G. 3525.
Gulkerlant. 3295, 3662, 3664.
Gurlec. Z. *Guerlech*.
Guweloen. Z. *Gouweloen*.
Haffleghem. Z. *Hafflighem*.
Hafflighem. Afflighem. 2148, 2201.
Halle. 3713.
Hans, Vr. Lysbetten vader. 4394.
Haspegouwe. *Hesbaie*. 891, 3189, 3410, 3860.
Hectoer. Z. *Ector*. 371.
Hector. Z. *Ector*.
Heere van Assche. 2351.
Heere van Axele. 2384.
Heere van Boelaer. 2384.
Heere van Coeninxloe. 2352.
Heere van Dalem. 2568.
Heere vander Merken. 3115.
Heere vander Tommen. 2353.
Heere vander Wesenhaghen. 2354.
Heere van Diest. 3660, 3676.
Heere van Eppeghem. 2213, 2352.
Heere van Erps. 2385.
Heere van Hinsberghe. 3117.
Heere van Huenbeke. 2353.
Heere van Maldegem. 2385.
Heere van Massemin. 2384.
Heere van Namen. 2380.
Heere van Oyenbruggen. 2350.
Heere van Ophem. 2351.
Heere van Rotselaer. 2681.
Heere van Scoers. 2384.
Heere van Sempoel. 2379.
Heere van Somerghem. 2383.
Heere van Utrecht, 1412.
Heere van Valkenborch. 3116.
Heere van Winendale. 2385.
Heere van Wilre 2352.
Heere van Wittam. 2795.
Heerenhuys. Schepenhuis, Broodhuis, te Brussel. 3434.
Heeren van Lymborch. 2855.
Heer golen, van over Rijn. 3652.
Heilige Kerke. 1089, 1095.

Heilig Rijk. *Le Saint Empire*. 4199, 4334.
Heilige Sacrement. 1476, 3453, 3459, 3486.
Heijnryk, 's Keisers sone van Roeme. 1699, 1822, 1847, 1866, 1881, 1970, 2093, 2096, 2100, 2126, 2136.
Heinric II., de hoege, moedeghe, hertoghe van Brabant. 2558, 2571, 2611.
Helesem. 3189.
Helle. 1369, 2820, 3062, 3787, 4216.
Helleken. 3199, 3219.
Hem, Jacop van Merlant. 4054. Z. *Jacop v.M.; Hij, J.v.M.*
Hemel. 884, 1043, 3962, 4219, 4461.
Hendrik, heere van Boutershem. 2682. Z. *Heinric, Heijnryk, Henric, Henrick*.
Hendrik, Heere van Diest, momboer van Godevert III. 2249.
Hendrik IV., Keiser v. Roeme. 1493, 1530, 1586, 1606, 1619, 1640, 1661, 1665, 1679, 1710, 1805, 1821, 1864, 2095.
Henegouwe. 324, 791, 812, 1126, 1376, 1389, 3128, 3332.
Henegouwe. Z. *Greve van H., Jan, greve v.H.*
Henegouwe. Z. *Eustaes, Gauweloen, gr. v.H.*
Hennen. Weze dit woord uit *Henno*, of uit *Johannes* gesproten, 't dient nog als geslachtsname te Eeckeren, in 't Antwerpsche; *Hennekens*, te Coolscamp, en *Henneman* te Eeckeren, schijnen van eener afkomste. Z. *Hennen van Merchtenen*. Merchtenen.
Hennen van Merchtenen. 4465, 4470, 4478, 4479. Z. *Ic. mij Hennen v.M.*
Henric, Henric's sone, des vermoorden, grave van Leuven. 1528, 1449, 2103.
Henric III., die saechtmoedich; hertoge van Brabant. 2618, 2628, 2640.
Henric, die vrome. 1409, 1421.
Henric, Henric's sone des III^{n}. 2636, 2650, 2658.
Henric, hertoge van Lemborch. 3315, 3323.
Henric, Lambrecht stamelaerts sone, Greve van Leuven. 1409.
Henric van Assche. 1453, 1498, 1578, 1644, 1811, 1891, 2003, 2032, 2351.
Henric van Vlaenderen. 3114.
Henrick douwe, Greve van Leuven. 1356, 1360, 1897.
Henrick I., Hertoghe van Brabant. 2465, 2489, 2548, 3793.
Henrick, 's Keisers sone v. Roeme. 2093, 2096, 2174.
Henuwier. Van Henegouwen. 3185. Z. *Lombeke*.
Herelebeke. Harlebeke. 1156.
Herstal, op die Mase. 931, 935.
Hert. In den H., Herberge te Halle. 3714.

Hertoghe Aelbrecht, 's Greven broeder van Hollant. 3477.
Hertoghe, 1e Kersten in Brabant. 108, 894.
Hertoghe Hans van Gurlec, vader van Lysbeth. 4394.
Hertoghe Puppyn. 3870, 3900.
Hertoghe van Dueringen. *Thuringia*. 1432, 1532, 1540, 1547, 1583, 1659, 1722, 1814.
Hertoghe van Dueringen zuster, Henric, 's graven vrouwe van Leuven, moeder van Godevert met den baarde. 1432.
Hertoghe van Gelre. 2855, 3104, 3526, 3655. Z. *Bastart*.
Hertoghe van Gulke. 2855, 3105.
Hertoginne van Guerlech. 3810.
Hertoginne van Lutsenborg. 3812.
Hertoginne, Koninginne Lysbeth, wencelyns vrouwe, Hertoge Hans dochter. 4392.
Heusdain. 3463, 3483, 3491.
Hij, Jacop van Merlant. 1996. Z. *Jacop v.M.; Hem, J.v.M.*
Hilderic. 79, 142.
Hinsberghe. Z. *Heere van H.*
Historie. 189, 644, 1219.
Hoey. Huy. 763.
Hoeijoen, Heere van Ardenen. 762.
Hollant. 3129.
Hollant. Z. *Greve v.H.*
Hollant. Z. *Floreis van H.*
Hollant. Z. *Willem van H.*
Hollander. 3150, 3151.
Hongheren. Ongarn. 3807, 4401.
Hongherien. Ongarn. 1046.
Hongherien. Ongarn. Z. *Floris van H.; Koning v.H.*
Huenbeke. 2353.
Huenbeke. Z. *Heere v.H.*
Huijghe Capet. 1260, 1262, 1271, 1288, 1294.
Hugo IV., Hertoghe van Bourgonjen, 2626.
Yduburch. Moeder van S. Begga en van S. Gheertruyt.
Ic, Hennen van Merchtenen. 4, 8, 11, 17, 38, 101, 121, 125, 139, 141, 155, 171, 175, 277, 361, 375, 383, 492, 493, 579, 595, 735, 756, 777, 787, 789, 817, 899, 925, 942, 1119, 1133, 1190, 1199, 1227, 1241, 1245, 1339, 1352, 1405, 1595, 1604, 1643, 1718, 1821, 1921, 1975, 2049, 2051, 2062, 2202, 2482, 2527, 2690, 2578, 2698, 2708, 2714, 2862, 2902, 3011, 3086, 3114, 3128, 3148, 3245, 3250, 3318, 3394, 3510, 3587, 3593, 3605, 3606, 3624, 3629, 3645, 3699, 3733, 3834, 3864, 3869, 3875, 3893, 3905, 3929, 3933, 3953, 3965, 4048, 4084, 4099, 4105, 4182, 4202, 4214, 4228, 4229, 4231, 4234,

4254, 4260, 4268, 4269, 4271, 4275, 4298, 4324, 4326, 4385, 4401, 4407, 4409, 4444, 4450, 4460. Z. *Mij; Mijn*.
IJde. Z. *Sente IJ*.
Inghelant. 92, 1060, 1207, 1211, 1925, 3329.
IJtalien. *Italia*. 52.
Jacop van Merlant. 16, 20, 182, 692, 1995, 2481, 4052. Z. *Hij, Hem, Jacop van Merlant*.
Jan-Baptiste. Z. *Sente J.B.*
Jan, bloeder van Everaert Tserclaes, Bisschop van Cameryke. 3612.
Jan, Henric's sone, Hertoghe van Brabant. 2636, 2657, 2673, 2694, 2709, 2784, 2868, 2878, 2888, 4105, 4337, 4343.
Jan, Jan's sone, Hertoghe van Brabant. 2966, 3006.
Jan, Jan's sone van Coudenberch. 3321.
Jan van Bemont, 3095, 3113, 3127.
Jan van Bierbeke. 2253.
Jan van Bourgonjen. 3695.
Jan van Caudenberch, Hertoghe van Brabant. 3070, 3258, 3284, 3328, 3375, 3795, 4151.
Jan van Henegouwe, broeder van Jan van Bemont, en van den grave van Hollant. 3124, 3126, 3107, 3128.
Jan van Namen. 3130.
Jhehanne, Hertoginne van Brabant. 374, 3805, 3354, 3395 3420, 3591, 3656, 3722, 3745, 3784, 4430, 4435.
Jherusalem. 1382, 1386, 1903, 2011, 2024, 2038. 2057, 2068, 2443, 3757, 4295, 4464.
Jhesus-Christus. 2, 41, 48, 178, 593, 915, 1301, 2408, 2550, 3390, 3486, 3587, 3757, 3861, 3863, 4168, 4216, 4451, 4471.
Joden. 3318.
Julius-Cesaer. 35, 264, 354, 399, 605, 664, 671. 678, 729, 796, 4058.
Kaerle die groet. 1049, 1092, 1129, 1141, 1146, 1220, 1222, 1362, 1441, 1570, 1837, 3984, 3987, 3993, 4003, 4023, 4065, 4300, 4316.
Kaerle die groet. Z. *Groet K.*
Kaerle Marteel. 962, 675, 984, 999, 1314, 3935, 3945, 4300.
Kaerle van Nijemaghen. 124, 125, 126, 162, 183, 269.
Kaerle, Kaerle van Nijmaghen sone. 186, 202, 211, 239, 244, 252, 253, 265, 271, 600, 1337, 1362, 1570, 2469, 2484, 4060, 4365.
Kaerle, Lottarys oom. 1248, 1255, 1267, 1269 1273, 1284, 1303, 1306.
Kaerleman, eerste heerschapper over Haspegouwe. 890, 3859, 3862, 3868, 3890, 3900, 3927.
Karel die sempel. 1189, 1204.

Karle de Kaluwe. 1165, 1178.
Karlemain. Z. *Kaerleman*.
Kateline. Z. *Sente K.*
Keiser in Grieclant. 194.
Keiser van Roeme. 1141, 1147.
Keiser van Roemenie. 3808.
Keiser, Wencelins broeder, 3351.
Kerpen. 3700.
Kerpenen. 4330.
Kerstendom. Z. *Kersten Geloeve*.
Kersten Geloeve. 132, 137, 587, 842, 868, 986, 1098. 1097.
Kerstenhede. 587, 978, 1145, 1565, 1572, 1972, 4316.
Kerstenheyt. Z. *Kerstenhede*.
Kerstenlant. Z. *Kerstenhede*.
Kersten warande. Z. *Kerstenhede*.
Koning van Biem of Byem. 3084, 3111, 3241, 3351, 3810, 4400.
Koning van Hongeren. 3806, 4401.
Koning van Vrankryk. 3805.
Lambrecht. Z. *Sente L.*
Lambrecht de oude, of Stamelaert, Greve van Leuven. 489, 1370, 1390, 1392, 1403, 1408.
Lambrecht metten baerde. 1323, 1328, 1335, 1339, 1352.
Lande. Landen. 892.
Landrae. Z. *Sente L.*
Lansheeren. Z. *Een-en-twintigh L.; Seventien L.*
Land van Bijem. *Bohemia*. 4400.
Lant van Cuck, 3599, 3680.
Lant van Gaesbeke. 3196, 3628.
Lant van den Rijne. 718.
Lant van den Riet. 716.
Leefdale. 259.
Leefdale. Z. *Olivier van L.*
Lefde, hulpmaagd, bij de geboorte van Julius-Caesar, 257.
Lemborch. 766, 2869, 3053, 3124, 3267, 3698, 3708, 3794, 4197, 4329.
Lemborch. Z. *Heeren v.L.; Henric v.L.*
Lenneke 3204, 3208, 3623, 3668.
Lenneke. Z. *Dieryk, heere van Waelcoerte en van L.*
Le teer de Brabant. 2949. Men leze over dat stuk lands de *Rijmkronijk van Melis Stoke*, uitg. van *B. Huydecoper, Leyden* 1772, II., bl. 200, de aanteek. op v. 261; en *F. Le Proux, Chartes Françaises*

du Vermandois de 1218 à 1250, Paris, 1875; - (*Extrait de la Bibliothèque de l'Ecole des Chartes, 1874*.) **Leuven**. Z. *Loven*.
Liere. Lier. 3920.
Lierijc van Vlaenderen. 1153.
Lymborch. Z. *Lemborch*.
Lijmborch. Z. *Lemborch*.
Lijsbette, vrouwe van Anthonis, Hertoge van Brabant. 3827, 4392.
Lysbeth. Z. *Sente L.*
Lobbes. 3872.
Lodewyc. Clouwys. 147, 845.
Lodewyc de jonghe. 1242.
Lodewyc de lesper. 1179.
Lodewijc die sempel. 1204-1205, 1230.
Lodewyc, Greve van Vlaendren. 3306-3307, 3330-3331, 3402, 3414, 3438, 3445, 3451, 3690.
Lodewijc, groet Kaerels sone. 1150, 1157, 1164.
Lodewijc van Averne. 3093.
Loeij. Z. *Sente L.*
Loen. 3177, 3344.
Loen. Z. *Greve v.L.*
Loeven. Z. *Loven*.
Lombaerden. 1860.
Lombardien. 1564.
Lombaert, conincryc. 1087.
Lombeke. 3185.
Lorynen. Loreinen. 1162.
Lotrike. 920, 964, 1144, 1325, 1346, 2129, 4197, 4327.
Lottarys, de groete. 157, 862.
Lottaryus, Elentarius sone. 858, 859.
Lottarys, Lodewijck's sone. 1231, 1240.
Louwen. *Laon*. 1268, 1272, 1282.
Loven. 636, 638, 696, 706, 1332, 1336, 1338, 1348, 1357, 1359, 1384, 1416, 1450, 2101, 2242, 2262, 2552, 2631, 2644, 2685, 2704, 3538.
Lucabel. 102.
Ludeke. Luik. 934, 2506, 3188, 3337, 3339.
Ludeke. Z. *Groenendale*.
Ludeke. Z. *Bisscop van L.*
Ludick. Z. *Ludeke*.
Luserlant. 3815, 4332, 4396.
Luserlant. Z. *Grevinne v.L.*

Lutsenborch. 2445, 2845, 3472, 3542, 3551, 3812, 4196, 4331, 4395.
Lutsenborch. Z. *Hertoginne v.L.*
Maboijgen. *Maubeuge*. 3877.
Machtelt, Grevinne van Henegouwe, 1374.
Maeryne. Z. *Maryne*.
Maers. Mars. 626, 641, 652, 657, 704.
Maersiaent, Aetsaert's sone. 776, 789, 806.
Maesbrugghe. 3180.
Maese. *La Meuse*. 30, 935, 2574, 2711, 2811, 3031, 3037, 3164, 3379, 4156.
Maesenstroem. 30.
Maeslander. 2566.
Maeslant. 2717.
Maldeghem. 2384.
Maldeghem. Z. *Heere v.M.*
Mansepevel. Pevelenberg. 1291.
Mareine. Z. *Maryne*.
Maria, de onbevlekte Maagd en Moeder Gods. 38, 915, 1301, 2550, 3126, 3487, 3552.
Maria van Egipciaca, Sente M.v.E., Maria van Egypten. 2060.
Marie, Henric's dochter des III^{n}, kon. Philip's vrouwe. 2637-2638.
Marie, Hertoginne van Gelderlant. 3311-3312.
Marine. Z. *Maryne*.
Maryne. De Middellandsche zee. 23, 193, 430, 3938, 3944, 4041, 4297. Z. *Meere*.
Marteel. 962, 976, 984.
Martel. Marteel. Z. *Kaerle*.
Martse. *La Marche*. 767.
Mase. Z. *Maese*.
Massemin. 2384.
Massemin. Z. *Heere van M.*
Massenhove. 2349.
Massenhove. Z. *Baeren v.M.*
Mechelen. 2186, 3006, 3009, 3016, 1019, 3028, 3461, 3794.
Mechelen. Z. *Berthout v.M.*
Meerbeke. 2898.
Meere. De Middelandsche zee. 15, 2273, 2758, 4288. Z. *Maryne*.
Meerte. Maartemaand. 4468.
Meyerie van Campenhout. 2899.
Meijerije van den Bossche, 3411.

Meldert. 3886.
Mercgreve des heilichs rijcs. 4199, 4333.
Merchtenen. Merchtem. Z. *Hennen v.M.* By Chotin: *Merchtinis, Merchtenis, Merchtene, Merghtena, Merchtenen, Merchten, Merchtem*. Bij Galesloot, *Le livre des Feudataires de Jean III, Duc de Brabant*, 1e helft der XIVe E.: *de Merchtene*, apud *Merchten*, apud *Merchtines*, propè *Merchten*, te *Merchten*, in *Merchtinis*, juxta *Merchten*. Vrgl. *Kerpen, Kerpenen*.
Mercomeryus. Z. *Bercomeryus*.
Mercueryus. 90.
Mercwinc. 141. Z. *Merrj.*
Mere. Z. *Doede M.*
Mergrevinne van Brandeborg. 3813.
Mergriete v. Brabant. 3309, 3691.
Merken. Z. *Heere van der M.*
Merlant. 16. Z. *Jacop v.M.*
Merrj. 84. Z. *Mercwinc*.
Merrowinc. 75, 76.
Mets. 1162.
Mij, Hennen van Merchtenen. 323, 583, 711, 783, 714, 1008, 1073, 1122, 1209, 1383, 1403, 1419, 1591, 1607, 1635, 1885, 1984, 1988, 2022, 2048, 2144, 2150, 2259, 2265, 2635, 2679, 2798, 3004, 3026, 3424, 3519, 3675, 3819, 4056, 4074, 4131, 4232, 4246, 4299, 4345, 4372, 4402, 4413, 4445. Z. *Ic; Mijn*.
Myn, Hennen's van Merchtenen. 271, 494, 580, 709, 923, 1385, 1687, 3002, 3524, 3709, 4275.
Mysen. Markgraafschap. 116.
Mille. 3700.
Minderbruederen. 2959, 3525.
Moesel. 2810.
Mondedier. 748, 751.
Monfackoen, Monfacoen, de galgenberg te Parijs. 2894, 4111.
Monfroit. 484, 746. Z. *Coudenberch*.
N. van Perweys. 2678.
Namen. *Namur*. 2380, 3130, 3532.
Namen. Z. *Heere v.N.*
Namen. Z. *Greve v.N.*
Namen. Z. *Jan v.N.*
Napels. 1066.
Nettelaer. 2214.
Negen die besten. 4054. Díe besten zijn, drie van der Heidenscher wet, *Hector, Alexander, Julius Caesar;* drie van der Joodscher wet, *David, Josuë, Judas Machabaeus;* drie van der Kerstener

wet, *Arthur, Karel de Groote, Govert van Boloen*. Z. N. de Paeuw, *Fragmenten*, bl. 499; verder *Die alder excellentste*... (Voorbericht, bl. 12) 1e cap., 2, tenden, en elders meer.
Negen letteren, negen levens. 3848, 3849.
Niemagen. 32, 126, 266, 328, 378, 520, 572, 725, 742.
Nijemaghen. Z. *Niemagen*.
Nijemegen. Z. *Niemagen*.
Nijemeghen. Z. *Niemagen*.
Nijvel. 1332, 1348, 1359, 3914.
N.N. Vanden Eechoute. 3012. 3020, 3025.
Noels arke. Noë's, Noach's arke. 1880.
Normandien. 944, 954.
Norwegen. 1859.
Octaviaen, Swanen Broeder. 228, 277, 388, 434, 530, 592, 599, 662.
Oerschot. 2185.
Oyenbruggen. 2350.
Oyenbruggen. Z. *Heere van O.*
Olivier van Leefdale. 1451, 1497, 1515, 1552, 1559, 1717, 1788, 1886, 1906, 1916, 1929, 1963, 1971.
Onser vrouwen Bruederen. 3771.
Onser vrouwen Concepcion. 3552.
Onser vrouwen kerke, te Aken, 1120.
Onser vrouwen kerke, te Tricht. 959.
Ophem. 2351.
Ophem. Z. *Heere van O.*
Orliens. *Orléans*. 1286.
Orsmael. Z. *Wernier van O.*
Orval. Z. *Toryna*.
Osse, als wapenteeken. 4420.
Otte, Kaerel's zone, Gerbergen broeder. 1308, 1311, 1320.
Ouwerghem. 2632, 2707.
Ovidius. 222.
Paredys. Aardsch Paradijs. 3952.
Parys. 154, 159, 753, 852, 1191, 1260, 2892, 2904, 2951, 4109.
Paus. 2089, 2514, 2580.
Paus. Z. *Adrianus, Steven*.
Perweys. *Peruwez*. 3659.
Perweys. Z. *Godevert; Baroen; N. van P.*
Peter. Sente P. 1394.
Peter vander Brotsen, 2881.
Phelips, die groete, v. Vrankrijk, 1290.

Philips v. Bourgonjen. 3684.
Philips, Koning van Frankrijk. 2638.
Picaerdien. 792.
Pierlepont. 766.
Pierone. Peronne. 1197.
Plate. Met platen uitgeruste krijgsliën. 2175, 2305, 2386.
Plutoen. *Pluto*. 626, 641, 656, 704.
Poeldien. *Pouille*. 1067, 1563.
Poerten. Elf poorten te Roeme. 1080.
Polien. Z. *Poeldien*.
Predikere. 2630, 2644, 2704.
Priamus, Hectors Vader. 4367.
Priamus. Trayoen en Florentyns sone. 826, 829, 838.
Priamus. Vader van Bercomyrius. 55, 56, 63.
Prijmoistreit. *Praemonstratensium*. 2457.
Profst van Aken. 2782, 2847.
Provensen. *Provence*. 1063, 1564.
Puppin, clein P., Kaerle Marteels sone, groet Kaerles vader. 1016, 1220, 3958, 3981, 3993, 4023.
Puppyn, Karlemans sone, eerste Hertoge van Brabant. 839, 896, 905, 910, 968, 3870, 3900.
Puppyn van Herstale, vader van Kaerle Marteel, 930-931, 936, 942.
Puppyn. Z. *clein P.*
Quesnoy. Z. *Traijnoet*.
Raeges, in Ermenijen, 1879, 1918.
Randenrode, die stede van R. 2519, 2524, 2535, 2540, 2543, 2564, 2755, 3122.
Randenroe. Z. *Randenrode*.
Randen roede. Z. *Randenrode*. 2619.
Rande rode. Z. *Randenrode*.
Reynout van Scoenvorst. 3677.
Remijs. Z. *Sent R.*
Retters. 766.
Riemen. 1227.
Riet. Z. *Lant van den Riet*.
Ryn. *Rhenus*. 67, 123, 268, 830, 1710, 1802, 2232, 2711, 2790, 2862, 3037, 3379, 4119, 4156.
Ryn. Z. *Lant van den Rijne*.
Rynheeren. 2562.
Rynland. 718, 876. Z. *Land v.d.R.*
Rynsche heeren. 1061, 2717, 3044. Z. *Rynheeren*.

Rynelt. Z. *Sente R.*
Robrecht, greve van Parys. 1191-1192.
Roede, beleg v.R. 3293.
Roelant. 1124, 4019, 4026.
Roemanyen. 1860.
Roeme. 37, 52, 263, 608, 818, 1067, 1073, 1074, 1068, 1080, 1086, 1543, 1665, 2088, 2586, 2760.
Roeme. Z. *Keiser van R., Hendrik IV*.
Roemenie. 3808.
Roemenie. Z. *Keizer van R.*
Roe see. Roode zee. 1002.
Rome. Z. *Roeme*.
Romsche croene. 2580.
Romsch. Roomsch. 689, 2135.
Ronsevale. 1123, 4030.
Rotsenlaer. Z. *Rotselaer*.
Rotselaer. 2682, 2689.
Rotselaer. Z. *Heere v.R.*
Ruermunde. 3673.
Rumst. 2184.
Sacrement. Z. *Heilige S.*
Saledyn, 98.
Santen. 3880.
Sarregoen. 1127, 4310.
Sarresine. 946, 1001, 1069, 1125, 1462, 1875, 2523, 3718, 3901, 3936, 4024, 4097, 4235, 4287.
Sartroijsen. 3718.
Sassenlant. 65, 119, 869,
Savoyen. 1063.
Scafdries. 2840.
Scelde. *Scaldis*. 123, 268, 297, 472. 809, 878.
Scoenvorst. Z. *Reijnout van S.*
Scoers. 2384.
Scoers. Z. *Heere v.S.*
Scotlant. 1059.
Sempoel. 2379, 2725, 2796. 2846, 3328, 3674, 3779.
Sempoel. *Saint-Pol.* Z. *Greve v.s.P.; Heere v.S.*
Senepie. *Seneffe*. 3383.
Senne. 1397.
Senoveven. Genoveven-kerk. 152, 851.
Sente Adegonde. S. Aldegonde. 3919.
Sente Aernout. 882. 885.

Sente Amant. 158, 863.
Sente Amelberghe. 899, 3871, 3873.
Sente Barbele. 3772.
Sente Begga. 889, 902, 919, 3913.
Sente Benedictus dach. 1302, 2668.
Sente Berlende. 3923.
Sente Bonefacius dach. 2877.
Sente Claes avond. 3358.
Sente Cleere. 3785.
Sente Denijs. 871, 1012, 1041, 1186, 1238.
Sente Eijde, of **IDA**. 1378, 3921.
Sente Ermelende. 3885.
Sente Gertrud. 904, 3914.
Sente Gheertruden Berch. 2153. 3157.
Sente Gheertruijt. Z. *S. Gertrud*.
Sente Goedele. 1395, 3065, 3887.
Sente Goedelen Conesie. 1395.
Sente Goerix. 491, 1400.
Sente Gommaer. 3920.
Sente Ijde. Z. *S. Eijde*.
Sente Jan-Baptiste. 4167.
Sente Jans messe. 2996, 3666.
Sente Kateline poerte. 3418, 3437.
Sente Lambrecht. 550, 957, 961.
Sente Lambrechts kerke. 3341.
Sente Landrae. 1090. Z. *Acta SS. 21 Julii*.
Sente Lysbeth. 3923.
Sente Loeijs dach, 3767.
Sente Medaert. 998.
Sente Marie van Egipciaca, 2060.
Sente Peters kerke, canosie, 1394, 2242, 2463, 2553.
Sente Quentyns steekspel. 2907. Hetgene Hennen van Merchtenen verhaalt van Hertog Jan, verhaalt Jo^{r} Nicolaes Despars, op weinige veranderingen na, in zijn *Cronijcke*, (II, bl. 427-429) van Grave Lodewijk van Male en Koning Jan van Frankrijk. Z. *Le teer de Brabant*.
Sente Remijs. *S. Remigius*. 145, 847.
Sente Rynelt. 3878.
Sente Senoveve. 851.
Sente Thoemaes dach. 3776.
Sente Verelt. 3882.
Sente Watruijt. 3919.

Sent-Truden. 3342.
Sesiele. *Sicilia*. 1066.
Seven geslachten van Brussel. 2988.
Seventien lansheere. 3099, 4157, 4344. Z. *Een- en twintig*.
Seven Tommen. 246. 'De *Zeven Tommen* verhieven zich in het voormalige bosch de *Loo* of het *Loo*, buiten de Thiensche poort, aan de linke zijde des Steenwegs van Loven op Thienen. Deze *Zeven Tommen* waren *Tumuli*, die tot het beheer der Romeinen behoorden. Bij den aanvang der 15e eeuw was de plaats, toen nog bosch, een voornaam Jacht-rendez-vous geworden. Den 3 Juli 1409 bevond Johanna, hertogin van Brabant, zich ter hertenjacht, op de *Zeven Tommen*. Later werden de heuvels geslecht en de plaats in akkerland verkeerd.' Zie *Ed. Van Even, Louvain dans le passé et dans le présent*, bl. 7.
S'hertogenbosch. 3641.
Silpryc. 868.
Simpoel. Z. *Sempoel*.
Simpol. Z. *Sempoel*.
Sittert, 3073.
Slitelt. 160. Z. *Slytelt*.
Slytelt. 160, 872. Vrgl. *Acta SS.* II. 398, 399, 416. *Die Alder Excell. en Brab. Yeesten*, I. bl. 22, v. 535. i. vv. *Blithildis, Blitildis*.
Slotel van der biechten. Slotel van de *Confessio* (grafstede) *Sancti Petri*. 1071-1072. Men leze over deze '*Slotels* van der biechten' *Le Beffroi. Arts Héraldique Archéologie, tome deuxième. Bruges, Edw. Gailliard et Cie*, 1864-65, *Clefs de la confession de Saint Pierre*, 169-176, met twee afbeeldingen dier *slotels*. Ook *Eléments d'Archéologie Chrétienne, par le ch. Reussens, 2e éd. Louvain, Ch. Peeters, r.d. Namur, 1885, tome I. p. 241, b*).
Somerghem. 2388.
Somerghem. Z. *Heere v.S.*
Sophia, 's Keisers dochter van Roeme. 1609, 2125.
Sophie. Z. *Sophia*.
Spaendien. *Hispania*. 87, 869, 1065.
Spaendienlant. *Hispania*. 869.
Spaenienlant. *Hispania*. 65.
Spandien. *Hispania*. 88.
Spaijnen. Z. *Greve v. Sp.*
Spiegel Ystoriael. 3995.
Spieghel. 133, 174, 1055, 3832, 3852, 4942, 4101, 4225.
Spoeleten. *Spolete*. 1079.
Steenberghen. 3166.
Steven II., Paus. 1024, 3970.
Stoel van Roeme. 1086.

Strijt te Corterijc. 2663.
Sueryen. *Syria*. 1382.
Sumaer, die Engelsche visscher. 1925.
Swane, Karels dochter van Niemagen. 272, 353, 400, 664, 697, 726, 737, 757, 770.
Swane, Karels vrouwe van Niemagen. 212, 275, 329, 351, 376, 396, 398, 400, 482, 518, 573, 663, 726, 741, 4061.
Swanendale. 322.
Swaven. 96, 1062.
Ten Berghe Cout, 488. Z. *Monfroit, Bruessel, Coudenberch*.
Ten Gheloeve. Loven. 706, 738, 744.
Ternegan, gewaande afgod der Mahumedanen. 1981.
Ter Vueren. 3323, 3791.
Tommen. Z. *Die v.d.T., Heere v.d.T., Seven Tommen*.
Toryna. 3546. 'Te *Oryvaels, Orijvaels*.' Die alder Excellentste; '*Turivaels*,' Despars, II, 486: te *Orval*, in Luxemburg.
Tosschanen. 1564.
Traijnoet. Quesnoy. 3479.
Traijoen. 820.
Tricht. Maastricht. 934, 952, 958, 3273.
Troyelus. 86.
Troijen. 13, 27, 51, 204, 371, 750, 828, 918, 1484, 1562, 2473, 2475, 3582, 3746, 3751, 4039, 4238, 4367.
Truden. Z. *Sent-T.*
Tserclaes. Z. *Everaert, Jan Ts.*
Tshertogen Bossche. 3421, 3641.
Twaelf Apostelen dach. 3820.
Utrecht. 104, 1412.
Utrecht. Z. *Heere v.U.*
Valenschine. 322. Z. *Swanendale*.
Valkenborch. 3165, 3176, 3182, 3381, 3699, 4199, 4336.
Valkenborch. Z. *Heere v.V.*
Van den Berghe. Z. *Greve v.d.B.*
Van der Brotsen. Z. *Peter v.d.B.*
Venus. 215, 385.
Verelt. Z. *Sente V.*
Vermendoijs. 768, 2907.
Victoire. 659.
Viler. 2615, 3361.
Vilvoorden. 2213, 2217, 2985.
Vlaenderen. Z. *Greve v. Vl.; Henric v. Vl.; Lodewijk v. Vl.; Mergriete, h.v. Vl.*

Vlaendren. 784, 811, 7154, 2383, 2422, 3130.
Vlaendrenlant. 2405, 3690.
Vleemingen. Vlamingen. 1292, 3186, 3209, 3212, 3223, 3227.
Vlemsch. Vlaamsch 786.
Vliege, die haeswinde. 2901.
Vocht van Coelene. Z. *Voecht v.C.*
Voecht, voogd van Coelene. 2781.
Vranckelant. 1020, 1158, 1213, 2950.
Vrancryc. 83, 981, 1004, 1013, 1042, 1051, 1128, 1346, 1568, 2232, 2344, 2664, 3316, 3971, 4195.
Vransce Croene. 854, 988, 1247.
Vriesen. Friesen. 938, 1962, 3349.
Vrieslant. Friesland. 1060.
Waelcoerte. Z. *Dierijk v.W.*
Walen. 804, 1045.
Wals Brabant, 2616, 3361, 3409.
Wapenteekens: van Aarschot, zoo nog heden, 680-683; Ansaijs, den hertoge, 925-928; Anthoenys, den hertoge v. Brabant, 4360-4384; Brabants hertogen, 831-835; Breboen, 454-455; Eechoute, 3014-3015; Godevert metten baerde, 2132-2135; Henric den I., hertoge v. Brabant, 2468-2471, 2485-2489; Heinric den II., hertoge van Brabant, 2559-2560; Henric den III., hertoge v. Brabant, 2621-2623; Henrick, den greve van Loevene, 1360-1362; Jan den I., hertoge van Brabant, 2870-2876; Jan den II., hertoge v. Brabant, 3046-3056; Jan den III., hertoge van Brabant, 3362-3371; Kaerle den groete, 1135-1139; Karel, Karels sone, van Niemagen, 201-203; Karel Marteel, 1014-1015; Lambrecht v. Loevene, 1336-1338; Lemborch, 3052-3056; Lysbeth, hertoginne v. Brabant, 4402-4426; Lotryk, 2132-2135; Otte v. Brabant, 1311-1314; Priamus, coninc van Goten, 831-835; Puppyn, clein P., 1036-1037; Puppyn den I., hertoge v. Brabant, 973-975; Troyen, 2485-2487; Wencelyn, hertoge v. Brabant, 3555-3573. - Onder bovenstaande wapenteekens zijn er die Hennen van Merchtenen verkeerd opgeeft, zegt mijn zeer geleerde Heer Collega P. Génard; onder andere, zou Kaerle Marteels schild (1015) moeten van *sabel* zijn, en niet van *selver*; Godevert met den baerde en zou geen gulden leeuw op selver moeten dragen (2133) maar *een 'gulden lijoen in sabel swert'* (2485). Ik geve al 't gene Hennen v.M. geeft, en late, de wapenkundigen beteren dat hij, of zijne afschrijvers gemist hebben.
Wassenberch. 3032, 3042, 3123, 3699, 4198, 4330.
Watruijt. Z. *Sente W.*
Wemmele. Z. *Jan van Bierbeke*.
Wemmele. 2245.
Wencelin van Lutsenbosch. 3351, 3354, 3401, 3419, 3429, 3449, 3467, 3512, 3551, 3574, 4187, 4212.

Wenselen. Z. *Wencelin*.
Wernier van Orsmale, 1454, 1499, 1578, 1644, 1891, 1913, 2021.
Wesemale. Z. *Gheraert v.W.*
Wesenhaghen. 2354.
Wesenhaghen. Z. *Heere v.d.W.*
Wetten drie. Z. *Negen die besten*.
Witham. Z. *Die v.W., Heere v.W.*
Willem van Hollant. 3304, 3331, 3332, 3348, 3443, 3448, 3451.
Wilre. 2352.
Wilre. Z. *Heere v.W.*
Winendale. 2385.
Winendale. Z. *Heere v.W.*
Witte Capruijne. 3213.
Woerenc. 2713, 2745, 2757, 2777, 2791, 2802, 2815, 2865, 2869, 3125, 4119, 4338.
Worms op den Ryn. 1500, 1798, 2099, 2116.
Wout sonder genade. 780.
Wout van Alexandriën. 2001.
Wouter Berthout. 2153, 2169, 2357, 2361, 2396, 2440, 2448.
Wouter van den Bysdoem. 2844.